

GÂNDIREA

ANUL XX Nr. 6

IUNIE 1941

S U M A R U L:

DOUĂ DISCURSURI ACADEMICE

NICHIFOR CRAINIC : Elogiul lui Octavian Goga . . .	269
LUCIAN BLAGA : Nichifor Crainic	278
ION PILLAT : Sonete	289
N. CREVEDIA : Poesii	292
VLAICU BĂRNA : Poesii	296
VICTOR PAPILIAN : Omul cu grimasă	293
VINTILĂ HORIA : Pan, bătrânul	309
GEORGE A. PETRE : Rugă	310
ȘTEFANIA STÂNCĂ : Ceas solemn	311
VICTOR ION POPA : Bătăia	312

IDEI, OAMENI, FAPTE

EMILIAN VASILESCU : Nicolae Paulescu, apologet creștin	325
VLADIMIR DOGARU : Pușkin văzut de Dostoievski . .	328

CRONICA LITERARĂ

OCTAV ȘULUȚIU : Al. Dima : Sibiu	330
--	-----

CRONICA PLASTICĂ

V. BENEȘ : Salonul Oficial	331
--------------------------------------	-----

CRONICA MĂRUNTĂ

NICHIFOR CRAINIC : Sensul unei vizite în Bulgaria .	334
---	-----

E X E M P L A R U L 30 L E I

GÂNDIREA

ELOGIUL LUI OCTAVIAN GOGA

— FRAGMENT —

DE

NICHIFOR CRAINIC

La vârsta când copilăria se îngâna cu tinerețea pe băncile Seminarului Central din București, dascălul nostru de Română a intrat în clasă cu întâia carte de *Poezii* a unui nou cântăreț ardelean. Numele lui ne-a sunat cam ciudat în auz, fiindcă *Octavian* aducea o rezonanță împărătească de mare veac latin, iar Goga e un cuvânt de spaimă pentru copiii din Țara veche. Dascălul nostru, luminat ca de o rară descoperire, a deschis cartea și ne-a cetit: *Rugăciune, Plugarii, Noi, Oltul...* Clasa și-a oprit răsuflarea. Eram seminaristi, iar poetul acesta nou își începea cântarea cu o prosternare în fața lui Dumnezeu; eram băeți dela țară, iar el își mărturisea toată nădejdea în muncitorii ogoarelor, în clăcașii urziți din lacrimi și sudoare. Limba lui nu semăna cu a poezilor, pe cari îi cunoșteam pe-atunci, fiindcă el vorbea ca din ceasloave și cazanii. Pe urmă, două lucruri ne pridideau simțirea: lacrimile pătimirii de dincolo de Munte și revolta împotriva strâmbătății milenare.

Poetul acesta îți otrăvea sufletul cu amara frumusețe a versurilor lui. Părea că nu vorbește din el; părea că-și toarce strofele din însuș caierul de taină al ființei noastre românești. Curând după aceea, numele noului cântăreț ardelean, Octavian Goga, ajungea chimvalul de aur al luptei, pe care a dus-o generația mea.

Mă gândesc la anii dintre 1900 și 1918. Poate niciodată țara n'a avut un tineret mai pregătit sufletește pentru a doua zi. Învățămintul era împănat cu cărturarii băjenari de dincolo de Carpați. Aproape fiecare școală își avea dascălul ei ardelean. Mucenicii și eroii Transilvaniei, dela Horia până la ultimul gazetar osândit la temniță în Seghedin, ne erau așa de cunoscuți de parcă i-am fi văzut cu ochii. George Coșbuc trăia printre noi; St. O. Iosif de asemenea. E timpul *Sămănătorului* dela București și al *Luceafărului* dela Sibiu. Pe deasupra tuturor, ca un arhanghel al mâniei viforoase, se ridica statura morală a lui Nicolae Iorga. Străbătuse Basarabia, străbătuse Bucovina, străbătuse Maramureșul și Ardealul întreg și ni le înfățișase în cărți ca niște fresci zugrăvite în umbra durerii și în luciul nădejzii. Alții răscoliseră Pindul și Timocul. Din roata pământului românesc de pretutindeni și din istoria fărâmițată în țandări, se aduna în sufletele noastre povestea unui neam în zurut de lanțuri. La Universitate și la Academie, în fruntea Ligii Culturale, Nicolae Iorga devenise glasul de prooroc al descătușării. O conștiință panromânească stăpânea cu imperiul ei

sufletul tinerimii și-i încheșta pumnii în revolta și nerăbdarea faptei ce trebuia să vină ca o descărcare de tunet și trăsnet.

În această atmosferă de incandescență și de tensiune s'a ivit Octavian Goga.

L-am văzut întâia oară la o șezătoare literară în vechea Universitate din București. Studențimea de-atunci găsea răspas și pentru asemenea lucruri înalte. Cobora dela Sibiu să ne citească povestea lui Radu Roată care pleacă în lume cu jelania satului la împăratul străin! Apariția poetului printre noi a fost un delir. Nu ne interesa ce ne va spune, fiindcă toate poeziile i le știam pe dinafară. Eram fericiți că-l vedem. În figura lui de tânăr cu trupul puțintel, de înfățișare blondă și aristocrată, că parcă nu s'ar fi tras dela țară, „cu ochii verzi ca leușteanul“, purtând o pălărie juguiată de vânător tirolez și un pardesiu pestriț, altfel decât pela noi, am avut fiorul sguduitor al Ardealului. Sosea din țara unde „plâng doinele și râde hora“. Avea un trecut de lupte crâncene, dela cuget la cuget, cu zile negre de temniță și triumfuri răsunătoare. Era cel care vine din tragica încăierare ce durează de o mie de ani. Simpla lui prezență încrâncena inimile tinere de regretul că nu suntera și noi ardeleni, să luptăm și să suferim ca dânsul.

Curând după aceea, St. O. Iosif, amintindu-și de obârșia comună, își suspina, în oda pe care i-a închinat-o, părerea de rău că n'a rămas acasă, în Ardeal, să guste împreună cu Goga

Ce dulce-i pâinea temniței maghiare!

Pentru generația mea, poesia lui Octavian Goga n'a fost o poezie citită, ci una trăită, al cărei cuvânt, până la cel din urmă, se făcea moleculă de viață și fibră de energie.

Niciun poet nu folosește atâtea cuvinte specifice cultului nostru religios ca Octavian Goga. E ca o stropitură rituală de botez, pulverizată peste toate versurile și peste întreaga lume a viziunii sale poetice. Feciorul preotului din Rășinari, cu cel mai firesc gest al făuritorului de metafore, extinde cât lumea biserica satului natal, îi face zidurile străvezii ca bolta cerului și le duce până la marginea orizontului. Altar, clopotniță, catapeteasmă, preot sau popă, apostol, liturghie, scriptură, ceaslov și molitfelnic, cantor și strană, credeul, rugăciune, cuminecătură, hirotonie, aghiasmă, mir, busuioac, raiul, păcatul, iadul, soborul, cucernic, tropare, isonul, praznic, Mântuitorul, Născătoarea sau Prea Curata, Sfântul Nicolae, milostiv, umilință și așa mai departe. — sunt cuvintele cele mai frecvente, care dau mireasma și muzica deosebită a poeziei lui Octavian Goga. El le întrebuințează când în sens propriu, ca să definească un legământ sufletesc cu așezământul credinței, când în sens figurat, ca să dea lumii o coloratură potrivită cu sensibilitatea creștină a poporului românesc.

Dacă atitudinea față de natură definește în bună parte sufletul unui poet, Goga intră în împărăția ei ca în biserică. Lunca bătută'n floare e pentru el un patrafir. Roua cerului e mir preacurat. Razele soarelui se revarsă în creștet ca o hirotonie. Svonul din dumbravă e ca o vecernie domoală; altă dată ca un glas cucernic de tropare. Seninătatea văzduhului e sfântă și e izvor de neprihană. Codrul e totdeauna o catedrală în care se prăznuește învierea :

*Curat e duhul lumii tale
Căci Dumnezeu cel sfânt și mare
Sub bolta ta înrouată
Iși ține mândra sărbătoare.*

Cu cât te afunzi în ființa codrului cu atât măreția lui primitivă îți dă fiorul vecinătății lui Dumnezeu :

*E Dumnezeu aici la el acasă,
Vorbește'ncet că poate să ne-audă!*

Toate sunt departe sau toate sunt aproape, după inima cu care le privim. În poezia lui Octavian Goga, freamătul naturii s'amestecă familiar cu freamătul inimii. Dumnezeu, oriunde te-ai duce, e ascuns în spatele lucrurilor că ai putea să-i deslușești suflarea. Sentimentul acestei familiarități cosmice se ține de evlavie noastră românească. El e simbolizat în stilul bizantin al altarelor. De ce oare bisericile noastre n'au proporțiile amețitoare ale domurilor apusene? Fără îndoială că nu din pricină economică. Domul colosal, cu pereți de piatră pustie, reprezintă o distanță nemăsurată și rece între Dumnezeu și om, un raport juridic, de care face atâta caz concepția religioasă a Occidentului. Biserica bizantină, cu rotunzimea ei cerești, e aproape de pământ, cu interiorul încălzit de flacărele aurului și ale colorilor picturale, de parcă s'ar strânge toată în jurul omului, ca o îmbrățișare părintească. Ea reprezintă un raport de familiaritate intimă între Dumnezeu și om. Intrăm în ea ca într'un cer lăsat pe pământ, unde ne așteaptă iubirea și iertarea. Sentimentul acestei evlavii familiare se respiră în natura întregă ca într'o altă biserică a lui Dumnezeu. Dimensiunile ei, oricât de covârșitoare, se topesc în intimitatea sufletului nostru ortodox. Octavian Goga îmbisericește firea întregă cu încrederea unui copil că se află în casa lui Dumnezeu. Și când ne vorbește, foarte des, despre „înțelepciunea firii“ sau despre „înțeleapta firii îndrumare“, el dă acestei expresii un înțeles divin, în acord cu evlavie răsăriteană.

Un sonet aduce „iubirea vinovată“ în codrul de brazi. Aici însă singurătatea și curățenia primordială a pădurii o înfruntă, o mustră — zice poetul — și-i evidențiază gravitatea păcatului. Înțelepciunea firii apare deci în contrast cu patima vinovată a omului. Căci înțelepciunea firii e înțelepciunea lui Dumnezeu, întipărită în ea ca geniul unui artist în opera, pe care a făurit-o.

Gândul cel mai înalt al filosofului, care vede în rânduiala cosmică ideea divină concretizată în timp și spațiu, gândul țaranului, care nu poate concepe altfel această lume decât ca ieșită din sfânta mână, meșteră în toate, a lui Dumnezeu se întâlnesc aici cu gândul poetului. Octavian Goga nu face din credință o problemă care să-i frigă sufletul pe jeratecul îndoelilor și al neliniștilor metafizice. Pentru el firea e casa înțelepciunii lui Dumnezeu, fiindcă așa și nu altfel s'a pomenit gândind și simțind. Duhul din căminul popii Iosif, unde plânge mama pe ceaslov cu rugă la Prea Curata, nu e altfel decât duhul satului Rășinari. Aici oamenii nu-și mișcă sufletul ca să ridice judecată asupra lui Dumnezeu, întrebându-l dacă există sau dacă nu există, ci ca să se închine pur și simplu. Poetul lor e la fel cu ei. El n'aduce în fața veșniciei cursa de șoareci a silogismului, ci smirna evlaviei strămoșești.

Ca mai toți poeții, Octavian Goga visează o viață așa cum s'ar fi bucurat s'o trăiască. Nimic ciudat în acest vis familiar, care ar fi vrut să fie o cununie în satul natal, binecuvântată de copii, cari să știe crezul și să-i audă cântând la strană sărbătoarea Adică așa ca țărani; cum am apucat din bătrâni! Să trăiască precum ei trăiesc: să moară precum ei mor:

*Pe cine'ngropi, părinte, ază
Pe-un om de omenie!*

Această omenie, care însemnează neprihănire morală, e o idee fundamentală în poezia și în cugetarea politică a lui Octavian Goga. În ochii lui, cine și-a lăsat legea și cine și-a renegat neamul încetează să mai fie om de omenie. O spune de o sută de ori în acel monument de luptă cu condeiu, care e *Insemnările unui trecător*, carte ce-l pune alături de Eminescu ziaristul. Omenia e un cuvânt de rezonanță adâncă și complexă, care cuprinde cea mai înaltă concepție de viață românească. Ea însemnează totdeodată român desăvârșit și creștin desăvârșit, — adică om care trăiește după rânduiala firii sau după rânduiala bisericii, ceea ce e tot una pentru Octavian Goga.

Se folosește de multe ori un termen foarte nepotrivit, acela de panteism, când cineva vrea să caracterizeze atitudinea religioasă a poporului nostru față de natură. Panteismul pretinde o substanță unică în Dumnezeu și în lume, o confuzie între Creator și făptură. Nu există nicăeri nicio urmă că poporul românesc ar cădea în asemenea greșală în care cad unii critici literari. Faptul că el se socotește în frăție cu codrul sau numește căprioarele surioare nu însemnează panteism, precum nu însemnează nici atunci când poetul își aseamănă povestea cu a puiului de ciocârlie. Sentimentul acesta de frăție cu natura înconjurătoare, înrădăcinat în simbioza milenară a românului cu pământul străbun, reprezintă un raport ca dela făptură la făptură, iar nu ca dela făptură la Divinitate. Frăția cosmică, pe care el o acordă elementelor din natură, pornește dimpotrivă, din conștiința creștină foarte limpede că și omul și celelalte existențe de care își simte legată viața sunt făpturi ale lui Dumnezeu. Sentimentul familiarității cu ele presupune o distinctă paternitate divină. Și omul și zidirea toată sunt dela Dumnezeu și oglindesc în timp și în spațiu înțelepciunea și bunătatea părintească. În acest înțeles de reflex al veșniciei în veac, rânduiala firii e rânduiala lui Dumnezeu sau rânduiala bisericii. Toată viața țaranului nostru, cu succesiunea anotimpurilor și-a muncilor legate de ele, e organizată în disciplina religioasă a calendarului bisericesc. Rânduiala firii e astfel o rânduială care vine din altar. Natura înviază când înviază Hristos. Și dacă pentru Octavian Goga, înțelepciunea firii e înțelepciunea lui Dumnezeu, el se integrează prin aceasta în marea și unica tradiție de viață a poporului nostru.

Voința de a nu se rupe din comunitatea neamului, de a nu se diferenția de ai săi, sau voința de-a fi una cu ei în saltul către o soartă mai bună, întru totul caracteristică acestui rapsod al luptei naționaliste, se hrănește din fondul afectiv al mediului de unde s'a ridicat.

Dintre făuritorii de artă, poetul liric are parcă o fărâmă din puterea de cunoaștere a lui Dumnezeu. Precum Dumnezeu nu e silit să iasă din sine însuși ca să cunoască lumea din afară, fiindcă inteligența lui e vistieria ideilor eterne ale tuturor lucrurilor care apar vremelnic în lume, tot astfel poetul liric poate să-și închidă pleoapele în fața existenței exterioare și să privească viața în mișcările din fundul sufletului propriu. Subiectivismul acesta liric se bizue totuși, împotriva aparențelor, pe un element comunicabil, de vreme ce elegia unui poet ne covârșește și pe noi, iar bucuria lui personală ne smulge în sorbul ei. Alte ori însă, eul liric pare că se deplasează din poziția singulară și îmbrățișează cu tot dinadinsul pluralitatea sufletelor din afară. În loc de *eu* apare atunci nenumăratul *noi*, iar poetul devine inima milioanei de patimi și glasul milioanei de guri. În cazul întâiu, el renunță la

lume pentru sine ; în cazul al doilea, renunță la sine pentru lume. În cazul întâiu, lumea se recunoaște în el ; în cazul al doilea, el se recunoaște în lume.

Nu trebuie să ne grăbim și să-l clasăm pe Octavian Goga în vreuna singură din aceste înfățișări, fiindcă din poesia lui, ne apare pe rând în amândouă. El poate să fie și *eu* și *noi*. E adevărat însă că accentul principal, în opera lui, cade pe acele producții în care se vânzolește în trâmbe tumultuoase furtuna eului colectiv. Referindu-ne la o serie întreagă de poezii, ce se pot rezuma într'una singură : *Prăpastia*, de mare răsunet pe vremuri, trebuie să recunoaștem o luptă aspră între eul individual și eul colectiv, între iubirea de sine și iubirea de semenii săi. Această luptă se deslănțuie neîmpăcată de-alungul întregii sale opere poetice, cu predominarea eului plural în primul volum de *Poezii*, cu oarecare cumpănire în *Ne chiamă pământul*, cu o preferință pentru individual în *Din umbra zidurilor*, cu o izbucnire covârșitoare a eului național în *Cântece fără țară*, și un suspin atât de personal în volumul postum. Nu numai ca valoare artistică, dar și ca act de voință bărbătească, trebuie să lămurim din această desbatere lăuntrică a poetului un triumf al dragostei de aproapele asupra dragostei de sine. Egocentric ca orice liric, Octavian Goga isbutește să se lepede de el însuș și să îmbrățișeze soarta mulțimii în care, cu o dure-roasă desfătare, își vede propria soartă, — ca om și ca poet. *Rugăciunea* lui,

*Alungă patimile mele
Pe veci strigarea lor o frânge,
Și de durerea altor inimi
Invață-mă, Stăpâne, a plânge,*

e actul de renunțare la sine pentru a se uni cu viața milioanelor de frați. E mișcător de semnificativ pentru sufletul românesc al lui Octavian Goga că această sugrumare de sine și această năpraznică absorbire în durerile lumii, se face solemn în fața lui Dumnezeu. Sub ochiul lui milostiv, înfrățirea poetului cu chinul neamului capătă sensul unei izbăviri ce trebuie să vină. Nădejdea nu e oaspete în casa fericiților ; numai cei cari gem în groaza durerii știu ce însemnează această putere miraculoasă prin care viața biruie asupra morții.

Ideia renunțării apare în relief impunător din poesia *Inviere*. E un interior de cămin tânăr și fericit. Farmecul femeii iubite îi toropește sufletul cu o lenă adormitoare. Dar a fost deajuns urletul fioros al unui lup flămând în pustietatea iernii ca poetul să se scuture brusc de vraja familiară și să-și aducă aminte de vaierul etern al tuturor flămânzilor din lume. El preferă fericirii proprii acest vaier. S'a deșteptat din nou luptătorul în zale zornăitoare. Scena finală, în care își ia rămas bun dela mireasa iubită, amintește despărțirile clasice ale cavalerilor, de haîna renunțare la fericirea personală pentru viforul luptelor eroice.

Mereu sub alte înfățișări iese la iveală aceeași idee, mai ales în temele desrădăcinării și înstrăinării de viața satului și de tovarășii copilăriei depărtate. Și St. O. Iosif a cântat acest sentiment, lăsându-se însă învăluit de lăncezeala duioasă a ireparabilului. La Octavian Goga sentimentul acesta se zbârlește într'o încordare dramatică și revoltată. El e prin excelență poetul reprezentativ al desrădăcinării, al acelei contrarietăți pe care o poartă în inimă imensul număr al cărturarilor ridicați din pătura țărănească. Bucuria de a fi atins culmile culturii și ale civilizației orășenești e întunecată în sufletele lor de amintirea obârșiei umile și a mizeriei satului rămas în urmă. Octavian Goga a trecut din Rășinari la liceul unguresc din Sibiu și de acolo la Universitatea din Budapesta. Orașul strălucitor în contrast cu satul,

dar mai ales mediul vrășmaș, gata în orice clipă să-i macine fortificațiile spiritului cu care a venit de-acasă, îl fac să se revolte împotriva propriei ridicări și să se dorească din nou în satul românesc de sub Carpați. În realitate nu e vorba la dânsul de o înstrăinare, ci de conștiința extrem de ascuțită a primejdiei înstrăinării.

Mediul maghiar e o piatră de încercare. Cu cât mai violent și mai dușmănos, cu atât mai viguroasă tăria duhului autohton în scrisul acestui Valah, de o neasemănată dârzenie că parcă s'ar răscula în el veacurile de strămoși prigoniiți și umiliți. El nu e un înstrăinat și cu atât mai puțin un desrădăcinat. El e numai un răslețit ajuns la cunoașterea superioară a grozăviei ce pândeste neamul său de țărani. În lupta pe care a dus-o pe baricadele pământului robit, ca un voinic din baladă împotriva balaurului, e încleștat întregul românism al Ardealului cu glezna înfiptă în glie. Sufletul lui Octavian Goga șuieră în luptă ca un ștejar în vijelie. Fie vers, fie articol de ziar, cuvintele lui sunt încărcate de ură dospită în straturile veacului, de vifore, de trăsnete și de fulgere, de bulboanele mării furioase. Niciun alt scriitor al nostru nu dă impresia unei mai grozave prăvăliri de elemente, de parcă natura întreagă se răscoală și se năpustește asupra monstrului care a îndrăznit s'o profaneze.

De unde această vajnică războinicie cu talazuri de iureș în opera lui Octavian Goga? Izvorul ei trebuie căutat în cugetul cântărețului că soarta lui e identică cu soarta neamului. În Ardealul robit de dinaintea anului 1918, ființa neamului românesc nu se putea desvolta după legile propriei libertăți politice, sociale, și spirituale. Silnicia străină căuta să-i impună tipare de viață în contradicție cu aceste legi firești. În ochii lui Octavian Goga strămbătățile regimului apar ca tot atâtea violențe împotriva acelei „înțelepciuni a firii“, despre care am vorbit, și care e norma organică a vieții românești. Va mai trebui să treacă, poate, încă o mie de ani până când poporul maghiar să priceapă că libertatea e condiția de viață a fiecărui neam și că ea nu e privilegiul exclusiv al unei hoarde asiatice, înfiptă în inima Europei și halucinantă de hiperbola unui ifos utopic în disproporție comică cu forța reală, foarte redusă, pe care o reprezintă. În raport cu ifosul ei paradoxal, conștiința perenității românești în Ardeal, cu nimbul ei de roșcănitate imperială, făcea și mai adânc simțită durerea strămbătății, care amenința cu schilodirea ființa neamului nostru de peste Munte.

Sufletul lui Octavian Goga se ridică din afunzimirile acestui mit de aur al strămoșilor :

*Că sunt din neam împărătesc
Din țară'ndepărtată
Că tot pământul rotogol
Era a lor odată.*

Răsună în versul lui toată lamura doctrinei istorice și filologice a latinistilor.

Sentimentul specific ardelenesc, născut din condițiile istorice cunoscute, nu e un sentiment de robi cu soarta pecetluită, ci de stăpâni oprimați în propria lor casă. Robii destinați robiei își îndură soarta fără murmur. Stăpânii oprimați, dimpotrivă, își plâng durerea și se răzvrătesc. Dacă doinele Ardealului sunt fluvii de jale, istoria lui e un vârtej de viforoase răzvrățiri. Acest Ardeal cu amândouă înfățișările lui de umbră și de flacăară, trăiește tot în poezia lui Octavian Goga. Personalitatea lui lirică e o împletire de durere și de răzbunare. Am putea spune fără greș că sentimentul specific ardelenesc îi impune însăși tehnica poetică. Aproape

fiecare bucată, tăiată magistral din această substanță colectivă, e o alternanță de tonuri minore și de tonuri majore, în care plânsul pătimirii se rezolvă în răzvrătirea stăpânilor loviți. Niciunul din poezii noastre nu are atâta potop de „lacrimi“ în versurile lui, dar niciunul atâta pornire bărbătească de răzbunare. Doinele plâng, mamele și feciorii plâng, codrul plânge, câmpia înrourată plânge, până și fluturii se sfiesc de abureala plânsului acestuia împrăștiat în tot Ardealul; Oltul, Mureșul și Crișurile sunt valuri de lacrimi, cântecul care se ridică din țară până în pragul cerului e un plâns în stare să-l înduioșeze pe Cel-de-Sus cu o lacrimă de foc:

*Blând zâmbire-ar Milostivul
Iar din geana lui de-argint
Lacrim'ar cădea'n adâncul
Norilor de mărăgărint.*

*Ni s'ar stinge-atunci necazul
Ce de mult ne petrecea:
Intre stelele de pază
Am avea și noi o stea!*

Plânsul acesta însă scrâșnește în truda plugurilor, în truda sapei care nu-și prășește moșia ei și a coasei care, ca în mâna legionarilor lui Avram Iancu, nu e sortită să cosească numai iarbă. Dela jelanie până la revoltă nu e decât distanța unui vers sau a unei răsuciri de suflet, ce nu știe să se dea bătut. Toată acea pleiadă de moșnegi, cari năvălesc muștrători în singurătatea înaltă a poetului, toți acei dascăli și dascălițe și apostoli cucernici ai satului, sunt încarnările simbolice ale unei tradiții împărătești; în rostul lor răsună glasul profetic al unui popor de falnici stăpâni, ofențați în țara lor timp de o mie de ani.

*Ci 'n pacea obidirii voastre,
Ca'ntr'un întins adânc de mare,
Trăiește 'nfricoșatul vișor
Al vremilor răzbunătoare.--*

În literatura noastră fizionomia lirică a lui Octavian Goga se definește aparte, între buciul adânc și fără leac al elegiei lui Eminescu și între trâmbița eroică a lui George Coșbuc. Având afinități cu amândouă aceste mărimi supreme ale geniului nostru poetic, cântecul lui Octavian Goga, greu de sentimentul specific al Ardealului, e o *elegie eroică*.

Nu pare lipsit de interes să ne referim la un fenomen literar din Europa Centrală, care a trecut neobservat până acum, — un fenomen înainte-mergător al războiului mondial, prin care s'a prăbușit conglomeratul austro-ungar. Fericitul dezastru al imperiului habsburgic a fost presimțit de trei poeți contemporani, ridicați din sânul a trei neamuri felurite. Unul e Petru Bezruc, poetul ceh al *Cântecelor sileziene*, altul e Andrei Ady al Ungurilor, iar cellalt Octavian Goga. Câte trei sunt prorocii cataclismului nădăjduit de toate popoarele siluite din Europa Centrală. În poeziile sale de epocal răsănet, potrivite pe ritmurile populare cehești, Petru Bezruc condensează o ură ce merge până la sălbăticie și la șuierul gloanțelor răzbunătoare. E un socialism național, cântat pe seama oropsișilor mineri ai Boemiei împotriva „domnilor și patronilor“ de neam străin. În poezia lui Andrei Ady, presimțirea prăbușirii imperiului habsburgic nu se manifestă cu bucuria cruntă a lui Petru Bezruc, ci cu groaza de izolarea și singurătatea Ungariei. Căci Ungaria

n'a avut o existență politică prin sine însăși; ifosul ei împotriva naționalităților s'a exercitat la umbra pajurei vieneze cu două capete. În preajma dezastrului, Ady e înspăimântat de răzbunarea popoarelor oprimate de Ungaria, și cu convingerea unui socialist le cheamă zadarnic la un vag ideal de viață nouă, muștrând amarnic necugetatul șovinism maghiar.

Pe lângă presimțirea sfârșitului inevitabil al opresiunii austro-ungare, Octavian Goga are comun cu acești poeți nota socială, fără socialism însă, și nota națională. Setea de răzbunare n'are la el cruzimea lui Petru Bezrucii, ci noblețea, pe care i-o cunoaștem, a firii noastre românești. Socialismul vag al lui Ady îl lasă rece; la chemările de înfrățire ale poetului maghiar, Octavian Goga răspunde cu năpraznica voință a unirii Ardealului cu țara mamă. Posedat de adevărul libertății românești, Goga luptă în vers și în proză deopotrivă pentru „principiul izolării noastre politice și sociale de Unguri“, — cum singur mărturisește. Iar în altă parte: „Suntem atât de îndărătniciți în această convingere a noastră încât ne socotim datori ca și *arta*, această însetare eternă a sufletului după frumos, s'o supunem și s'o îngrădim în marginile vremelnice ale durerilor de azi“. Dar această artă a lui, care țâșnește din taina fără măsură a instinctului rasei, se ridică până pe culmile unde poetul încetează să fie numai poet pentru a se investi cu menirea unui apostol și a unui proroc.

Orice artă care isbutește să plăsmuiască, dincolo de mizeria realității, icoana ideală a existenței e un apostolat; și orice artă absorbită în funcție națională se preface în prorocire a destinului.

Prorocii nu sunt oamenii cei mai fericiți de pe pământ. Menirea lor e să se sfășie de durerile altora. Octavian Goga părea să fie fericit cu flacăra profeției consumată în triumful românismului din anul Domnului 1918. Iși văzuse visul cu ochii, și strofele lui puteau să intre glorioase pe sub arcadele istoriei literare. Dar destinul, pentru multele noastre păcate, a voit altfel. Moartea fulgerătoare a poetului, venită parcă pentru a-l feri să vadă catastrofa națională ce se apropia, scoate iarăși din istoria literară această poezie ca să ne învenineze din nou sufletul cu amara ei frumusețe și cu tragicul ei adevăr.

Ca să-i pot face acest nevrednic elogi, i-am luat cărțile și m'am dus să le citesc într'un oraș de peste Munte, nu departe de linia, ce spintecă azi în două pieptul Ardealului. Se poate spune că vreuna din aceste jumătăți e fericită, când un ochiu plânge dincolo, de chinul înstrăinării, iar altul plânge dincoace după cea pierdută?

Am deschis cartea în neștiire și am citit:

M'a dăruit c'o mână soarta, dar m'a furat cu cealaltă...

Mi s'a părut că însuș poetul rostește versul. Nu mai era glasul lui sonor atât de familiar nouă tuturor, ci o șoaptă misterioasă, stinsă în nemărginită părere de rău, din altă lume. Și era în sfintele sărbători ale Paștilor cu învierea cerească peste tânguirea noastră de azi...

*Domol purcede glas de schijă
Dela clopotnița din deal,
Să povestească lumii jalea
Instrăinatului Ardeal...*

Gândul mi s'a dus departe, acolo unde pasul nu-l mai poate urma, pe șoldul de stâncă din Bihor, unde doarme somn fără odihnă sufletul lui Octavian Goga. În groapa singuratică dela Ciucea, zace prorocul care a scris *Cântece fără țară*. Atunci când le-a făcut, eram în pragul războiului de întregire, și ele păreau îndemnuri de prisos către o lume ce sta cu brațul încleștat pe arme. Cine și-ar fi putut închipui că aceste *Cântece fără țară* aveau să cuprindă cândva grozăvia ce zdrobește azi milioane de inimi românești? Fantoma prorocului se ridică uriașe pe pedestalul Muntelui părăsit și glasul-i ne trimite mustrarea mai amarnică decât moartea :

*Azi simt cum noaptea se coboară
Pe dimineața mea de ieri,
Cum cântul meu se înfășoară
În giulgiul veșniciei tăceri...
Și printre voi îmi duc povara
Stropit de răs și de noroi,
Căci vai de cine-și pierde țara
Ca să și-o ceară dela voi!*

Eu caut și nu găsesc om în țară, care să nu simtă ca o rană în inimă arsura mustrării acesteia. E glasul mormântului prizonier al celui care a cântat și-a luptat pentru dezrobirea întregului Ardeal.

NICHIFOR CRAINIC^o

DE

LUCIAN BLAGA

Alegerea lui Nichifor Crainic ca membru al Academiei Române nu a fost, după cum vă amintiți, lipsită de peripeții. Totuși secția literară a înaltei noastre instituții a găsit cu bună dreptate și în unanimitate, că scriitorul cel mai chemat să ia în primire locul prestigios, ce-l ocupa în această Academie marele Octavian Goga, este Nichifor Crainic. Pentru peripețiile neprevăzute ale unei alegeri nimenea n'a avut vreodată o mai deplină satisfacție decât Nichifor Crainic, care culegea fulgerător sufragiile fără de excepție ale secției noastre literare, nu o singură dată, ci trei ani în șir de trei ori. Nu va scăpa desigur nimănui semnificația felului în care Nichifor Crainic își face astăzi intrarea solemnă în Academia Română. El e flancat de prezențe ardelenesti. De umbra, tot mai vie cu cât se depărtează, a lui Octavian Goga, și de glasul unui prieten, care a dorit el însuși să rostească cele câteva cuvinte menite să pună în lumină opera și personalitatea noului academician. Evident, această încadrare nu este o simplă coincidență; ea corespunde unor secrete dar surprinzătoare afinități, ce există între Nichifor Crainic și oamenii Ardealului. Pe plaiurile ardelenesti mai întâlnești și astăzi preoți și dascăli, ferți de binefacerile informației, cari trăesc în credința emoționantă că Nichifor Crainic este un fiu al Ardealului. Poate că nu exagerez încercând să constat că în nici o altă provincie gândurile lui Nichifor Crainic nu au prins și nu au rodit cu aceeași putere ca în Ardeal, unde chiar cei mai informați intelectuali îl socot cel puțin un fiu *adoptiv* al ținuturilor lor. Dealtfel se pare că simpatia, ce se arată de peste munți, colegului nostru, nu este deloc unilaterală. Nichifor Crainic s'a hotărât chiar din timpul adolescenței să colaboreze la reviste, ce apăreau în țara

de dincolo de păduri, încă sub vechiul regim unguresc. Mult înainte de a avea „nostalgia paradisului“ Nichifor Crainic suferea așa dar de boala fără leac, de nostalgia Ardealului, al cărui peisagiu în imaginația sa se transfigura potrivit cuvintelor poeziei noastre de totdeauna și pentru totdeauna :

*Pe-un picior de plaiu
Pe-o gură de raiu.*

În copilărie Nichifor Crainic cânta, ca un greier de câmp, doinele șesurilor sale natale din Vlașca, dar când a căutat să-și lărgească întâia oară orizontul, el s'a simțit îndemnat să-și asimileze spiritul Ardealului. Poezia lui Gheorghe Coșbuc și patosul lui Octavian Goga i-au călăuzit cele dintâi dibuiri poetice. Ceva din rezonanța și mireasma poeziei ardelenne a stăruiet până târziu în visul și în sunetul noului făuritor de stihuri, chiar și atunci când cântecul personal al lui Nichifor Crainic s'a împlinit de sine stătător, adăugând pământului românesc și cerul teologiei răsăritene. Dar una din rațiunile simpatiei reciproce ce s'a declarat între Nichifor Crainic și intelectualii ardeleni, trebuie s'o căutăm și în preocupările și înclinările teologice, proprii celor două părți. Căci cultura intelectualilor ardeleni, alimentată uneori și de desbaterile confesionale, este, sau cel puțin a fost, mult mai teologică decât a intelectualilor din Vechiul Regat. Iar Nichifor Crainic apare dela început și se definește el însuși tot mai stăruiet ca un scriitor teologic.

Era în ordinea normală a lucrurilor ca Nichifor Crainic, fiul de țărani de-o incoruptibilă sănătate, să crească în atmosfera și în idealurile „sămănătorismului“. Nichifor Crainic a depășit însă destul de repede cadrele mișcării literare, artistice și culturale, la care aderase răpit de entuziasmul adolescenței, dar și de porunca ceasului. Le-a depășit, mai întâi fără a prinde de veste și pe urmă conștient; destule semne cari ne silesc să spunem că evoluția sa s'a desăvârșit fără întreruperi și într'un ritm organic. Iată câteva versuri cari stau ca o mărturie din perioada tatonărilor sămănătoriste :

*Un cântec de durere se tânguia pe văi
Plângea în el livada și țarina bolnavă
Și boarea care-adoarme pe măguri de hotar,
Și tremurau susururi de veștedă otavă.*

Dar alături și unele versuri cari anunță pe scriitorul gândirist de mai târziu :

*Podgoria și-a tras un vâl august
De purpură, rugină și văpaie,
Iar strugurii par ugere bălaie
Cu sfârcurile doldora de must.*

Să nu ne pierdem însă vremea cu începuturile, când împlinirea făgăduințelor s'a făcut cu atâta belșug. Scriind odată lui Nichifor Crainic din străinătate, sunt vreo câțiva ani de atunci, rosteam oarecari nedumeriri, ba chiar nemulțumiri, din pricina că în articolele sale avea obiceiul să sublinieze cu un zel excesiv legăturile gândirismului cu sămănătorismul. Scriind unui teolog m'am silit să-i captez

atențiunea, recurgând la o comparație cam îndrăzneță, din propriul său domeniu. Comparația urma să-și producă efectul. [Deosebirea dintre sămănătorism și gândirism, îi scriam eu, este ca aceea dintre Vechiul Testament și Noul Testament.] Crainic mi-a răspuns că am perfectă dreptate, dar că sentimentul tradiției istorice, îl face să vadă mai mult legăturile dintre cele două mișcări decât deosebirile. Eu continui să văd și astăzi mai mult deosebirile, fiindcă legăturile gândirismului, nu atât văzute, cât subterane, dar cu atât mai puternice, legăturile gândirismului, zic, cu *trecutul*, se trag dela marele copac: Eminescu. Iar printre aceia, cari prin ostenele și plâsmuirile lor au creiat deosebirile dintre gândirism și sămănătorism, se găsește la un loc de frunte Crainic însuși. Spre o cultură de lege românească au năzuit fără îndoială și sămănătorismul și gândirismul. Dar [câtă vreme sămănătorismul vroia să realizeze „românescul“ ținându-se mai mult de *litera* legii, gândirismul a încercat să-l realizeze în *spiritul profund* al legii. Sămănătorismul e ca o promisiune, gândirismul ca o împlinire. Sămănătorismul vede românitătea literaturii, artei și culturii, mai mult programatic, mărginindu-se la motivul brut, la anecdotică, la aparențe, la suprafețe, câtă vreme românitătea literaturii, artei și culturii este în gândirism resimțită ca fatalitatea și merge în adâncime, ocolind sau reducând la justa lor valoare suprafețele. Zelos ca niciun alt curent, sămănătorismul a încercat să lege pentru totdeauna arta și scrisul românesc de conținuturile dulceag diluate ale istoriei, ale vieții, și ale naturii românești. De aci o istorie convențional idealizată, de aci naturalismul idilic îmblânzit, de aci și un anume eticism cam școlăresc al acestui curent. Gândirismul aspiră spre tainele mai profunde ale sângelui și ale cerului, spre esențe, spre substanță, spre izvoarele permanente, spre viziunea de larg orizont, spre mitul mai presus de vârste. Românitătea gândirismului vrea să fie de „stil“, în sensul mare al cuvântului, iar nu de îngânare sau de imitare deplasată a motivelor folkloristice, cari își au prețul lor neegalat acolo în climatul lor feciorelnic ca zorile, în cultura populară.] Spuneam că Nichifor Crainic, participând la frământările generației, a trecut și el ca și alți tovarăși de vârstă ai săi, prin școala sămănătoristă, dar în cele din urmă el s'a emancipat desfășurând steag nou. De acum, el, alături de prietenii săi, ușurat de un nefolositor balast, va recunoaște oricând sămănătorismului meritele ce se atribuie acestuia pe bună dreptate, cele politice și sociale, și acea incontestabilă vrednicie pedagogică de a fi îndrumat luarea aminte a masselor intelectuale spre realitățile naționale. Crainic și-a înlesnit depășirea categorică a sămănătorismului, prin spiritualismul teologiei ortodoxe, întocmai cum alți gândiriști se găseau din capul locului dincolo de orice sămănătorism datorită metafizicei spiritualiste de natură filozofică, pe care ei o profesau, sau la care clădeau cu pasiunea zidarilor din balada românească. În orice caz, gândirismul își diferențiază destinul în raport cu sămănătorismul între altele și prin prezența în cadrele sale a unei evidente sensibilități metafizice, prin pornirile de simpatie cu înalțurile și cu adâncurile. Cucerirea aceasta era românească.] Să mi se permită să remarc că în timpul când gândirismul își consolida coordonatele, și etnice și spirituale, curentele literare din Europa erau foarte confuze. Curentele acestea oscilau între orientări de caracter pur local cam strâmt și de ordin inferior, și orientări de caracter internațional lipsite de sevă și fără de nici o rădăcină în substanțele etnice. [Gândirismul reprezintă un efort cu totul aparte, aproape singular, de echilibru, de depășire a imediatului în zonele spiritului, și de ancorare a spiritului în impulsurile vieții și ale etnicului.] De pildă mulți exponenți foarte avizați ai ideologiei susți-

nută prea biologic din Germania zilelor noastre nu văd pe plan literar, artistic și cultural nici astăzi încă lucrurile așa de clar cum le-a înfățișat revista *Gândirea* timp de două decenii. Am convingerea că ideile dezvoltate cu o crescândă amploare în paginile revistei *Gândirea*, vor alcătui pentru mult timp și de acum încolo temeurile de creație ale generațiilor ce apar. Unele aspecte ale acestei rodnice ideologii au fost impuse „Gândirei” de Nichifor Crainic. Alte aspecte au fost impuse de alți gândiriști. Căci, să nu trecem cu vederea un lucru: „Gândirea” a avut câteva linii de conduită, atitudini, orientări, dar la curțile ei personalitatea creatoare n’a suferit niciodată vreo îngrădire. „Gândirea” a îndrumat cu generozitate, dar n’a retezat aripile nimănui. Personalitățile grupate în jurul revistei se întregeau de multe ori, dând publicației siguranță și suplete, și o înfățișare mișcată, de manifestări uncori aproape contrapunctive. Ampla contribuție ideologică, pe care Nichifor Crainic o aduce gândirismului, se găsește mai ales în acele neuitate eseuri, pe cari el le-a publicat în revistă nemijlocit după întoarcerea sa din străinătate unde și-a complectat studiile și și-a întregit experiențele, luând un contact plin de fervoare cu cultura germană, după marele războiu. Numerele revistei „Gândirea”, în care s’au perindat eseurile lui Crainic, întitulate „Parsifal”, „Sensul tradiției”, „A doua neartă”, și altele, adunate mult mai târziu în volumul „Puncte cardinale în haos”, sunt tot atâtea date și pietre de hotar în desfășurarea literaturii noastre de după războiu. Anterior și concomitent cu încercările de formulare ideologică Nichifor Crainic își consuma elanul și toată căldura spontaneității sale solare într’o creație poetică în consecință. De notat că în prima tinerețe inspirația poetică a lui Crainic este mai puțin încărcată de idei, mai firească, mai pământeană, dar și mai diluată. Cu timpul inspirația sa devine tot mai lucidă, mai rară, înclinând spre elaborări mai pure și spre cântecul dens. Polaritatea „pământ” și „cer”, care trece ca un motiv conducător prin toată opera lui Crainic își schimbă doar accentul: la început, datorită exuberanței darnice și bucuriei terestre proprie anilor, accentul apasă asupra orizontului văzut și palpabil. Întâia sa culegere mai încheată de poezii poartă un titlu în perfect acord cu tâlcul ei: „Darurile pământului”. Darurile sunt grâul și păsările, copacii și romănițele, macii și cântecul. Dar setea de înălțimi palpabilă cu putere și în aceste poezii. Citez dintr’un sonet „Copacul”, întâile două strofe:

*Inalt și ’ngândurat ca visătorul,
Stând între cer și ’ntre pământ stingher
Crescui și eu din veșnicul mister
Din care toate își pornesc isvorul.*

*Când seva urcă ’n trunchiul meu de fier
Adâncul îmi trimite ’n foi fiorul
Și simt că ’n mine năvălește dorul
Pământului de-a fi mai lângă cer.*

În dorul de a-și lămuri argintul existenței sale, Nichifor Crainic presimte adesea el însuși axa spirituală, care ca un echivalent al coloanei vertebrale, îl ține drept în lume. Transcriu din bucata întitulată „Poetul”:

*De mic, o tată, m’ai crescut în dorul
De-a talmăci a firei largă carte,
Mi-ai revărsat în inimă fiorul
Câmpiilor desțelenite ’n Marte.*

*Când tu arai c'un tril de doină'n gură
Sub arcul cerurilor unduiate,
Am învățat a versului măsură
Din simetria brazdelor arate.*

*Din sborul ce-l grăbește ciocârlie
Am învățat aprinsele avânturi
Și ritmul, care naște armonia
Din legănarea grânelor în vânturi.*

*Tu scrii și-acum cu plugul, primăvara,
A țarinei mănoasă poezie ;
Eu, grea dar dulce, mi-am primit povara
De-a zugrăvi divina-i măreție.*

Axa bipolară „pământ“ și „cer“, care alcătuiește sulul de foc, după care s'a luat poetul, își mută tot mai sus punctul de greutate în a doua mare culegere de poezii, de-o factură modificată și ea, intitulată „Țara de peste veac“. Țara de peste veac nu este altceva decât paradisul ceresc, stăpânit de Domnul Colindelor, de Lerui Ler :

*Spre țara lui Lerui-Ler
Nu e zbor nici drum de fier —
Numai lamură de gând,
Numai suflet tremurând
Și vâslaş un înger.*

*Spre țara de peste veac
Nesfârșire fără leac,
Vămile văzduhului,
Săbiile Duhului
Pururea de strajă.*

*Sus! pe sparte frunți de zei,
Șovăelnici pași ai mei!
Piscuri de 'ntrebări — momâi
Să-mi rămână sub călcâiu
Și genuni de zare!*

*În țara lui Lerui-Ler
Năzuiesc un colț de cer.
De-oiu găsi, de n'oiu găsi
Nimeni nu poate ști —
Singur Lerui-Ler.*

Țoezia „Țara de peste veac“ ne dă un eminent amalgam de elemente folklorice sublimate într'o vedenie superioară în spiritul cel mai gândirist. Cântecul rămâne printre cele mai strălucite ale mișcării. În acest chip împlinea Nichifor Crai-

me legea românească a Poeziei. Să se observe deplasarea semnului grav, despre care vorbim, și în aceste versuri din „Rugăciune“:

*Sub stele Doamne, cu pământul frate
Plutesc peste genuni nemăsurate,*

*Deasupra zodii, besnă dedesupt,
Mă simt de besnă, cu pământul, supt.*

*Mă zgudui Doamne, cu pământul, scapăt
In golul neființei fără capăt.*

*Și, doi o spaimă, isbucnim deodată
Spre soare el, și eu spre Tine, Tată.*

În preajma revistei Gândirea s'a desvoltat, precum se știe, o bogată floră de poezie religioasă sau de sensibilitate metafizică. Acest soi de cultură s'a bucurat de-o preferință subliniată în paginile revistei. Nui și nui cântăreți veneau să ceară adăpost pentru produsele anotimpului lor liric. Unii dintre acești poeți s'au menținut cu strictețe în ogașele dogmatice ale ortodoxiei creștine, alții și-au îngăduit, sub privirea uneori muștrătoare a directorului, o anume libertate creatoare față de motivele creștine, convertindu-le în mituri și viziuni inedite, urmând, poate fără de a ști, îndemnurile spre eresuri ale imaginației și gândirei populare. Deopotrivă de românești sunt fără îndoială atât creațiile celor ortodocși cât și ale acelor cari, spărgând conformismul, plăsmuiau din duhul eresului, din acel duh care împrumută atâta nebănuită și uluitoare spontaneitate geniului popular:

*Doamne, Doamne, mult zic Doamne,
Dumnezeu pare că doarme
Cu capul pe-o mânăstire
Și de nimeni n'are știre.*

Nu s'au născut oare dintr'un duh al eresului aceste câteva versuri populare vrednice de a fi amintite într'o asemenea ordine de idei? Mi-aduc aminte că, dintr'o mică antologie de poezii populare, pe care le-am tălmăcit pe vremuri cu un prieten în limba germană, acestea erau versurile, cari au impresionat cel mai mult pe străini. Mai păstrez și azi nota publicată într'un mare ziar de peste hotare de către un eminent critic literar, notă care asemăna cele câteva versuri populare cu poezia lui Rainer Maria Rilke.

Dar să ne întoarcem. Spuneam că poeții dela „Gândirea“ s'au lăsat fecundați de ortodoxie, dar și de

„Povești și doine, ghicitori, eresuri“

de acele eresuri, înfiorate și de penumbră, cari au avut darul să-l încante odinioară așa de mult și pe Eminescu. Mărginindu-mi astăzi înadins considerațiile numai asupra poezilor de strictă închinare ortodoxă dela „Gândirea“, însemn că este vorba în primul rând de Nichifor Crainic, Ion Pillat și Vasile Voiculescu, cei mai valoroși ai acestei linii și asociații lirice. Osia bipolară „pământ-cer“ relevată adineaori ca o particularitate a poeziei lui Crainic, aparține în adevăr și celorlalți doi, căci ea

este în cele din urmă o axă a viziunii creștine despre lume. În acest pervaz foarte încăpător sunt posibile diverse variante tipologice. Dacă am face o deosebire între tipul, care pune accentul mai mult pe pământesc și omenesc fără de a pierde din vedere polul opus, și tipul care dimpotrivă apasă asupra cerescului și divinului, am putea prea lesne să le găsim niște străvechi modele. Luându-ne după cei dintâi scriitori ai lumii creștine, adică după evangheliști, avem latitudinea să facem o distincție între stilul lui Marcu și stilul lui Ioan. Marcu, ca reprezentant inițial al sinopticilor, a vorbit despre Iisus Christos mai mult sub raport uman și pământean, câtă vreme Ioan a înfățișat pe Iisus Christos mai curând în bătaia de lumini a cerului. Ca scriitor creștin, Nichifor Crainic evoluează dela calmul patriarhal și terestru spre abstractul teologic și celest; el trece cu alte cuvinte încetul cu încetul dela un stil marcuin la un stil ioaneic. E aci un drum dela evenimentul văzut cu ochii, dela concretul vremelnice, la logosul diafan populat de semnificații sublime. Dacă impresiile nu mă înșeală Voiculescu este acela care s'a îndrumat cel mai mult spre stilul ioaneic. Dealtfel, niciunul dintre poeții români nu se adapă așa de mult ca Voiculescu la izvoarele alegoricului, pe care îl netezește și-l atenuiază, muzical și plastic, ca să nu-și piarză virtuțile și caratele poetice. La rândul său Ion Pillat, umanizând și românizând legenda biblică, prin transpunerea ei în peisajul domestic depe Argeș, ilustrează, prin poezia sa de calitate ortodoxă, mai curând tipul marcuin sau mai lămurit stilul lui Luca, povestitorul copilăriei idilice plină de toate frumusețile basmului a Domnului Iisus Christos. Intr'o atare perspectivă m'ași încumeta să analizez cândva poezia religioasă a lui Nichifor Crainic. Astăzi voiu cita numai câteva versuri din multele, ce ni se îmbie pe cărările gândului ce-l urmărim. Ele se conturează, ca la o chemare magică, desprinzându-se din zarea bărăganelor și dintr'un timp fără dimensiuni. Ascultați cadențele faimoaselor versuri, în cari figura lui Iisus, trecând prin grâu, apare cu trup viu și aievea în adierile de seară ale țării noastre, biblic schimbate la față :

*Prin grâul copt, pe unde-aleargă
serpuitoare mea cărare
ce scapătă departe'n aur
de glorioasă inserare,*

*Mi s'a părut că treci Isuse,
precum treceai pe vremea ceea,
gustând în mers prietenia
pescarilor din Galileia.*

*Vorbeai... și inimile toate
se aninau de vorba ta
și le purtai ca o podoabă
de ciucuri prinsă la manta.*

*Că vorba ta era mai dulce
ca rodiile din Edom
și 'nomenea dumnezeirea
și îndumnezeia pe om.*

Transfigurarea divină a creaturii, procedeu pentru care scrisul evanghelistului, după care Cuvântul trup s'a făcut, servește drept veșnică îndrumare, această transfigurare, zic, ne întâmpină la fiecare pas în opera poetică a lui Crainic, ca fondul auriu în icoanele bizantine :

*Pământu'n soare se'nveșmântă
Și fapta mea-i oglinda'n care vezi
Lumina paradisiului răsfrântă.*

*In brațul meu ești, Doamne, și lucrezi
Și'n truda mea, cu mine laolaltă
Te bucuri sângerând, ca să creiezi.*

Invazia teologiei în cultura românească postbelică, înțeleg penetrația ei masivă și profundă, va rămânea pentru totdeauna legată de numele lui Nichifor Crainic. Nu va trece mult și nimenia nu-i va mai contesta acest merit. Teologia ortodoxă a devenit sare a culturii românești de astăzi datorită precumpănitor activității sale literare, susținute și de fiecare zi. Cu aceasta ne găsim fără îndoială în fața celei mai importante laturi a înfăptuirilor colegului nostru. Ceeace Crainic a întreprins timp de douăzeci și cinci de ani pentru renașterea spiritului ortodox, rămâne fără pereche în analele vieții noastre literare. Este aci și o patetică activitate de animator depusă în atâtea eseuri și'n nenumărate articole de ziar, dar este aci și o operă de gânditor ortodox. Aș vrea să stăruim puțin asupra celei mai mature cărți, pe care Crainic ne-a dat-o până în momentul de față. Am numit „Nostalgia paradisiului“. Punctul de mănecare al gândirii lui Crainic este credința într'o „revelație divină“ făcută omului prin literatura testamentară, dar și prin acele organe ale revelației care sunt sfinții Părinți acceptați ca atare de ecumenicitatea ortodoxă. Dintre scriitorii creștini Crainic prețuește mai presus de toate pe marele mistic al Răsăritului, Dionisie Areopagitul și pe dogmaticienii Maxim Confesorul și Ioan Damaschinul. Aceștia reprezintă după părerea lui Crainic suma teoretizată a revelației divine. „Nostalgia paradisiului“, cartea lui Crainic, expune și dezvoltă într'un anume domeniu pe deplin limitat un punct de vedere sprijinit pe concepția ortodoxă. Spre a înțelege modalitatea „autoritară“ a cărții lui Crainic, precizăm că autorul ei nu crede în puterea rațiunii autonome. „Conceptul modern, spune Crainic, de autonomie a rațiunii vine din umanismul păgân, adică din încrederea nelimitată în puterea individului de a se ridica deasupra lumii, formulându-i sau dictându-i legile lui. E o atitudine de orgoliu care reproduce la infinit și consacră păcatul lui Adam căzut prin trufie în clipa când îl îmbăta iluzia înălțării prin propria-i natură. Lumea dinainte de Christos a gândit în această autonomie ; lumea modernă divorțată de Christos s'a întors la ea reluând păcatul dela capăt“. Năzuința ce stă la temelia cărții lui Crainic este aceea de a scrie, investit cu daruri creștine, și de a desbate unele importante probleme de filosofia culturii și de estetică în lumina unei învățături, pe care o crede de supreamă obârșie divină. O confesiune mișcătoare face Crainic, pe care nu mă îndur să o trec sub tăcere. El zice : „Ceeace va fi găsit în carte ca lucru isbutit aparține doctrinei creștine ; iar ceea ce va fi găsit neisbutit, nu vine din doctrină, ci din neputința autorului de a o contura“. Modestia autorului e tulburătoare, dar cu totul nelaloc. Căci Nichifor Crainic discutând în cartea sa problemele situate în centrul interesului general al filozofiei culturii și al esteticeii, a

fost silit să ia atitudine, el personal, și să regândească corpul doctrinei tradiționale într'o constelație teoretică, ce nu exista pe vremea sfinților Părinți. Cari sunt problemele care îl preocupă pe Crainic? Le enumerăm sub formă interogativă: Ce este cultura? Care e rostul și finalitatea ei? Ce este în speță arta? Aceste fenomene ale spiritului și altele la fel Crainic le potrivește așa ca să ajungă în subordine față de religie. Atacând problemele înșirate, foarte actuale toate deopotrivă, Crainic se întreabă: Cum le-ar fi gândit și cum le-ar fi soluționat sfinții Părinți, dacă printr'un capriciu al sorții ar fi fost puși în fața lor și oarecum solicitați cu toată insistența să răspundă. Toată economia lucrării dovedește că Nichifor Crainic își exaltă o certitudine personală, dela care porcede și în favoarea căreia vrea să promoveze un asentiment cât mai obștesc. Spre a preîntâmpina orice interpretare greșită a atitudinii mele față de aceste probleme, de cari am avut prilejul de a mă ocupa și eu, voi preciza că încercările subsemnatului s'au mișcat cu totul pe alte linii. Ca filosof, care se distanțează creindu-și dificultăți și problematizându-și orice obiect de cercetare, nu pot să spun decât că trebuie să invidiez certitudinile de credință ale lui Nichifor Crainic. Și mai ales imensa anticipație, că în gândirea autorilor pe cari el îi frecventează, este depozitată însăși revelația divină. Crainic nu are nici o îndoială că cel mai asiduu colaborator al geniului patristic a fost Dumnezeu însuși. În posesia acestui criteriu, pe care îl crede absolut, Crainic va desfășura deci problematica filosofiei și a esteticeii cu impunătoare măiestrie din punct de vedere teologic, cu irezistibilă seducție verbală, dar de altă parte și într'un fel care trezește consternarea simplilor filozofi. A simplilor filozofi cari, vrând-nevrând mai trăiesc și astăzi în credința iremediabilă că mintea li s'a dat din partea lui Dumnezeu ca să și gândească cu ea și să nu fie numai receptacolul unui adevăr gata făcut. A unui adevăr depus odată pentru totdeauna în arhivele îngerești ale trecutului răsăritean. Mărturisesc fără înconjur că din parte-mi am multă înțelegere pentru modul de a gândi teologic, dar tot așa voi mărturisi că, oarecum prin naștere, m'am obligat să am cel puțin aceeași înțelegere și pentru aspirațiile filosofiei. În fața ochilor lui Nichifor Crainic istoria filosofiei se arată ca o devălmășie de contradicții, ca un „haos“. Dacă ar fi așa, atunci nu știu de ce Nichifor Crainic n'ar vedea și în istoria artelor tot un haos, și în istoria religiilor deașiderea. Cuvântul „haos“ e grav, dar e chiar al lui Nichifor Crainic. Mă grăbesc să-l rectific, — altfel s'ar supăra Plato și s'ar svârcoli în mormânt Immanuel Kant. Dar toate acestea fie spuse în paranteză! Căci, cu excepția acelor locuri îndoielnice, unde combate filosofia global sau cu argumente insuficiente, gândirea lui Nichifor Crainic are neapărat elevate și strălucite calități. Lipsurile le regreți numai când te lași copleșit de nevoia niciodată satisfăcută de a vedea în fața ta o operă fără pată și fără goluri. Nici locul, nici timpul nu ne îngăduie să intrăm în desbaterea propusă de Crainic a problemelor. Ne oprim la concluziile cărții. Insemnările sale în jurul semnificației culturai și inclusiv a artei, sunt în realitate niște comentarii în jurul experienței tragice a omului biblic, a întâiului om: Adam. „Numai din vrăjmașa împotrivire a pământului cu toate fapăturile lui și numai din restriștea haotică a decadenței, a putut (Adam) să priceapă frumusețea, desăvârșirea raiului din care a fost alungat“, ne spune Nichifor Crainic. Și mai departe: „Tot astfel dacă în om există sentimentul amar al tuturor imperfecțiunilor, din care e alcătuită viața noastră, sentimentul acesta nu e decât umbra acelei conștiințe religioase superioare despre realitatea transcendentă a perfecțiunii absolute, a cărei imagine divină și a cărei viziune ne înverșunează să acceptăm condiția mizeriei terestre numai ca un provizo-

rat, din care suntem destinați să ieșim prin moarte“. Omul se sbate între imperfecțiune și perfecțiune, între moarte și nemurire. Dorul omului de a înfrânge această distanță este, după Crainic, nostalgia paradisului. Torturat de antinomia existenței sale, geniul omenesc se consolează provizoriu în creațiile sale de civilizație și de cultură. Creațiile culturii, adică ideile, viziunile, plăsmuirile artistice sunt imagini și simboluri ale ordinii eterne, la care spiritul omenesc aderă prin însăși natura sa nemuritoare. „Paradisul, afirmă Crainic, atât în semnificația lui creștină, cât și în semnificația pe care i-o găsim în religiunile păgâne, e un paradis pământesc și un paradis ceresc. Și dacă civilizația are vreun înțeles material de aplicare a puterii omenesci să înfrângă vrăjmășia pământului și să-l stăpânească, ce este oare mai firesc și mai logic decât să vedem în această acțiune un asalt continuu și gigantic al omenirii de a recuceri, de a reface pe fața globului pierdutul paradis pământesc? Și dacă cultura, în cea mai înaltă și mai spirituală semnificație a ei e plăsmuirea unui simbol al frumuseții ideale, ce ne oprește să-i identificăm arhetipul în paradisul ceresc, în patria unde se dorește, ca la el acasă, sufletul nemuritor?“ — „Philosophie ist Heimweh“ — filosofia este nostalgie, dorul de a ne simți pretutindeni acasă, spunea romanticul Novalis într'un aforism, ascunzând un tâlc panteist. Nichifor Crainic lărgeste enorm zarea, închiagă luminile sistematic și le tâlmăcește în sens creștin: cultura este nostalgia paradisului. Iată formula lapidară a lui Crainic: „Civilizația își are impulsul primar în aspirația către paradisul ceresc“. Cert, dacă admitem cu gândirea teologică dogma realității celor două paradisuri, a celui trecut de pe pământ și a celui viitor de dincolo de linia morții, atunci lămuririle lui Nichifor Crainic cuprind cea mai justă definiție și explicație a culturii. Dar dacă potrivit gândirii filosofice, imaginile celor două paradisuri nu sunt decât mituri de înaltă frumusețe și tâlc, atunci formula atât de atrăgătoare a lui Nichifor Crainic nu definește și mai ales nu explică întru nimic cultura, ci circumscrie doar printr'un simbol, ceea ce ar vrea să definească și să explice. Iar „simboluri“, cari circumscriu aspirația creatoare de cultură, se pot găsi mai multe. Aceste simboluri sunt chiar intersanjabile. Cultura este după Crainic o compensație sau mai lămurit un „simulacru“, pe care geniul omenesc și-l creiază în năzuința sa către paradisul ceresc. Acum câțiva ani, găsindu-mă în Elveția, mă lăsai tîrît întâmplător într'o discuție cu niște psihoanalști, cărora le arătam că în fond psihanaliza nu definește și nu explică ființa culturii, ci exprimă numai simbolic aspirația creatoare de cultură printr'o aspirație de altă natură, dar, adăugam, pentru același lucru s'ar putea găsi și simboluri teologice, care sunt mult mai nobile. Citind cartea lui Crainic ai satisfacția rară, ce ți-o oferă contemplarea unui atare simbol.

Fapt e că Nichifor Crainic a făurit, pe îndelete și cu chibzuială, o teorie a culturii, care poate fi combătută filosofic, dar care rezistă admirabil în perspectivă teologică. Dintr'o pornire ce-i era foarte naturală ca poet, dar și în acord cu teoria sa, Nichifor Crainic ia față de cultură o atitudine în genere „pozitivă“. Lucrarea sa echivalează chiar cu o tentativă de *justificare* a „culturii“ în lumina doctrinei ortodoxe. Acesta e un alt merit de necontestat al cărții. Un deosebit merit, căci din punctul de vedere al „revelației divine“, problematica culturii nu a fost totdeauna și nu este nici astăzi pretutindeni văzută în acest chip. Nici chiar în lumea creștină. N'ăș vrea să încheiu răspunsul la discursul nobil de recepție în Academia Română, al colegului nostru, fără de a releva, cum se cuvine, și această latură a cărții sale, așa de reconfortantă. Teologia protestantă actuală este o nesfârșită apă tulburată. Sguduit din temelii este protestantismul între altele și de doctrina dialectică, numită și a

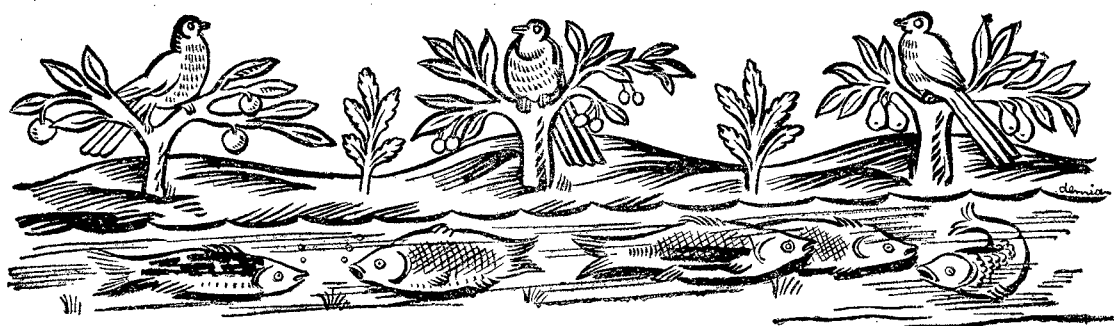
„crizei“. Inițiatorii teologiei dialectice sunt Karl Barth, Brunner, Gogarten, originile ei mergând până la Kierkegaard. Ori, această teologie dialectică pornind dela criteriul absolut al „revelației divine“ condamnă *cultura omenească* drept un fenomen pe fâgașele păcatului și ale morții.

Cultura nu are, după opinia teologilor, la cari ne referim, nici o justificare pe planul „revelației divine“, dimpotrivă: ea nu face decât să ne mențină în păcat. Nu ne înșelăm, sper, prea mult, afirmând că în teologia dialectică răbufnește oboseala de cultură a unor spirite chinuite, cari au întins excesiv arcul problemelor și s'au înstrăinat de îndemnul și preocupările firești ale omului. Studiul lui Nichifor Crainic, în care svâcnește *bucuria* creatoare de cultură, este cea mai promptă replică, pe care ortodoxia, nu numai dela noi ci de pretutindeni, o dă unei teologii protestante de mare prestigiu.

Nu mă îndoiesc că tumultul primăvărat al *tinerei* noastre culturi românești, mult mai interesantă decât o cred adeseori chiar românii, a contaminat sufletul lui Crainic și i-a dat bucuria creatoare și acea atitudine plină de solitudine față de problematica, vastă și dificilă, ce și-a ales.

În deplinătatea puterilor și a maturității sale, Crainic își ia locul de membru activ al Academiei Române, dar el nu vine singur între noi. Cu el alături intră în Academia Română și Dionisie Areopagitul, Maxim Confesorul și Ioan Damaschinul, gânditorii falnici ai creștinătății răsăritene, sosiți din țara lui Lerui-Ler. Umbrele lor mărețe vor rămânea printre noi, o bucată de veac, și mai bine, atâta timp cât Nichifor Crainic va mai îmbogăți cu noi gânduri și cu noi daruri scrisul românesc.

S O N E T E

DE

ION PILLAT

HERUVIM

Când seara țese umbră prin odaie,
Din jâlț de vremi privind oglinda, stai —
Un singur fulger o cuprinde mai
Infricoșat ca ochii de văpaie.

Și cum adânc pândești, se întretaie
Pe ger de ape aripe de rai...
Să fie El, solia ce-așteptai?
Așa lumină 'n inimă ce grea e!

De slăvi orbit te frânger fără' de putere,
Biet îndrăsneț, la rându-ți fulgerat
De flacăra cumplită ce te cere.

Oglinzi se 'nchid și suflete pustii —
Din noaptea lor brumată a sburat
Foc alb prin înstelatele domnii.

R O Z Ă

Desăvârșire-ascunsă 'n mii de gânduri,
Și 'ntr'o petală fie-care gând;
Inșiruire de chilii păstrând
Tot duhul lor chiar de le smulgi din rânduri.

Schit tănuit ai cărui fluturi sunt
Anahoreții duși de vis și vânturi;
Psaltire de colori, ceaslov de cânturi,
Dai mânei cui te-a rupt tot mirul sfânt.

Văd fruntea-ți grea de rouă cum se pleacă
Pe un boboc deplin, ce-l strângi în cracă —
Marie-a florilor, n'ai alt destin!

Când sora ta din ceruri mă învață
Prin jertfă vie ca să scap de chin,
Dă-mi sihăstria ta să uit de viață.

NATURĂ MOARTĂ

Lin trandafirul din pahar
Lăsând petala lui să cadă
Sărută roza de zăpadă
Din apa cu albastru har.

La doi păstori de porțelan
De Saxa: mică și pudrată,
Marchiza'n Sèvres își arată
In alb disprețul suveran.

Și pe un scrin din vremea'n care
Trăiau și Goethe și Voltaire:
In lungi bătaii crepusculare

Străvechiul ornic sună rar
Prin timpul cu brumat cleștar
Vecia ceasului ce moare.

H A R

Ce-ți veni de sus, nu-l lăsa să cadă,
Ține-ți-l adânc în pământul bun.
Ți-a blagoslovit grâul un străbun,
Crezul îngropat tainic sub zăpadă.

Lasă-te ca'n somn zodiilor pradă,
Va veni Prier înverzind pășuni;
Sufletul va fi sboruri de lăstuni,
Vei uita umbriri, nori cumpliți și sfadă.

Ce-i născut întreg, moartea nu-l sfărâmă,
Veșnicia-i stă sâmbure în dar
Și din nalte vrăji duce o fărâmă.

Lasă-l aruncat pământescul zar —
Cerul, el ne dă stele bune, rele,
Cântecul deplin, gândurile grele.

S A A D I

Cădea'n Şiraz o seară de safir,
Urcau cipreşi, havuzuri, minarete;
Columbe albe se lăsau încete.
Saadi ţinea în mâni un trandafir.

Plutea rotind, poemul: un erete —
Petală de petală, fir cu fir,
Al rozei har şi al luminii mir
Inaripau un vers pe îndelete.

Sus, pe Şiraz ardea un cer de aur;
Dar la hotar, pe stepe da pârjol:
Tătari veneau cu mugete de taur —

Pe când într'o grădină, tainic sol,
Păzind pe lume singurul tezaur,
Saadi privea o floare şi un stol.

P O E S I I

DE

N. CREVEDIA

CU AMINTIREA PE UMERI

Să punem amintirea pe umeri,
Să nu răcim.
Ne-amăgim, ne-amăgim,
Dacă verile 'nnumeri.

Nu suntem ca alții, ca unii —
E și asta un blestem, poate
Prin sângele nostru să 'nnoate
Sloiul de ghiață al lunii.

Drumul nostru, greu odor
Atât de lung mi se pare —
Și nu-ți mai aduc de gât
Traista plină cu dor.

Tot cireș plin, tot nea,
Aceași viță de vie —
Poate din vina ta, din vina mea,
N'a fost, totuși, să fie.

Seara — țigancă sărmană
Iți cere în poartă pomană.
Dă-i toate sălbile, dă-i-le
Și luminează-mi iarăși odăile-acestea pustii.

Ce noapte, sus, de mătase —
Eu în oglinzile-acestea mă 'nnec.
Spre-o țară de flori de potasiu,
Plecare-aș odată, să plec !

DIANA

Domnişoarei Ioana Nichifor Crainic

Peste oraş şi peste lume,
Amurgul, calm, îşi lasă brazii.
Iar ei, aşa grăbită cum e,
Ca soarele, îi ard obrazii.

Se duce iute la 'ntâlnire
Primeverila domnişoară —
Şi-i este sufletul suptire,
Cum e o coardă de vioară.

La gâtul fin, aşa precum
I-l scrisese Marele Olarul,
Ca o părere, ca un fum
Albastru'i flutură fularul.

În ochi, colorile cernelei,
În piept, c'o floare-a micşunelei,
Diană e, nescuturată —
Şi'n braţe, primăvara toată.

Prefiră aerul iubire
Şi merge fata, merge bici!
Şi sânii: prepeliţe mici
Li ciripesc de fericire.

Pe el, îl ştie leneş mare
De-o să 'ntârzie — ce-o să-i facă!
La o biserică săracă,
Aprinse-un pui de lumânare.

Şi-acum e, toată, aurită
E ca o ramură 'nflorită,
E ca o pană de uşoară
Indrăgostita căprioară.

DE VIITORUL NOSTRU NU MI-E TEAMĂ

De viitorul nostru ,nu mi-e teamă —
Ni-i cerul semănat cu-atâtea cruci.
Şi stau înfipti în glia noastră — mamă
Ţăranii dârzi, ca nişte buturugi!

Sunt Crişurile noastre încă repezi,
Sub Maramureş, oase mai se-ascund.
Pe Nistru, Ştefan are grele lespezi
Iar Dunărea şi Marea-s fără fund.

Să nu vă întristeze viitorul
Voi, fetelor, cu sâni și-obrajii tari.
Priviți vârtoarea scumpă — tricolorul
Și aprigii, măreții militari !

Cu brațele aprinse de mânie
Jurăm pe cea de ieri, icoana ta !
Frumoasa, marea noastră Românie,
Că niciodată nu te vom uita !

Carpatu-așteaptă, crâncen ca un zimbru
Prăpăd să dea de pietre și oțel !
Noi sărutând pe fiecare timbru,
Un Rege — ne dăm viața pentru El !

Și pân'or cade trăsnetele-alarmei,
Uniți cu toți, sub Patrie și legi,
Cu ochii stăm, ca țevile de armă,
Pe granițele sfinte și întregi !

Și 'ntreg așa cum soarele răsare
Să afle-acei ce-au rupt și-or mai lovi,
C'a fost o vatră-a României — mare
Și mare ea în veci, din nou, va fi !

M A R T I E

Domnului Bazil Munteanu

Soarele'n sus de trei lăncii —
Pământul sub fier își dă duhu.
Miroase-a miriște văzduhul,
A iarbă și-a floarea țigăncii.

Beată de slăvi, ciocârlia
Se scaldă în aer — o frunză.
Plugului, frate cu glia,
Ii cântă rotila, neunsă.

Unul, greoiu ca un crap,
Hăis e cât o povară.
De-atâția ani, decând ară,
Plăvanii 'ntorc singuri la cap

Rumânul i'ndeamnă încet
Mai cu oticul, cu glasul.
Strânsă, ca un șervet,
Barza măsoară cu pasul.

Cu-obrazul bălan de boer,
Soarele urcă pe cer,
Ca pe-o moșie a lui.
Norii — ca niște boi sătui.

Pe-alocuri, ogorul e tare,
Ca niște vetre de-altar.
Și luptă, se'ncumetă boii —
Bolovanii : cât niște copăi.

În bozii și'n vatra de pir,
Pârâie plugul, ca'n fier.
Dar mai spre pădure, pământul
Se varsă ca icra, ca untul,

Ca niște funduri de albi.
Îl simte fierbinte la tălpi
Buturul crâncen : plugarul.
E-amiaza ca floarea, ca varul

Oprește boii. Dejugă.
Le pune 'nainte o glugă
Uscată de ger, de coceni.

În zare-a văzut, printre gene,
O cruce din ce'n ce mai mare :
Nevasta, cu demâncare.

P O E S I I

DE

VLAICU BÂRNA

PRINTRE UMBRE

Te regăsesc printre umbre
Cu-acelaș zâmbet, cu-aceleași priviri,
Sfioasă — uneori — ca o taină,
Fluidă ca un lan de trestii subțiri.

Senină și tristă — jocul tău favorit,
Jocul știut al acelor zile...
Mai stărue urmele noastre, urmele,
In uitatele lor argile.

De undeva, de departe,
Din codri sfioaselor umbre,
Cornul prelung al lunii
Ne 'ntoarce ecouri sumbre.

Sunt demonii nopților noastre,
Demonii uitați ai iubirii ;
Neliniștea lor — pârâu înspumat
Subt stelele nemuririi !

N'AI VREA... ?

N'ai vrea să retrăim o clipă numai
Acele zile, cu beția lor de visuri,
Tristețile și vechile neliniști,
Urzite între piscuri și abisuri ?

N'ai vrea să-mi dai ca altădată mâna
Și buzele cu zâmbete, și ochii,
Să mă 'nfioare lin ca o pădure
Foșnirea de mătase-a unei rochii ?

Nimic din câte-au fost să nu mai fie,
Când inima — aceeași — ți-le cere ?...
...Zâmbește-mi ca în serile de-atunci
Cu buzele crispate de durere !

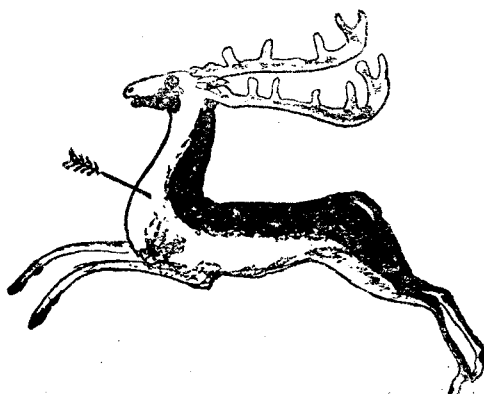
ACOLO LÂNGĂ MUNȚI...

Acolo lângă munți, toamna,
Între neguri și brazi...
Erai departe. Neliniștea de-atunci
Mă cuprinde și azi.

Noaptea toate sub palizi luceferi,
Zilele singure, cu neguri de-argint
Ca un fum alb, prin visuri, —
Brațele tale 'n alint.

Apoi ai venit. Printre ierburi
Lângă florile de munte, adeva erai,
Sus pe colinele umede
Cu al brazilor verde alai.

Culegeam flori împreună,
Flori galbene, cu arome de câmpie..
Sus ne străjuiau neclintiți
Munții cu-a lor veșnicie.

OMUL CU GRIMASĂ

DE

VICTOR PAPILIAN

Întors acasă mai de vreme ca de obicei, profesorul Alexandru Bordeianu găsi feciorul instalat cu nerușinare la biroul său, cu picioarele pe masa de lucru, cu capul răsturnat peste speteaza scaunului, fumând și ascultând radio.

— Gioni... se răsti el.

Valetul se sperie. Vezi bine, era transportat. Apoi dând ochii cu stăpânul său începu să bâlbâie o justificare, în timp ce-și aduna picioarele din poziția comodă și anevoie se îndrepta în capul oaseor.

— Ii zice unul... ceva de speriat. Și are o cântare... „Buchetul de camelii“.. Când o aud mă topesc de-a'n picioarele. Mă prăpădesc...

Dar fiindcă stăpânul său era tot ursuz, — pierduse deci la cărți — și nu putea fi „dus“, cârmi vorba.

— A luat masa, domnul profesor ?

— Da. Pregătește-mi baia. Dar mai întâi deschide fereastra. Ți-am spus de-atâtea ori că nu pot suferi fumul de tutun prost.

Feciorul execută ordinul fără să se supere. Iși cunoaște stăpânul. Era un om bun, de aia îi și trecea el atâtea. Uneori însă, era cam nesuferit, mai ales după o „pasă“ rea. Zi-i om de știință și-i destul. Dar înainte să pelce își aminti de clientul caraghios, venit după ora de consultație și fu bucuros să lungească vorba.

— Aveți o scrisoare pe birou.

Profesorul se trânti în fotoliu și scoase o țigară. Era plictisit. Să nu fi fost război, azi n'ar mai fi aici, ci departe, departe... O singură patimă avea și el. Nu jocul de cărți, cum credeau toți proștii ăștia, ci călătoriile. Văzuse mult, vizitase întreaga Europă, Asia și America... și totuși cum ar fi sburat peste graniță !

Se sculă plictisit. Pentru gândurile lui, împletite cu imagini din splendorile vizitate, altă muzică, nu proastele romanțe sentimentale bune pentru Gioni. Auzi, Buchetul de camelii... Se duse la aparat și cu necaz învărti șurubul. Un concert pentru vioară și piano, necunoscut dar de bună calitate, curăță imediat atmosfera sonoră ca și aroma țigării lui, mirosul de prost tutun al valetului. Se pregătea să asculte, când dete cu ochii de scrisoare.

— Vreo recomandăție...

Și cu aceeași mișcare indiferentă și lenevoasă devenită aproape profesională, rupe plicul și scoase scrisoarea, dar înainte să citească — tot din obicei — vru să vadă numele plicticosului solicitator. Deodată respirația i se tăie, iar ploapele și le simți stânse în cercuri fierbinți. O scrisoare dela ea! Ei bine, la asta nu se așteptase. Dela ea, dela Violeta... Câți ani de când n'o văzuse? Aproape optsprezece. Da, da...

la câțiva ani după războiu. Atunci o întâlnise întâmplător la București. Era măritată de curând.

Profesorul continua să zâmbescă scrisorii, cum ai zâmbi unui copil.

„Dragă Alexandre, spunea ea, îți trimet pe un prieten din copilărie, pe cunoscutul artist Bărdescu-Pommery. Are nevoie de o operație serioasă, de aceea îl încredințez mâinilor și priceperii tale. Și fiindcă e artist — deci trage pe dracul de coadă — fă-i maximum de reducere. Tu ce mai faci? Eu, din nenorocire îmbătrânesc. Și ce e mai rău, îmbătrânesc la Buzău cu școala și cu lecțiile. Mă gândesc însă des la tine. A ta... Violeta“.

Profesorul lasă scrisoarea pe masă, se întoarce la fotoliu, cată puțin zăpăcit în jurnal și apoi se trânteste în fotoliu, ca adineaori Gioni, cu picioarele pe masă și capul răsturnat pe spate. Ploapele i se adună încet ca foile unei cărți. Muzica umple acum toată încăperea și întreg auzul. Mai mult, prin fereastra deschisă se întinde departe în noapte...

Ce greu și întortochiat drum trage după el, drum arid de stepă. Și e singur, singur... singur doar cu umbra lui. Ultimele lumini se pierd în depărtări. Au rămas acolo în copilărie, sorcovele crengilor de liliac și vicleimurile răsăriturilor de soare... Ca să le privească trebuia parcă să ridice un oblon greu. Și totuși în clipa asta, pe oglinda turbure a sufletului, picură ca stropii de ploaie ecouri, ecouri din cele depărtări. A răsunat un tril. Unde? În sclipirea frunzei de plop, sau în vârful genelor? Și un arpegiu se rostogolește... poate-s ape de izvor, poate-s cascade de plâns... Pe urmă parcă toată făptura i se preface în fum, într'un fum subțire, aproape imaterial. Clipa nu mai are consistență. Trecut, viitor... nu mai există. Dibuește, așteaptă, așteaptă...

— Baia-i gata, domnule profesor.

Bordeianu tresare. Clipește din ochi de câteva ori, parcă să fărâme legăturile nefirești ale visului și apoi se ridică.

* * *

În apa caldă a băii, profesorul își simte trupul slobozit din toate încheieturile. E și asta o voluptate, să surprinzi rafinatul proces al odihnei. De obicei, gândurile îi-l întunecă în trecerea spre somn, iar masa scoate apetitul prea la vedere. Numai baia adună laolaltă trup și suflet. Parcă vezi cum se așează fibră lângă fibră, în mușchi, cum se potrivesc oasele în încheieturi, cum se liniștește cursul prea încordat al sângelui. Și când munca trupului s'a ostoit, mintea se estompează în leneșă topire de umbră, mintea omului de știință, clară ca o fereastră și precisă ca o scară. Da, așa e mintea lui, scară în spirală care urcă, urcă mereu, și așa a fost din toate timpurile, din copilărie de când lupta pentru premiul întâiu, și până azi când, după munca istovitoare de fiecă zi, îl așteaptă baia caldă drept singura răsplată. Păcatul e în el. E un mizantrop. A scârbit lumea, de nevastă s'a despărțit, pe copii i-a îndepărtat, prieteni n'are... E un om rece, abrutizat de muncă, fără pasiune pentru știință, fără încredere în frumos. Munca lui?... muncă de ziler. În loc să ridice poveri în spate sau să bată cu ciocanul, deschide pânțec sau trepanează crani. Da, muncă brută de ziler! Și chiar celebrele lui călătorii în străinătate, simple ofensive profesionale, dictate de același interes de a vedea, de a perfecționa o tehnică, de a-și însuși un procedeu nou. Treabă de comis-voiajor. Da, păcatul e în el. A vrut să fie singur, și iată-se singur...

Profesorul se surprinde jucându-și mâinile prin apă. Așa se scurg și anii, clipele,

amintirile, ca apa printre degete. Numai succese mici, meschine, care nu merită să fie reținute, succese de concurs, succese profesionale. Nicio mare bucurie, nicio mare durere.

Aci, mintea lui se oprește poticnindu-se. Nu!... A suferit, a iubit. Când? De mult. Pe vremea când privea la cer ca într'o carte cu poze, iar florile îi serveau drept alfabet. La capătul celălalt al vieții, dincolo de pustiul drumului, se deschide decorul luminos al celei dintâi iubiri : Violeta !...

Profesorul își amintește de scrisoarea de adineaori: „eu, din nefericire, îmbătrânesc“. Nu, protestează el, parcă să se apere pe sine, Violeta nu îmbătrânește, nu poate îmbătrâni. Apoi își surâde cu indulgență. Ce gânduri copilăroase. Doar are patruzeci și opt de ani, deci Violeta are patruzeci și cinci. Era cu trei ani mai mică, el cincisprezece, ea treisprezece.

Bordeianu închide ochii. S'a lăsat prins de amintiri. O vede și acum. Victorios, se întoarce dela examen. Nu-i poate ieși din minte și trup senzația de putere, de libertate, legată de premiu și de vacanță. În fundul curții sub cireșul încărcat de roadă e partidă mare de crochet. A venit soră-sa, Magda, dela pension cu prietenele. Le cunoștea pe toate. Ba nu, pe cea mai frumoasă, și cea mai blondă, pe fata asta tristă, cu părul tăiat și revărsat în bucle pe umeri, cu ochii în săgeată ca petalele de clematită, el n'o cunoaște. E Viorica Obogeanu. Dela prima întâlnire a înțeles că „e pe viață“. Mai târziu a râs ca de-o copilărie. Și iată, că-i pe viață... Nu poate uita nimic, absolut nimic. Ce romantică, dar ce gravă a fost totuși prima lor mărturisire.

— Ai citit Dama cu camelii?

— Nu. Dar am văzut Traviata.

— Ei bine... în suflet port blestemul marelor iubiri.

Eu pot iubi pe-o viață întreagă și pot muri pentru iubirea mea, ca Margareta Gauthier.

— Violeto...

— Iubitul meu...

Profesorul tresări. Simte și azi plecând din buze același fior ca și atunci. Primul sărut a slobozit în trupul său o rețea subțire ca o pânză de paianjen, pe unde, din când în când, trece ca o scânteie luminoasă, la chemarea gândului, același fior.

— Copilării... făcu el.

A dat drumul dușului rece, să curme brutal gândurile care nu mai erau pe potrivă sufletului de acum. În halat de baie, trece în birou. Să mai citească puțin. Scrisoarea e tot pe masă. Nu-i dă pace. Il obligă să se mărturisească pe de-a'ntregul. Visează și acum visul de atunci, visul unei vacanțe întregi, vis de iubire pe viața întreagă, departe de-a-lungul ăleielor din Cișmigiu și Parcul Carol, de-a-lungul Dâmboviței până'n Cotroceni. Își amintește de jurnalul ținut zi de zi, pentru ea. Nu poate uita proiectele lui de viitor, să ajungă om mare, puternic, respectat și temut...

Inima începe să-i bată în piept. Are și ea parcă memoria ei. Așteaptă și acum poșta de atunci. În scrisorile pentru Magda e un gând, un semn sau o vorbă pentru el. Vacanța mare e pe sfârșite. Violeta trebuie să se întoarcă.

— S'a întors Violeta de-acasă... îl vestește soră-sa venită dela pension Sâmbătă.

Tânărul Werther simte un vârful de oțel în inimă. A sosit și nu s'a grăbit să-l vadă. Apoi respinge orice bănuială. Cu neputință!... E o iubire pe viața întreagă. În cealaltă Sâmbătă a adus-o Magda dela pension. Vădit, s'a întâmplat ceva. E distantă, nu caută să-l întâlnească, ci dimpotrivă parcă se ferește. Bănuiala începe să-l sfredelască prin ochi și prin măduva oaselor. Ar vrea să se arate nepăsător, s'o înfrunte cu tăria unui suflet de bărbat, dar nu izbutește.

— Violeto...

A găsit-o singură în salonul cel mare. E singură... toată lumea e în grădină. Singură, privind pe fereastră la clădirea cea nouă a gării de Nord, și nu știe de ce, dar parcă și gândurile ei aleargă de-a-lungul șinelor, departe.

— Violeto...

Ea și-a fixat ochii ei albaștri în ochii lui.

— Alexandre, trebuie să-ți mărturisesc cinstit. Nu te mai iubesc..

În clipa aceea, precis, de chipul lui s'a agățat o grimasă, de atunci chipul lui a căpătat ceva drăcesc în el. Ultima lui amantă i-a spus pe șleau: „Te iubesc fiindcă ai ceva mefistofelic în făptura ta“.

— Așa dar, iubirea ta pe viață...

— Iubesc pe un altul.

El n'a mai seos nici un cuvânt. Simțea însă cum sufletul i se strânge ca un arc de ceasornic.

— E atât de frumos, atât de frumos...

Și arătând către oglinda cea mare din salon :

— Tu nu ești frumos..

El și-a întors capul și a surprins — vede și azi — lângă chipul ei de înger, chipul cel nou, cu grimasa drăcească prinsă de colțul ochilor și de sprâncene. Apoi, făcându-i-se milă de el — asta-i adevărul — din milă, l-a consolată matern:

— Tu ești un băiat admirabil. Inveți bine, ești inteligent, dar nu ești frumos.

Profesorul se surprinde privindu-se în oglindă ca atunci. Ii vine să râdă. Nici nu știe cum a ajuns aici, dar e caraghios să te trezești în halat de baie în fața oglinzii celei mari. Parcă se controlează. De treizeci și trei de ani încearcă să se cunoască. Un lucru e sigur, grimasa e acolo, și mai sgârcită. I-a ridicat colțul ochilor, i-a frânt sprâncenele, i-a apropiat ploapele, i-a încrestat fruntea.

— Tu nu ești frumos...

Îl urmăresc și acum cuvintele astea, nu le poate uita, după cum nu poate uita nici primul sărut. După cum din șanțurile atât de subțiri ale unui disc de patefon poate să se deslănțue o simfonie, așa din buzele și grimasa lui poate lua ființă acea arătare, unică pe viața întreagă, Violeta dela treisprezece ani. Oare pe năframa Sfintei Veronica nu s'a imprimat chipul Mântuitorului?...

II

La vizită, a doua zi, profesorul băgă de seamă că întreg salonul are ceva schimbat. Nici vorbă de acea grijă anxioasă legată de trecerea lui pe dinaintea paturilor și care, la urma urmei, e și un semn de respect ; pe fețele bolnavilor el surprinde urme de râs și veselie, unora le sclipesc ochii ca elevilor care au pregătit o șotie dascălului. Bordeianu nu-i un om sever, dar îi place ca vizita să aibă o demnitate. Căci bolnavii sunt capricioși și chiar nesuferiți. Să te potrivești lor înseamnă să faci pe dascălul de grădiniță. Deci disciplină, disciplină...

— Aci e artistul de care vă interesați, îl anunță internul.

Întreaga vizită se oprește. De subt pătura trasă până subt gât apare un chip ciudat. Profesorul are ochiul datat cu înfățișarea oamenilor. O privire doar și omul e catalogat. Dar artistul, înainte de a fi un tip anatomic, e un tip caraghios. Are capul turtit din lături și încheiat înainte ca un bot de luntre, o față mică plină de sbârcituri, nasul și bărbia ascuțite.

— Dumneata ești...

— Artistul Bărdescu, zis pe nedrept și Pommery... căci în viața mea am apreciat cu mult mai mult frunza de viță decât vinul spumos.

Profesorul schițează un gest de surprindere. Atâta familiaritate la un bolnav! Bagă de seamă că ochii întregului salon e la el. Copii...

— L-ai examinat? se adresează el internului.

— Mai rău ca pe elevul care credea că Wilhelm Tell a atentat la măruș Minei von Barnhelm... și clipește din coada ochiului la vecinul său de pat.

Profesorul se face că nu aude. Asemenea spirite de suburbie, altuia i le-ar reteza pe loc, dar histrionului ăstuia parcă n'are inimă s'o facă.

— Nimic deosebit, domnule profesor, relatează internul, o colicistită banală.

— Banală pentru dumneata, dar eu prefer să mă joc cu pietricelele, decât să se joace pietricelele cu mine.

Bordeianu nu mai ia seama la glumele de prost gust și nepăsător ridică pătura să-l examineze. Un trup mic îi apare în fața ochilor, un trup infantil cu toracele umflate de rahitic și picioare subțiri, îndoite din genunchi ca două paranteze, în X.

— De unde l-o fi dibuit Violeta?... se gândește Bordeianu.

Apoi, cu degetul întins ca o frigare, îl împunge în dreapta sub coastă, cu precizie, în locul dureros parc'ar fi apăsat pe un buton.

— Aoleu... se sgârcește Pommery.

Bordeianu rânji. Grozav era de caraghios, de un caraghioslâc care te îmboldea să-l ciupești sau să-l înțepi. Ochii i se făcuseră mici de nu-i mai deslușeai din sbârțituri și din gură apăruse o dantură murdară, cu dinți rupți și gingiile ca putregaiul.

— Să-i faci toate probele și poimăine la operație, comandă el și trece mai departe.

După vizită, când să intre în cancelarie, infirmiera îi aduce o carte:

— Din partea domnului artist Bărdescu. ~

Profesorul luă cartea: Amintirile mele.

— Asta-i mare artist la Alhambra, făcu competent internul.

Bordeianu dote din umeri. Mereu aceeași întrebare în sufletul său: De unde l-o fi dibuit Violeta. Puse cartea în servietă, lucru neobișnuit — de obicei asemenea producții le dăruia bibliotecii spitalului.

— Asta, ca omagiu pentru Violeta... și își zâmbi.

* * *

Nu s'a știut nicicând un sentimental. Ce Dumnezeu!.. Sentimentalismul, la un chirurg e curată paralizie, îți întunecă vederea și îți înmoaie mâna. Și iată-se turburat. A rămas acasă, în astă seară nu s'a dus la club — ceva ne mai pomenit — prins de amintirile caraghiosului Bărdescu Pommery. A aflat lucruri interesante. Artistul e fiul judecătorului Bărdescu din Bacău. Cât a mai auzit de numele ăsta în copilăria lui. Doar și el e fiu de magistrat, fiul consilierului Bordeianu dela Curtea de Apel și cunoștea măcar din auzite lumea magistraților. Cartea are în frunte chipul judecătorului Bărdescu, sub care stă scris o îndrăzneată dedicație: „Tatălui meu, pe care l-am iubit deși nu l-am ascultat. Și bine am făcut“.

Cinism adevărat sau bravadă menită să ascundă ratarea? Și totuși histrionul are dar. A citit primele capitole. Viața lui de acasă. Nu seamănă de fel cu a lui din casa severului consilier Bordeianu. Viață de provincie, cu petreceri până în ziuă, partide de cărți... Fără îndoială că totul e adevărat, nimic nu e inventat. Vorbește fără nicio jenă de amantele judecătorului Bărdescu, și are aluzii și bănueli la

cinstea mamei sale. Curat cinism. În liceu, până într'a șasea a luat premiul întâiu. Și în ce serie! . Colegii lui sunt azi magistrați superiori, generali, unii chiar miniștri. Cartea asta ar fi bună pentru un pedagog, sau și mai bună pentru un psihanalist. Iată acum alt capitol : prima iubire... Profesorul simte o emoție neobișnuită. Așteaptă ceva deosebit. Fără să vrea își dă seama că pe un plan imediat sub povestea asta stă povestea lui. Tot prima iubire.

„Vara, după examen. Intrasem în vacanță încoronat de glorie, premiul întâiu“.

Profesorul zâmbi : Ca și la mine.

„Ce minunată senzație. Nu voi uita niciodată senzația de putere și libertate, legată de premiu și vacanță“.

— Oamenii la anumite vârste, încearcă aceleași bucurii și dureri, observă profesorul.

„În fundul curții e o partidă de crochet.“

— Ce coincidență.

„Erau prietenele sorei mele, Dora. Le cunoșteam pe toate. Ba nu... pe una singură, nu. Pe cea mai blondă, cea mai frumoasă...“

Profesorului începu să-i tremure parcă privirea.

„Am înțeles atunci că-i iubirea cea adevărată, iubirea pe viață... Nu pot uita preludiul acelei iubiri. — Ai citit Dama cu Camelii ? — Nu. Dar am auzit Traviata.

— Eu port în suflet blestemul marelor iubiri. — Violeto... — Alexandre...“

Pe Bărdescu îl cheamă tot Alexandru.

— Ca pe mine...

Și continuă : „Azi pot divulga numele ființei iubite „pe veci“. E Viorica Oboeanu, profesoară respectabilă la Buzău, soția perfectă a inginerului...“

De data asta profesorului i-a scăpat cartea pe masă. A scăpărat undeva, parcă între ochi o palidă lumină și sufletul lui pulpos s'a risipit în negură : Il trezesc șuvițe subțiri pe tâmples, ca și cum i-ar musti vinele. Teribilul profesor, îndrăsnețul chirurg, iată-l în realitate, curățit de machiajul social, un ins prostit, zăpăcit, abrutizat chiar.

Bărdescu Pommery, omul cel frumos!...

Cum ar vrea să strige, să protesteze, să râdă ca pe scenă, hohotit și afectat :

— Bărdescu Pommery, omul cel frumos... Bărdescu Pommery, omul cel frumos... Ha, ha, ha !...

Îi vede fața. Un ghem de sbârcituri, cu nasul și bărbia ca niște creste, cu dantura murdară și stricată. Și parcă tot drumul vieții lui, acea conduită austeră și severă care l-a înălțat până la culmea ierarhiei universitare, dar și acea tendință de izolare, de scârbire a omului și a societății, de aci se trage, dela o cruzime de copil.

— Tu nu ești frumos...

Profesorul, într'o mișcare negândită, se repede la oglindă. Are un trup athletic, un trup care impune. Multe femei l-au iubit pentru această statură. Și are capul de cerebral, cu fruntea mare boltită, cu fața ovală, regulat conturată, scăpată complet de masivitatea lăcomiei și sensualității... ochi, poate cam mici, din cauza studiului și a continuei observații, dar nasul i-e drept ca la sculpturile în lemn, și gura subțiată. Il strică poate sprâncenele frânte la coadă, ochii sumeși pe tâmples și acel rictus din coțul buzelor. Dar ori și cum ,la patruzeci și opt de ani, e un bărbat din plin. Deodată alt gând. Bărdescu Pommery, ce vârstă să aibă ? Simplu de aflat. Ia din nou cartea în mână. Artistul n'are ascunzișuri, el spune tot. Cinstea lui merge până la cinism. Întoarce foile la datele biografice. Socoteala e ușoară. S'au născut în

acelaș an, e cu două luni mai în vârstă, au urmat în acelaș timp liceul, au fost amândoi premianții întâi... și au iubit pentru întâia oară în același an, în același an-timp, pe aceeași fată, la distanță de câteva zile.

Profesorul începe să se plimbe prin cameră. Grozav l-a turburat această întâmplare. E clar, pentru Bărdescu Pommery a fost el sacrificat. S'a oprit în fața oglinzii și se privește. Așa e, de treizeci și trei de ani se tot privește, doar, doar să se cunoască. Nu poate uita cuvintele Violetei:

— Alexandre, iubesc pe altul... E atât de frumos!

Ar trebui să-și plângă de milă. Atâta orgoliu, atâta orgoliu... Multe femei l-au iubit, nici una însă nu i-a spus: Nu mai iubesc pe celălalt, te iubesc pe tine fiindcă ești atât de frumos, atât de frumos...

III

— Să vină bolnavul.

La spălător, profesorul își freacă mâinile cu peria, tăcut și concentrat ca și cum asta ar fi cel mai important timp al operației. Internii îl observă. Vădit, e rău dispus. Nu e o plăcere să lucrezi cu el și altfel, e nervos, vrea să-i anticipezi gândul și gestul, și la cel dintâiu obstacol te face responsabil pe tine, ajutorul. Poate că intrarea lui Bărdescu Pommery, totdeauna gata la giumbușlăcuri, să-i descrețească fruntea. Dar înfățișarea artistului e jalnică, s'a pipernicit de tot în halatul lui prea larg, și dinții îi tremură în gură ca'n friguri. Profesorului ar vrea să-i fie milă, dar nu reușește. Un sentiment îi răcorește sufletul.

— Valeu, domnule profesor, să nu mor...

I s'a dus îndrăzneala, nu-i mai arde de efecte.

— Asta-i cea mai mare impertinență, gândește profesorul, să-ți faci o meserie din răs.

Și întorcând privirea către nenorocitul întins pe masă, cu mâinile și picioarele legate, ochii lui au reflexe metalice ca instrumentele de operație. În gând îl apostrofează:

— De ce nu râzi și acum, amice?

Sufletul profesorului continuă să judece cu cruzime. Se simte amestecat în a-part-eul dintre bolnav și internul cloroformizator.

— Doctore... se roagă Pommery.

— Ce-i, dragă?

— Mă tem. Sunt bolnav de inimă.

— Violeta... îi dă replica printre dinți profesorul.

— N'avea nici-o grijă, îl încredințează internul.

— Sunt atât de plăpând...

— E atât de frumos... rânjește profesorul cu ochii la trupul scheletic, gol pe masa de operație.

— Dragă, n'ai dinți falși?

— Ba da.

— Ce nu spui, domnule?... se revoltă internul. Scoate-i.

În sufletul profesorului a izbucnit un sentiment de triumf. Nici dantura aceea păcătoasă nu-i măcar adevărată. El are dinții lui, dinți puternici și frumoși. Sănătatea lui e autentică, nu contrafăcută și nu se poate concepe la bărbat o frumusețe fără sănătate și fără putere. Profesorul se surprinde din nou în oglinda de deasupra ligheanului.

— „Tu ești un băiat admirabil, dar nu ești frumos...”

Extraordinar, cum i s'a prins de suflet vorba asta.

Pa masa de operație, bolnavul a început să se sbată, să bolborosească cu spume la gură, chiar înjură.

— Merge încet... comandă profesorul. Asta trebuie să fie un bețiv de prima clasă.

Și chipul lui se înseninează. Internul ajutor, care-l urmărește de aproape, observă schimbarea. În fine, i-a venit inima la loc. Altfel operezi cu un șef bine dispus. Al dracului, Pommery, și subț cloroform te face să râzi. Iute pregătește bolnavul, delimitează câmpul operator, alege instrumentele să n'aibă „șeful” niciun motiv de ceartă. Dar acum altă trăsnaie. Profesorul merge anapoda. A făcut o incizie imensă; el, care se grozăvește cu inciziile estetice, a căscat inutil abdomenul și a luat-o razna prin pânțele bolnavului, hăt... departe de regiunea bolnavă.

— E o colecistită calculoasă... îndrăznește internul, parcă să-i aducă aminte diagnosticul.

— Știu... răspunde ursuz profesorul.

Dar asta nu-l împiedică să umble anapoda. Ia organ după organ, îl pipăie, îl cercetează, îl strânge între degete:

— Ce-o fi căutând?... își zice internul și apoi face un semn de nedumerire către colegul lui dela narcoză.

— Credeți că mai are ceva, domnule profesor?

— Nu cred nimic, îl repede șeful, care continuă cercetările prin pânțele deschise al bolnavului.

Acum e rândul arterelor. Le strânge în degete parcă să le simtă pulsul, trece la nervi, le desemnează conturul și pe urmă prinde fiecare mușchiu, parcă să-l izoleze de ceilalți și să-l cerceteze mai bine.

— Asta-i pentru o lucrare?

— Da... se luminează ochii profesorului prin mască, pentru cea mai mare lucrare a vieții mele.

În fine internul s'a lămurit. Acum îi dă dreptate. La urma urmei, cea mai bună experiență și singura valabilă e cea de pe om. Vădit că profesorul profită de operație ca să facă o lucrare de fiziologie. A devenit interesat. La urma urmei, știința își are comandamentele ei. Dar deodată profesorul și-a amintit de bolnav. Brusc a lăsat de o parte cercetarea științifică și s'a întors în zona operației. Degetele lui au căpătat abilitate de prestidigitator. În câțiva timpi, organul bolnav a fost găsit, izolat, extirpat. Operația a durat aproape două ore, dintre care, utile pentru bolnav, doar câteva minute.

— Lasă-l mai încet... comandă profesorul cloroformizatorului.

Bolnavului i se ridică masca de narcoză, a început suturarea. Pommery începe să respire mai tare, își mișcă întâi picioarele, apoi încearcă să-și tragă mâinile. Nu reușește. Bâlbâie ceva cu gura plină de spume, apoi i se disting înjurăturile. Asistenții râd, căci Pommery se menține în meserie și acum. Injură de sufite, de cușca sufleurului, de libret și de partitură. Pe urmă se dispune bine și începe să cânte. Operația s'a terminat. Profesorul se spală. Pe frunte are picături de sânge, nou prilej să se privească în oglindă. (Grimasa dela ochi și gură s'a mai accentuat. Pommery cântă: „Suntem copii o viață 'ntreagă...”

Profesorul continuă să se spele pe mâni. Dar în vârful degetelor i-a rămas im-

primat ceva din căldura organelor și din pulsația arterelor artistului Pommery, ca în buze, cel dintâiu sărut al Violetei. Din nou imaginea Sfintei Veronica..

* * *

În fuga mașinii, înfățișarea peisagiilor se schimbă la fiecare clipă. Dar profesorul privește parcă în același timp și în câmpia desfășurată pe mare întindere și în cuibul cu amintiri din sufletul său. Grozav de mult l-a turburat o întâmplare de nimic. Poftim... acum o săptămână nici nu știa de existența lui Pommery, și azi aleargă nebun spre Buzău lăsându-și în părăsire clinica, operații, clientelă, studenți.

A plouat și acum pământul fumegă. Pe cer, către Apus, soarele strălucește țepos, aerul e parfumat... Oare de când n'o mai fi luat seama la darurile naturii, el, prizonierul sălii de operație și al meselor de cărți? Au trecut ani după ani fără să-și dea seama că e o voluptate să vezi pădurea umflată de ploaie respirând un aer cald și să simți parfumul pajistelor jilave și înSORITE.

Da... a plecat nebun pe urma unui gând, a unei amintiri. Să vadă pe Violeta. E mai rău decât o nebunie, e o copilărie. Vorba cântecului: „Suntem copii o vieață 'ntreagă...“ Va ticlui pentru ea o minciună, să nu bănuiască adevărul. Ca medic el are minciuna la îndemână. A fost chemat la Buzău pentru un consult și profitând...

Și totuși ce bucurie îi face această fugă după un vis, după o amintire. Oare când a văzut-o ultima oare? Sunt aproape douăzeci de ani. O, de-atunci câte femei nu i-au trecut prin vieață! Nici prea multe, dar nici prea puține, tocmai așa cum șade bine unui om normal echilibrat, cu simțurile în ordine, și care știe că nu iubirea e scop în vieață. Și iată-se alergând pe șoselele țării, după... Oare pentru ce aleargă? Profesorul nu-și dă seama, nu-și poate explica această voioșie, acest spor de vieață. Observă acum scăpărarea razei de soare în firul de iară, simte umplându-i respirația parfumul scaietilor din drum și al răsurilor de pe câmpie. A scăpat de ostilitatea profesională, de tensiunea operațiilor, de emoțiile decăzute ale mesei de bacara. Se simte voios, ar vrea să sburde, să rădă, să joace crochet... ca altă dată, în copilărie. Din nou blestematul cântec: „Suntem copii o vieață 'ntreagă“...

N'a mai văzut-o de aproape douăzeci de ani și n'a mai crezut niciunei femei. Câte nu i-au spus: te iubesc... dar fiecare declarație el a evaluat-o practic și în batjocură: bani, cadouri, consultații, căsătorie... totdeauna găsea un interes, n'a crezut niciodată că o femeie l-ar putea iubi pe el numai pentru el.

— Am ajuns... anunță șoferul.

Profesorul se trezește din amintiri. Într'adevăr, au apărut la orizont cele dintâi căsuțe ale orașului. Se va opri la cofetărie sau la florărie, să nu meargă cu mâna goală. Gesturi banale și fără nicio importanță, au ajuns așa de profesionale ca și o operație de apendicită.

— Să oprești la o florărie.

Gândurile i se întorc. Cât e de puternic și de sigur pe el, totuși toată vieața asta a trăit ca un fricos. A izbutit în toate, a ajuns profesor, a reușit să spintece pânțele, să trepaneze craniul, dar în iubire, nu... A fost, de fapt, un înfricat. A trăit cu acest complex de inferioritate. Și când te gândești că totul i s'a tras dela o vorbă crudă de copil.

— Vezi, tu ești un băiat bun, dar nu ești frumos...

Mașina a stopat la florărie.

* * *

În provincie casele au rămas și azi ca acum treizeci de ani. Adresa ei a găsit-o

numaidecât, chiar la florărie. În provincie și azi toată lumea se cunoaște. Mașina s'a oprit la o casă, frumusețe de altădată, cu veranda de sticlă susținută pe stâlpi de bronz argintat la intrare, iar odăile înșirate una după alta. Un drum îngust cât o căruță de lemne, pavat cu piatră cubică, se deschide în fund într'o curte largă cu pomi în rod. Sunt duzi și cireși ca acum treizeci și trei de ani la ei în București. Și subt pomi, ce coincidență!... câteva fete de liceu joacă crochet. Crochetul s'a păstrat ca și acum treizeci și trei de ani, jocul de curte al familiilor boierești.

Profesorul nu se oprește la intrarea principală să sune, cum ar fi firesc, ci se îndreaptă într'acolo, spre jocul de crochet. Îl mână parcă același instinct ca și pe vremuri.

— Caut pe doamna Viorica Zimniceanu.

Jocul s'a oprit.

— Violeto... Violeto...

Inima lui s'a făcut cât bobul de piper.

— Mama e în casă.

E o fată blondă, cu ochi albaștri și părul revărsat pe umeri.

— Dumneata ești?...

— Sunt Violeta, fata Doamnei...

— Ce bine-mi pare. Primește buchetul acesta și du-mă la mama dumitale.

Alături de fetița asta i se pare copilăros și stângaciu tot ce face. Dar cât farmec are toată întâmplarea. Fata îl privește cu ochi mari.

— Spune-i că i-a venit un prieten, profesorul Bordeianu...

Fata s'a oprit din mers.

— Dumneata ești?...

Pe chipul ei bălan s'au așezat două pete rumene.

— Da, eu... Ce-ți pare atât de curios?

— Cât ești de frumos!... Cât ești de frumos!... și pornește la fugă de lângă el.

— Mamă, mamă... strigă ea pe fereastra deschisă și fiindcă nimeni nu răspunde, o ia iute pe scară în casă.

— Mamă, mamă...

Profesorul, din curte, aude toată convorbirea:

— Mamă, mi-a dat flori și-i atât de frumos... atât de frumos...

Profesorul a intrat, mergând pe urma fetei, până în casă. Îl întâmpină propriul său chip într'o oglindă mare din vestibul. Dincolo se aud vorbe șoptite, el continuă să se privească în oglindă. Chipul lui e altul, s'a luminat, ochii s'au mărit și-i strălucesc, iar grimasa, strania lui grimasă a dispărut.

* * *

Intors acasă mai devreme ca de obicei, din vestibul a auzit muzică. Cu siguranță că Gioni stă răsturnat în fotoliul său, cu picioarele pe masă și fumează tutunul lui cel prost, ascultând muzică. De aceea, strigă:

— Gioni, Gioni...

Feciorul se repede.

— Sunt aici, domnule profesor.

În grabă a uitat să oprească aparatul de radio.

— Ce e pe-acasă, Gioni?

Feciorul a dibuit numaidecât. E bine dispus. Și în timp ce-i ajută să-și scoata pardesiul, îl informează de cele petrecute în lipsă:

— Am amânat pe toți clienții pentru mâine. Le-am spus: domnul profesor e chemat în provincie la o consultație...

Și fiindcă profesorul vrea să intre în birou, servitorul îl oprește cu vorba:

— Nu dorește, domnul profesor, o baie?

— Mai târziu, Gioni. Vreau s'ascult...

Ceva ne mai pomenit. Stăpânul lui nu ia seama nici la muzica proastă, nici la fumul de tutun, s'a trântit în fotoliu și cu ochii în tavan ascultă muzică. În clipa aceea servitorul și-l simte al lui.

— Știți de cine-i cântarea asta frumoasă?... De Bărdescu Pommery, artistul ăla mic și...

Se oprește din vorbă. Artistul a căpătat în ochii valetului proporții gigante, nu mai îndrăznește să râdă de el.

— N'as fi crezut, domnule profesor...

Și apoi, cu admirație:

— Auziți ce dă din el? „Suntem copii o vieață 'ntreagă“... Ceva ne mai pomenit.

Profesorul și-a aprins o țigară și se gândește. Oare atâta orgoliu e în el?... atâta orgoliu masculin?... Probabil. Acea jignire de copil i-a schimbat întreg cursul vieții. Dacă Violeta l-ar fi iubit la cincisprezece ani, poate ar fi el în locul lui Pommery.

— Suntem copii o vieață 'ntreagă,... rostește în numele lui Pommery, diseurul dela radio.

Cât adevăr e în sentimentală romanță. Atâta știință, atâta experiență, atâta tragic... pe un fond subțire de copil... autenticul e acolo, în acea vieață primară.

— Domnule profesor, îl trezește Gioni, ascultați acum îi zice din nou: Suntem copii o vieață 'ntreagă.

Profesorul zâmbește. Lângă aparat, servitorul plin de entuziasm, vrea să-l facă părtaș la frumusețile muzicii. Și într'adevăr, muzica alunecă luminoasă ca un chip iubit printr'o ușă abia deschisă. Se găsea parcă în întuneric, în odaia lui parcă stururile erau totdeauna trase, nici lumina soarelui, nici jocul stelelor nu-l ajungeau. A tot bâjbâit prin întuneric. Ultima dată a bâjbâit prin pânțele deschise al lui Pommery. Să caute ce?... ce anume?... Ca și când taina vieții unui om ar fi în măruntaiele lui. Suntem copii o vieață 'ntreagă... Tot un chip de copil i-a luminat sufletul și i-a deschis calea. El așteaptă, așteaptă... De-acum înainte el așteaptă, ceea ce i-a fost de lipsă o vieață întreagă, de-acum înainte el așteaptă... iubirea adevărată.

— Domnule profesor, ascultați acum, face cu admirație Gioni: Buchetul de camelii... Asta-i om, domnule profesor... Să-i pot zice o cântare ca asta... măgar să fiu, dacă nu m'as lăsa de știință.

Sibiu, Mai 1941.

PAN, BĂTRÂNUL

DE
VINTILĂ HORIA

În insula dintre Cyclade, pustie de oameni,
 Așa cum e toamna pustie de verde,
 Stă și acum tatăl patimilor,
 Bătrânul, prea bătrânul Pan.
 Unul din coarne s'a desprins într'o noapte
 Și ca o stea a lunecat în iarbă ;
 Unul din ochi a început să fiarbă
 Ca o gură de vulcan.
 Prea bătrân, prea bătrân bietul Pan...
 Alb, ca zăpada ghețarilor din munte,
 S'a făcut părul, pe pulpe, pe piept, pe frunte,
 Iar copitele sprintene de odinioară
 Le-a pierdut în ierburi, ca pe niște sandale.
 Un țap într'o seară l-a păscut pe piept,
 În creștet o vrabie a vrut să-și facă cuib
 Și 'ntr'o zi un faun și o nimfă
 S'au iubit lângă el, ca lângă un tufiș.
 Nu-l doare nimic și totuș e trist
 Cum tristă e salcia dela fântână,
 Cum tristă e steaua ce lunecă'n gol,
 Cum trist e poetul când nu poate scrie.
 Doar când apropie naiul de buze
 Și niciunui sunet nu-i prinde tăria,
 Injură pe Zeus, se scoală și cade,
 Bătrână fantomă pe albe Cyclade.

R U G Ă

DE

GEORGE A. PETRE

Către Tine, Doamne, suie
Gându-ne, mireasmă,
Precum fumul de tămâie
La catapeteasmă.

Sub ceardacul slavei Tale
Neamul ingenunchie.
Toată nația-i o rugă,
Toată un mănunchi e.

Stăm aici, străveche gloată,
Dunăre și Munte,
Inălțând prin zări și zloată
Peste veacuri punte.

Și zidim altar de slavă
Din străveche danie.
Sufletul — spre Tine navă,
Gândul — o cazanie.

O, din tronul Tău de soare.
Morții miluește-ni-i :
Din morminte, din ogoare
Doamne, viață crește-ni-i !

CEAS SOLEMN

DE

ȘTEFANIA STÂNCĂ

Tu știi cum se roagă singure bisericile,
Noaptea când nu e nimeni să le-audă
Nici-o Iudă ?

Tu știi cum se roagă singure bisericile
Când a coborât între oameni Christos —
Neliniștit și singuratec albatros ?

Când vorbele cu ciripit slavon
Surpate'n piatra de mormânt domnesc
Din cioturile vremii cresc ?

A tresărit și sfântul depe iconostas
Și-a pus în Evanghelii semn
La ceas solemn.

A noapte bună și-au surâs voevozii...
Fecioarei bizantine îi sărută mâna
Și stinge candelile Luna...

Șoptit — ca o carte care ți-e dragă —
Biserica din mine se roagă...

Tu știi cum se roagă singure bisericile ?

B Ă T A I A

DE

VICTOR ION POPA

Chinuit, judecătorul și-a ascuns în palmele răcite fruntea și ochii oboșiți. Citirea dosarului îl zguduise. Numai două pagini erau. Ba încă și acelea scurte, răspicate și prost scrise în buchi mari, neîndemânatece, cum le știa aduce un sergent de stradă. Dar faptul gol era într'adevăr uluitor: Mihalache Saicu bătuse pe cumatu-său, Titi Preda, unul din cei maieminenți oameni ai târgului, orator din oficiu al tuturor întrunirilor, recepțiilor, banchetelor și înmormântărilor, membru nediscutat al tuturor comitetelor culturale și filantropice, dar mai presus ca orice, tânăr fermecător și — nu știu cum să zic: deși, sau, *tocmai* pentrucă era urît foc, având acea urîtenie spirituală și jucăușă, care saltă veselă peste nedreptățile naturii, făcându-le mai plăcute și mai atrăgătoare chiar decât o frumusețe adevărată. Intr'un cuvânt, Titi Preda era un răsfățat și un fel de glorie nediscutabilă a orașului, pe când Mihalache Saicu nu era nimic altceva decât cumnatul celui dintâi. Că lumea îl știa pe Conu Malache — cum îi ziceau toți — gospodar cuminte, om fără metehne și fără apucături supărătoare, ca dascăl pensionar ce era și ca fire împăciuitoare cum fusese totdeauna, asta nu însemna mare lucru. Nu însemnase niciodată. Conu Malache, așa înalt și gros cum arăta, nu făcea zgomot nicăeri, nu supăra pe nimeni, nu bucura pe nimeni și n'avea păreri tari, să zgârie cu ele urechile ori inima celorlalți. De pildă, putea să fie singur singurel în toată hardughia de cafeenea a lui Pangalos și nu-l băgai de seamă. Se vedeau chelnerii, se vedeau grecul, se vedeau mai ales fâșneța de nevastă-sa și toți dracii în ochii vicleni și codați. Numai conu Mihalache nu se vedea. Era topit în umbra unui colț, în culoarea zidului cu înflorată vopsea grosolană și în culoarea canapelei. Iar dacă lua o

gazetă să citească, n'o scutura să se audă, nici n'o ridica să se vadă. O împăturea mitică de parcă avea de citit pe ascuns, ca școlarii din clasa a treia de liceu, cărțile cu amor și alte lucruri în doi peri, îngăduite abia în a cincea...

Pe urmă, chiar înfățișarea îl poruncea de nebăgat în seamă. Păr suriu, mustață mai mult balană decât castanie, haine cenușii, ghete cu toc de gumă și un glas domol, fără criță și fără muzică, nici gros nici subțire, dat și el după larma ori liniștea dimprejur, așa fel, încât era numai bun să nu știi cine vorbește, ori măcar dacă vorbește cineva.

Așa se face că, acest blând Conu Malache n'a început a însemna ceva în viața lui, decât din ziua când cafeneaua și cei eșiți la plimbare de-alungul bulevardului, l-au văzut pe Titi Preda, mergând mai vesel și mai gureș ca de obicei cu Duduia Fița, copilă așa de cuminte, încât era vestită în târg pentru ciudata-i cumințenie, care părea minune și prea de mirat încălcarea a obiceiurilor femești, ținând seama că fata era de-o frumusețe neîntâlnită. Într'adevăr, această Dudue Fița, sora cea mai mică a lui Conu Malache, turburase toate mințile tinere ale orașului, afară de a ei. Ba înfierbântase chiar și unele minți mai coapte, cum era, de pildă, Vasile Tomiță, avocatul, ori Șerban Albu, arhitectul de la serviciul tehnic al județului. Amândoi, oameni în toată firea, erau cât pe ce să-și lase nevestele. Și nu ca s'o ia pe Fița, căci copila le-a spus la timp și pe șleau ce crede — că, adică, nu-i voește, neavând ea încă poftă de măritiș — dar numai și numai să se poată măcar plimba cu dânsa, să se bucure de ascultarea glasului ei armonios, de priveliștea luminoasă, primăvăratecă a ochilor mari și a obrazului proaspăt ca pielea de piersică în soare.

Se înțelege ușor cât vuet a zdruncinat tângul, după ziua când Titi se plimbase cu Fița! Și cât avea să-l mai zdruncine apoi, odată ce fu înțeles că, hârjoana tinerescă s'a răsucit în loc și a luat căile grele ale vieții, schimbându-se în căsnicie de îndrăgostiți.

Vuetul venea de acolo, unde lumea îi căina pe amândoi:

— „Asemenea soare de fată să ia pe-un urît și-un flecușteț de om care, nici tu bani, nici tu rost, ci numai gura-i de el!“

Asta o spuneau bărbații. Iar femeile, mai aprinse:

— „Bomboana aceia de băiat, spirt nu alta, de vrăjește omul când își pune mintea, să-și lege zilele de o cochetă ca ea? Vasăzică și el se lasă dus de nas de mutra ei fandosită și de prefăcătorie ca toți ceilalți! Zi-i bărbat și gata!“ Apoi, oftau încheind: „Păcat de șarmul lui!“

Dar, vorbind de ea, ori de el, fiecare avea de pomenit și numele lui Conu Malache. Titi începuse a-l băga de seamă și a-l cinsti cu strigarea de „cumnate“, spre deosebire de lumea cealaltă, care l-a micșorat pe loc, făcându-l codița tânărului cu zisa „cumnatu' lui Titi Preda“. Chiar în față îi spuneau unii „Cumnate a lui Titi“ sau, mai pe scurt și mângâios, pentru că era familiar, „Cumnățele“. Astfel Conu Malache a încetat să mai fie el însuși, adică nimeni.

* * *

— „N'aș fi crezut“, a început judecătorul cu greutate, „să am a judeca vreodată asemenea proces. O neînțelegere între oameni e dureroasă — oricât de firească ni s'ar părea — când, cum e cazul de față, cunoaștem părțile și le stimăm pe deasupra oricăror legi. Vreau să spun că, stima noastră era așa de mare, încât n'a crezut să ajungă a vedea vreodată părțile intrate în cuprinsul paragrafelor noastre de legi. Nici chiar ale celor civile, necum ale celor penale cum este cazul acum, spre marea mea desnă-

dejde. Zic „spre marea mea desnădejde“ fiindcă sânt pus în fața unui fapt, care nici măcar nu se poate interpreta.

„Firește, eu fac numai instrucția. Judecata o vor face alții și condamnarea ei o vor da. Dar eu știu de acum că această condamnare nu se poate nici ocoli nici măcar micșora“.

— „Nici n'am nevoie!“ a răspuns încâinat Conu Malache. „Și poate-i mai bine așa. Pentru el bineînțeles. Și deocamdată. Fiindcă eu jur aici, în fața dumitale că, în ziua când l-oi mai nimeri, după ce es din pușcărie, îl omor ca pe-un pui de găină!“ Asta zicând, a oftat în scări, a șters de sudoare fruntea-i înegurată și s'a cufundat în muțenie ca într'o apă neagră, de unde n'avea să mai răzbată nimic. Doar bâhlă și încruntare.

* * *

Așezat comod pe jețul din fața biroului, Titi Preda și-a trecut alene un picior peste genunchiul celuilalt, ciupind ușor pantalonul în dreptul dungii, trăgându-l în sus ca să-l apere de umilirea unor cute, apoi și-a scos mânușile.

Era puțințel stingherit. Ii era teamă că va trebui să povestească bătaia cu prea multe amănunte și gândul acesta îl jignea de mai înainte. Palmele, pumnii și picioarele cumnatului n'au fost dureri trupești decât într'o mică măsură. Chestie de ceasuri ori zile până au trecut umflăturile și vânățile. În schimb, amintirea precisă a fiecărei lovituri era chinuitoare. Titi Preda se simțea pur și simplu îmbrăcat în pumnii lui Conu Malache, în mii de pumni de aceeași greutate, mărime și silă. Pentru un om deprins să privească până și soarele drept în ochi, să plutească înseninat peste lucruri și în conștiința netedă că, nu merită decât stimă pentru absolut tot ce face, cugetă ori rostește, fapta simplă și crudă a bătăii suferite era o prăbușire. Iși simțea sfărmat și zvârlit de pe soclu zeul intim pe care totdeauna și-l admirase în el însuși. Era deci firesc să-și închipue că și lumea cealaltă, toată, l-a izgonit din templul idolilor între care, el se socotise totdeauna fruntaș.

Pentru astea și încă multe alte pricini s'a trudit să-și dea o înfățișare liniștită, zîmbind palid, cu privirea numai furis lunecată spre judecător. De altfel nici acela nu se simțea la largul său. Iși făcea mâinile ocupate netezind o coală de hârtie cu degetele albe și osoase, sau desenând pe ea închipuite linii cu vârful cuțitului de tăiat hârtie, pe care-l tot suceea de pe-o parte pe alta, urmărindu-i firul de lumină răsfrânt din geam pe lamă unde luneca subțindu-se sau lățindu-se la fiecare mișcare.

— „Cred că e la mijloc o chestiune familiară, unde n'ar trebui să mă amestec. Din nefericire, faptul a fost public iar scandalul a zdruncinat târgul dincolo de marginea cazurilor obișnuite. De altfel, asta e pricina, pentru care am fost sezizați să anchetăm lucrurile, deși — cum spuneam — ar putea interveni o împăcare între părți, înainte de-a mai ajunge în fața instanțelor“.

A tăcut zicând asta. Aștepta un răspuns care nu s'a auzit. Titi Preda își zgânciulea, preocupat, vârful unei unghii cu degetul cel mare, în vreme ce ochii priveau undeva departe, ca în gol. Nu știa cum să înceapă. El, omul care găsea totdeauna o formulă fericită, cu care să deschidă vorba când vroia și despre ce voia, ca să ajungă exact unde avea de gând să întoarcă discuția, acum era fără îndemn și fără pic de vioiciune. A dat din umeri:

— „Nu cred că mai poate fi vorba de împăcare. Nu știu din ce a pornit. Nu pricep vina care mi se găsește, nu pot bănui de unde vine dușmănia, deci n'am cum vedea o eșire. M'am pomenit sub o ploaie de pumni eu, care am oroare de asemenea săl-

bătăcii și am fost așa de uluit, încât n'am avut nici măcar timpul și puțința să ripostez sau măcar să mă apăr“.

— „Totuși un motiv trebuie să fi fost“.

— „Poate. Dar eu nu-l cunosc. Nu mi l-a spus nimeni și nici nu-l bănuiesc“.

— „Vre-o ceartă mai veche?“

— „Ceartă? Nu m'am certat cu nimeni în viața mea. Doar mă cunoști și dumneata foarte bine. Decând mă știu, am rezolvat cele mai grele conflicte cu zâmbet și vorbe bune“.

— „Foarte adevărat. Totuși poate că, în sânul familiei, această strictă civilitate își are și clipele ei de relaxare... Se întâmplă oricui...“

— „Nu mie...“

— „Ești de admirat. Inseamnă că ai o soție, care nu-ți dă nici un prilej de nervi“.

— „Nici unul“.

— „E și ea de admirat. O soție, oricât de bună ar fi, oricât de desăvârșită, ar putea totuși găsi la un bărbat — cu trecerea și prestigiul dumitale în societate și atâtă societăți diferite — prilejul să se simtă măcar amenințată, dacă nu chiar deadreptul lovită în — cum să zic eu? — drepturile ei de afecție familiară. Sau mai precis: conjugală... Se știe că ești foarte anturat...“

Titu Preda a surâs, îndoelnic și cu prefăcută modestie:

— „O! Stricte raporturi de societate... Nimic mai mult. Odinioară puteam râvni la unele apropieri, pe singurul motiv că-mi erau inaccesibile. Azi însă — Doamne! — sânt trecut foarte departe de acest arivism, care îmbracă costumul grotesc de carnaval al dragostei“.

— „Nu-i vorba de dragoste“.

— „Zi-i cum vrei, de vreme ce ne gândim la același lucru. Eu însă pot s'o afirm, am avut și am un sentimentalism robust. Aș zice: calculat și rece. Asta, în ce privește viața mea intimă, strict personală. Nu mi-am îngăduit efuzii decât în măsura în care ele puteau să slujească o cauză din afara mea. Cât mă privește pe mine, am fost și sânt un burghez practic, comod, leneș chiar, foarte doritor să nu îngădui nimănui și la nimic să turbure așezările, stratificările mele interioare. În halat și în papuci, lângă patul și lângă biroul meu de lucru am, cum îmi spunea odată foarte frumos Ionel Teodoreanu — cu care sânt prieten — o respectabilă burtă spirituală, complexată cu o și mai respectabilă chelie spirituală“.

— „Totuși, — iartă-mă dacă stăruesc și sânt indiscret — se svonește, cu o stăruință care trece de pălăvrăgeala firească a târgului nostru, că soția dumitale ar avea unele neliniști în ultimul timp. Negreșit, n'am să le pun în legătură prea strânsă cu Doamna elegantă, care se bucura în chip deosebit de conversația dumitale, eri, la grădina publică...“

— „O! O prietenă veche...“

— „...și foarte bună, pe cât am înțeles din familiaritatea dintre dumneavoastră. Știu și înțeleg. Numai că, nu toată lumea știe asta. Iar nevasta dumitale poate că n'o știe deloc“.

— „A spus ea?“

— „Nu. Spun eu. Adică, mă întreb. Repet însă, n'am s'o pun neapărat în legătură, dar s'ar putea ca s'o facă asta Conu Malache Saicu... Cert e că, una lume nu se dă îndărăt să asemuiască pe această tânără și prea frumoasă Doamnă cu vestita frumusețe a soției dumitale“.

— „O, biata nevastă-meal“ făcu Titu Preda ușor — „Ea s'a dăruit prea mult, prea

total, casei ei și grijilor gospodărești, să mai poată năzui la asemuiri cu femeii, care se știu dolda de feminitate și luptă să-și păstreze această feminitate. E singura lor armă. Nevastă-mea e o soție...”

— „Se vorbește de ea ca de o frumusețe.”

— „...cea mai desăvârșită frumusețe a orașului. Știu. Și într'adevăr așa a fost. Dar soția dintr'ansa a modelat femeia după comandamentul casnic. A făcut din ea cea mai devotată, cea mai desăvârșită tovarășă și ajutoare a vieții mele”.

— „Căldura cu care vorbești de dânsa mă face să răsuflu ușurat. Mărturiseșc, mă temeam că nu-i lipsit de adevăr zvonul care voia să te creadă oarecum pornit spre unele concesii, spre unele largiri ale domeniului conjugal. Vorbind direct și popular, auzisem că nu ești mulțumit de casă”.

— „Eroare profundă! Orice ar fi, ți-u la casa mea și o voi păstra. Spun asta, gândindu-mă la acest conflict penibil cu cumnatul meu, pe care nevastă-mea îl adoră”.

— „Iată, tocmai!.. Și mă întreb dacă acest conflict nu va altera într'o măsură oarecare atmosfera din casa dumitale...”

— „Știu eu? Probabil că n'o să rămâie fără unele urmări.. Dar acestea nu pentru mine pot fi rele”.

— „În schimb pot fi rele pentru soția dumitale. O să sufere, fără îndoială, mai ales câtă vreme n'o să știe pricina dezbinării dumneavoastră”.

Titu a dat din umeri și a rămas cu mâna ridicată în gol a nedumerire fără marigini.

— „Dezbinare ? Iartă-mă, dar nu-i acesta cuvântul potrivit.

N'a putut fi vorba de dezbinare în toate acestea, cum nu-i potrivit să afli dezbinare între omul, care merge liniștit pe drum și un coș de fabrică, ori o creangă de copac, care i se prăvălește în cap. O absurditate, asta da! Ceva fără înțeles și fără lămurire“...

— „Mă iartă, dacă așa ceva nu mai cred!”

— „Dau cuvântul meu că spun numai adevărul”.

— „Nu mă îndoesc. Dar zicând asta, mă gândeam că, nu-i posibil să ne închipuim un om năpustindu-se cu atâta sălbătăcie la altul, fără — cum zici dumneata— „înțeles și fără lămurire“.. O pricină trebuie să fi avut. Vreau să spun că această pricină trebuie să i-o fi dat dumneata“...

— „Eu ?“ făcu Titu, neînchipuit de mirat ?

— „Atunci n'ar însemna alta decât că al dumitale cumnat este victima unor nervi bolnavi“....

— „Tot ce se poate”.

— „...sau a unor șoapte răuvoitoare”.

— „Și asta-i cu puțință. Dar dumneata ai vorbit cu dânsul și-mi închipuesc că a spus ceva”.

— „Nu !“ întoarce judecătorul domol, țintind cu o privire prefăcut leneșă ochii tulburi, stânjeniți și aspri ai lui Preda.

„N'a spus decât un singur lucru, dar mai grav și mai împovărat decât toate. Anume, îi pare rău că nu te-a omorât și că, îndată ce ese din pușcărie — e încredințat de pedeapsă și nu-i pasă, cum vezi! — zic, imediat ce ese din pușcărie te ucide”.

Înima lui Titu Preda s'a strâns ghem. O răzbufneală clocotită și totuși rece s'a plimbat încet, ca o apă înveninată, care urcă de pe spinare până în creștet sub frizura fără greș netedă și lucioasă. O scurtă uscăciune a secat fundul gâtului, apoi vinele de lângă ochi au prins a zvâcni puternic și rar.

Privirea judecătorului urmărea calmă, interesată, alterarea, descompunerea treptată a feței lui Titi Preda. O înregistra lucid și strict profesional, cu un strop de mulțumire interioară, ca pe o biruință de breaslă. Intocmai cum făcea totdeauna, când bănuitul, încolțit din toate părțile, neînstare să mai afle vre-un ungher întunecos, în care să-și ascundă adevărul, întorcea spre judecător o față anticipat devastată de osândă și se lăsa pradă ursitei sale neînduplecate.

— „Acum, mărturisește, în sfârșit, totul!“ îi suspină gândul nemilos. Dar în aceeași clipă s'a scuturat râzând de el însuși: „Doamne iartă-mă! De ce oare vorbesc de Titi Preda ca și când el ar fi vinovatul?“

Atunci, prins în mașinăria neertătoarei lui conștiinți profesionale și-a început un soi de autoinstruire, ca să descopere din ce pricină anume a bănuit păgubașul drept păgubitor. Ancheta aceasta a făcut-o cu glas tare, jumătate cu paranteze și printre rânduri în gând. Puncta judecata cu vârful cuțitului de tăiat hârtie, desenând ciudate forme în sugativa verde a mapei de pe birou. Până la urmă eșise acolo un joc de linii care, pe el singur l-a mirat. Era ca o reprezentare grafică a unei instrucții, unde certitudinile se întretaie cu îndoelile și le anulează. Dar până să ajungă la nimicirea lor, se zbat și se luptă între ele, urmărindu-se cu o înverșunare de fiară, până cad istovite.

— „Justiția — înțeleg prin asta nu legile, care sunt imperfecte ci duhul către care tind ele, deci *dreptatea absolută* — spiritul ce le interpretează și le aplică — m'a silit de nenumărate ori să regret că, nu pot osândi pe cel bătut ori ucis și că, în cel mai bun caz, trebuie să mă mulțumesc a absolvi de orice pedeapsă legiuită pe bietul făptaș. Asta însă nu înseamnă dreptate absolută. Făptașul achitat de mine, oricâte scuze și-ar găsi, oricât de bună și îngăduitoare ar fi lumea cu dânsul, rămâne totuși cu o conștiință zdrelită de fapta lui. Singura lui descărcare de povară este doar ura ce-o va purta celui care l-a silit să făptuiască. Dar asta e prea puțin și nu rezolvă nimic. Eu, dacă s'ar putea absurditatea asta, aș osândi într'un singur fel pe criminali: să ucidă încă odată pe cei omorâți. Pentru criminalul înăscut, se știe ce pedeapsă cumplită este reapropierea de fapta făcută și repunerea față în față cu victima. Pentru cei siliți să fie criminali ar fi singurul mijloc să se răzbune și să-și descarce ura pe cei cari i-au dus la asemenea fapte“ -

Titi Preda, care privea cu ochii hoibăți acest om al dreptății monologând asemenea grozâvii, a șoptit spăimântat :

— „Dar ce spui dumneata e monstruos, domnule judecător!“

— „Ca orice se leagă de dreptatea *absolută*“, a răspuns domol și aproape zâmbind celălalt, în vreme ce privirea i se depărtase și se adâncise în lumina cerului cu nori înalți și grei. Drept vorbind, îi plăcea că îl spăimântase pe Titi Preda. S'ar fi bucurat să-l zgudue și mai zdravăn, dacă slujba nu l-ar fi silit la oarecaree stăpânire. De fapt era și acesta un mijloc să pue „vinovatul“ în neputință de apărare.

— „Mă faci foarte curios“, a zis într'un târziu Titi.

„Ca să spui dumneata asemenea vorbe, înseamnă, fără doar și poate, că părerea dumitale în această chestiune este gata făcută“.

— „Nu! s'a scuturat judecătorul“. Nu-i vorba de „părere făcută“. E vorba de calea pe care mă duce sentimentul justiției pure. Vezi dumneata, eu te-am admirat totdeauna ce extraordinar de precis știi să spui tocmai ce trebuie publicului pe care îl ai în față. Te-am auzit vorbind la un ateneu popular, apoi la o întrunire la centru, o festivitate oarecare, apoi la congresul profesorilor. Ți s'a dezvoltat un simț special“.

— „Ca în fiecare îndeletnicire“...

— „Tocmai. Deci ca și în justiție... Ceeace mă duce, fatal, să caut vinovatul nu acolo unde pare, ci unde este“.

— „Așa dar, cum spuneam eu, ai o părere făcută în privința mea“.

— „Nu. Am o părere făcută în privința cumnatului dumitale. Și anume, că el nu poate fi vinovat“.

— „Totuși fapta lui cred că n'o contesti“.

— „Nu-i vorba de faptă, ci de vină. Justiția pe asta o caută și pe asta ar trebui să o pedepsească. Dacă nu altminteri măcar absolvind de pedeapsă pe făptuitor... Din păcate“... a urmat oftând — „nici justiția nu-i perfectă. Cred că Mihalache Saicu va fi condamnat. Dar făgăduiala lui, că te va ucide după eșirea din închisoare, deschide întrebarea *dreptății absolute* și aproape că dă un răspuns

— „Și dumneata crezi într'adevăr că o să mă omoare?“.

— „Nu! Nu cred. Dar asta n'are nici o însemnătate, că e doar o faptă. Cum ți-am spus, pentru justiție interesează intenția și agentul care o stârnește“. Asta zi-când, judecătorul s'a sculat de pe jețul său și a trecut în fața biroului, în semn că întrebările lui s'au isprăvit și că nu vrea să afle mai mult. Dar celălalt s'a ridicat anevoe de pe scaun. Era în cumpănă. Oricât luptase o viață întreagă să dea strălucire traiului său mărunțel și mijloacelor lui de luptă destul de mărginite, Titi Preda nu era totuși un om pierdut pentru omenie și cinste. În fața oglinzii, singur-singurel, nu se judeca îngăduitor totdeauna. Ca fiecărui om i se întâmpla să se amăgească uneori, mângâindu-și tristețea urîteniei în nădejdea că, înfățișarea dată de un ras proaspăt întovărășit cu o bună biciuire de masaj, apă rece, pudră, apă de colonie și briantină, măscuește prielnic ultragiile naturii. Dar de cel puțin tot atâtea ori se privea dușmănos și-și era antipatic. Atunci, ca bumerangul australian, îi plesnea peste creier, limbușala dibace cu care amorțea unele conștiințe femești :

— „Sunteți prea frumoasă ca să fiți neîndurată, Doamnă !

Frumusețea e armonie“.

Și astfel, dimineața, când abia rupt patului, cu ochii boboșați, cu obrazul boțit și părul vâlvoi, privirea îi era nelimpede și topită, fără duhul jucăuș viu și tare unde-și avea toată puterea, Titi Preda se detesta. Nu pentru exteriorul său. Pentru ceea ce vedea că el mărturisește în clipele acelea. Multele și dureroasele urîtenii lăuntrice, pe care cinstea lui n'ar fi vrut să și le amintească.

Acum, judecătorul făcea slujbă de oglindă. În picioare, în fața lui, Preda își plecase capul și privea spre parchet. Iși vedea picioarele și vedea picioarele judecătorului, de parcă erau ale sale. văzute în oglindă. Dar niște picioare mai mari, urâte, cu nodul eșit grosolan, încălțate în ghete de altă culoare și obosite de întrebuințare. Avea neted impresia că, ridicând ochii se va vedea tot pe sine, mai urât, mai în nemilos. De aceea s'a întors către ușă, gata de plecare, întinzând numai o mână moale să dea un bună ziuă rămas fără răspuns.

Judecătorul, înghețat pe loc, îl urmărea. Simțise bine ce a zguduit și aștepta roadele. Dar ele n'au venit. Titi Preda a eșit încet pe ușă fără să deschidă gura care-i tremura.

* * *

Fița Preda a ridicat ochii mari spre judecător. Erau tot așa de limpezi și de luminoși cum fuseseră totdeauna acești ochi, cari purtau în ei soarele cu seninătatea unei inimi împăcate cu sine. Nu-i turburaseră nici dihonnia dintre Titi și Saicu, nici

faptul că fusese chemată la o instrucție. Poate că n'a putut să-i turbure niciodată nimic. Dar dincolo de privire, obrazul era îmbătrânit și trist. De n'ai fi știut că ai înaintea ta o fostă mare frumusețe, n'ai fi bănuț-o. Decât, peste cutele mărunte și întrefesute, peste pielea obosită, prematur, plutea un aer blajin și bun. O anume împăcare cu ursita, unde nu era nimic respingător. Dimpotrivă. Ai fi zis că e altfel de frumusețe — trainic legată de ani, aceasta, — cuminte, chibzuită, așa cum se cade a fi.

— „Fratele meu e un om foarte puțin vorbăreț, așa încât chiar dacă o fi avut nemulțumiri, nu mi le-a spus. Și nici lui Titi. Ceartă între dâșii n'a fost. Aș fi știut-o. Cât e vorba de zvonurile, care se tot vânturau despre bărbatul meu și doamna aceea, nu puteau să mă supere decât pe mine, dacă m'ar fi supărat. De altfel, bădia Mihalache nu le știa. Eu i le-am spus și mi-a răspuns foarte liniștit că-s fleacuri, că nu trebuie să le bag în seamă și că, în orice caz, de-ar fi adevărat n'ar avea nici o importanță. Dimpotrivă — zicea — s'ar limpezi lucrurile. Fiindcă, ori ar pleca Titi definitiv, ori, dacă s'ar întoarce, ar fi un bărbat pocăit. În privința asta, vedeți dumneavoastră, bădia Mihalache știa și dumnealui ceva. Adică, făcuse și dâșul o șotie cam la fel în tinerețe. Când i-au trecut năzărelile, s'a întors acasă și a fost bărbatul cel mai cuminte din lume, cum știți și dumneavoastră...”

Judecătorul a pufnit în răs :

— „Te pomenești că întoarcerea acasă a domnului Saicu o fi fost și ea legată de vre-o bătae”...

— „Nuuu ! făcu Fița răsând din toată inima“. S'a întors fiindcă trecuse pârpora și-a înțeles că tot mai liniștit poate trăi lângă nevasta lui. Asta, cred eu, e povestea tuturor oamenilor care n'au întâlnit în viață altă femeie decât nevasta lor. Cum vine alta, îi amețește. Ceeace nu cred că poate fi cazul cu Titi, pentru care o femeie e ca un aperitiv. Se consumă în treacăt, pe-un colț de tejghea, ca să-i facă poftă pentru masa, care-l așteaptă acasă”

Judecătorul făcu ochii mari. Nu-i venea să-și creadă urechilor ascultând sporovăială gureșă, negrijulie și veselă a femeii. A ridicat din umeri, zâmbind :

— „Doamnă, seninătatea dumneavoastră este admirabilă. N'aș zice însă că nu mă miră mai mult decât s'ar cuveni, pentru că, mărturisesc, nu mă așteptam la acest fel de judecată. Mă gândeam că priviți lucrurile printr'o prizmă mai burgheză”.

— „E cea mai burgheză cu putință, domnule judecător !“ i-a răspuns dulce Fița.

— „Ei, cum asta ? N'o să-mi spuneți că puteți privi liniștită perspectiva unor anumite neorândueli casnice”.

— „Nimic nu pot privi liniștită, cât e vorba de bărbatul meu, domnule judecător”.

— „Apoi atunci?”

— „...apoi atunci n'am de ales. Imi iubesc bărbatul sau nu-l iubesc. Mă pot lipsi de el, ori nu pot. Deci îl las, sau îl păstrez. Cale de mijloc cred că nu există. Prin urmare, de vreme ce-s hotărâtă să-mi țiu casa, trebuie să lupt cu mijloacele pe care le am. Iar eu am acasă o oglindă, care-mi spune lămurit ce mijloace am, pentru că-mi arată limpede care-s mijloacele pe care le-am pierdut. N'aș putea să fiu atât de ridiculă încât să cerc a face concurență unor femei tinere, frumoase și — mai ales — proaspete. Am fost și eu astfel de femei. Și de multe ori. Nu se putea lupta cu mine. Și — băgați bine de seamă, am fost astfel de femei chiar și cu Titi. L-am deprins cu bucuria frumuseții, nouității... Asta-i foarte important ! Cu ce mijloace l-aș mai putea desvâța acum ? Eu nu le cunosc. Bănuesc totuși că ar fi unul, numai unul : deprin-

derea cu o viață tihnită, caldă și comodă, într'un cuib pașnic și absolut odihnitor. Cam așa cum mă trudesesc de cincisprezece ani să-i fac. Asta, bine înțeles, în afară de bătrânețe, care e mijlocul cel mai sigur“.

— „Bine, doamnă, dar asemenea libertăți, — vorbesc de cele pe care i le dați soțului dumneavoastră prin aplicarea acestor vederi, — trebuie să doară cumplit uncori“....

Fița n'a răspuns numai decât. A lunecat o clipă ochii pieziș spre covor, unde vârful mic al piciorului desena o linie de chenar exact pe floarea nelămurită a țesăturii. Apoi a zâmbit și s'a uitat limpede în privirea concentrată a judecătorului.

— „Dumneavoastră aveți un copil, nu ? Spuneți drept, când vi se întoarce dela școală bătut de profesor, pentru că n'a știut lecția pe care i-a spus s'o învețe, ce sentiment aveți ? Vă pare bine, sau vă pare rău ?“

— „Dar semuirea aceasta“....

— E foarte exactă, domnule judecător. Titi e un copil. Ca orice bărbat de altminteri. Pleacă de multe ori de acasă cu lecția neînvățată“...

— „Mă ertați dacă o să vă spun că nu înțeleg bine. De care lecție e vorba“.

— „Una din multele și multele lecții, care îi trebuiesc omului ca să înțeleagă ce-i aceea legătura dintre bărbat și femeie“.

Judecătorul a privit-o lung. Nu se aștepta să audă asemenea raționamente dela femeiușca asta fără altă însemnătate decât aceea a unui trecut de frumusețe.

— „Judecați foarte aparte lucrurile, doamnă. Și foarte ascuțit.

— „Eu ? Nu. Repet la rândul meu ceea ce am apucat să învăț dela Titi, în ceasurile când i se urăște de stat la biroul lui, cu nasul în hârtii și simte nevoia să-și descarce sufletul. Sunt o bună elevă. Și-aș fi grozav de sânguitoare, dacă n'ar fi el așa de prins și ar avea vreme să se ocupe puținel de mine“...

— „Importantul este că v'a convins și v'a înarmat împotriva unei sume întregi de nemulțumiri, foarte firești în orice căsnicie“.

— „Nu-i așa ? Foarte firești, în orice căsnicie, cum ați spus. Și eu o știam asta cu mult dinainte a mă căsători, fiindcă atunci le provocam eu altora, cu tinerețea, frumusețea și proșpețimea mea. Dar nu fiindcă mi-ar fi făcut plăcere. Nici fiindcă aș fi vrut-o sau aș fi avut nevoie. Ci firesc, fatal, dela sine... Cum cântă pasărea.

„Acum, când am trecut de partea astălalaltă a redutei, puteam eu să fiu așa de naivă și să nu înțeleg ce e dincolo, unde am fost ? Ori să încep a face scene și mizerii, pentru ca prin ele să-mi îndepărtez și mai puternic bărbatul, pentru ca în ochii lui, *celelalte* să-și crească prețul *tocmai* fiindcă erau oprite ?

„Dar stăruim peste măsură de mult asupra fleacurilor ăstora. Titi este mult mai serios decât atât. Faptul că știe să captiveze oamenii — pe unii de-adreptul, pe alții prin femeile lor, cum are nevoie uncori s'o facă — a adus una lume să-i bânuiască, ori să-i interpreteze greșit purtările. Acele toate sunt însă convenționale. O *mască* așa cum ne punem fiecare, când pornim pe un anume drum. În fond, Titi al meu, cu tot aerul lui vânturatec, e foarte burghez, leneș și comod... În halat și papuci, lângă biroul lui de lucru, are cum i-a spus odată Ionel Teodoreanu — cu care e prieten — o respectabilă chelie spirituală“.

— „Hm !“ făcu judecătorul, limpezit de struna asta împrumutată. „Fără îndoială că e așa, de vreme ce o spuneți și dumneavoastră. Dar atunci unde putem afla începutul discordiei, care a dus la neînțelegerea gravă de acum câteva zile ?“.

— „Nu știu. În orice caz, sunt absolut sigură că nu are nici o legătură cu mine, cu casa noastră“.

— „Adevărat ?“

— „Ce legătură ar putea să aibă ? Eu îmi ador fratele și-mi iubesc bărbatul. Nu pot trăi nici fără unul, nici fără celălalt. Bădia Mihalache ține la mine așa de mult — nu fiindcă i-s singurul suflet rămas din neamul lui, dar fiindcă ne-am înțeles în toate de când ne știm — zic, ține așa de mult la mine, încât ar face orice să nu mă amă-rască, să nu-mi împovăreze inima cu durerea că, eu ași fi pricina dezbinării dintre dâșii. Dacă ei ar fi avut vre-o neînțelegere în privința mea, sunt încredințată că ar fi căutat să o rezolve prin mine. Mi-a și spus-o. Am destulă chibzuință la anii mei, să pot limpezi lucrurile care mă privesc“.

— „Scuzați-mă Doamnă, dacă vă voi contrazice. S'ar putea să fie vorba de lu-cruri cari vă privesc așa de mult, încât nu vi se puteau spune“.

Fița a râs foarte veselă.

— „Vă dau cuvântul meu că nu există nimic — absolut nimic — ce nu mi s'ar putea spune. Și bădia Mihalache o știe asta mai limpede ca orice, fiindcă el a fost tot-deanua cel care mi-a adus toate noutățile, *absolut toate*, cât a fost vorba despre așa zisele aventuri ale lui Titi“.

— „Perfect. Dar să presupunem că ar fi vorba de-o aventură mai gravă“.

— „Pe una mai gravă eu sunt cea care trebuie s'o aflu înaintea tuturor. Câtă vreme Titi nu-mi cere să-l las liber — ceeace aș face fără să crâcnesc — înseamnă că nimic nu-i grav“.

— „...dar poate deveni“.

— „...dacă eu n'aș ști cum să mă port. Dacă n'aș avea răbdarea să aștept. Dacă n'aș pricepe, neted și crud, că elanurile de vultur ale lui Titi sunt la fel cu hăme-seala bolnavă a anumitor oameni, cari mănâncă rar la restaurant. Mă gândesc la cei ce socotesc restaurantul loc de petrecere, nu loc de stâmpărat foamea, ca orice masă. Amețesc privind lista de mâncări multe. Le lasă gura apă după toate. Sunt groaznic de încurcați să aleagă... Și comandă de trei ori mai mult decât le trebuie... Pe urmă, se satură repede și-s mai încurcați neștiind cum spune chelnerului să nu mai aducă felurile cealalte. Apetitul de vutur al lui Titi are gâtlej de vrăbiuță, Domnule jude-cător. Iar de aici încolo, tăria e de partea mea, singura care m'am pregătit să mulțu-mesc acest gâtlej de vrăbiuță“.

— „Foarte interesant, tot ce spuneți. Doamnă, zise judecătorul, bănuind că și aceste vorbe ale Fiții erau învățate dela Titi Preda. „Foarte interesant, fiindcă oglindesc, mai mult ca orice, desăvârșita legătură dintre dumneavoastră și domnul Preda, pecetea lui“...“

— „Ceeace trebuie să fie totdeauna între soți“... zâmbi limpede Fița, care știa că judecătorul luptă tare greu în căsnicie, cu o nevastă foarte anevoios de mulțumit, de vreme ce aceia nu pierde nici un prilej să-și arate poziția protivnică față de orice mișcare a bărbatului său.

Judecătorul a simțit săgeata și s'a turburat. Pornirea omenească să răspundă la atac prin alt atac mai rău, a răvășit în el, scurt și aspru câteva vârtejuri de venin. Dar magistratul a luat omul din el de ceafă, l-a zgâlțâit bine și l-a domolit.

— „Mmmdaaa ! făcu el tărăgănat și pe jumătate de glas. Sforțarea să se stăpâ-nească îi dăduse un zâmbet ușor într'un singur colț al gurii, ceeace îl arăta urât și neprieten. Dar puterea profesiei l-a biruit. S'a înseninat urmând : „Porunca socială — înțeleg aici nevoia și permanența ei — a creiat tradiția familiei ca un orologier ceasor-nicele lui. Toate rotițele au mișcarea legată și continuă, imprimată de resortul prin-cipal“.

— „Exact. Rămâne doar să știm cine e resortul“... a glumit Fița. „La bădia Mi-halache era cumnată-mea, cât a trăit, iar acum sunt eu. La mine este Titi“.

— „Perfect“, zise judecătorul. „Treptele sunt firești. Dar eu mă întreb dacă, ad-mițându-le pe toate trei, nu am fi primejduiți să admitem și pe a patra“.

— „A! spuse încet Fița, încruntându-se ușor. „Înțeleg... Resortul lui bădia Mi-halache sunt eu, resortul meu e Titi, resortul lui Titi“....

— „Iată, tocmai!“ a punctat judecătorul, bucuros că vede o cută adâncită în-tre sprâncenele femeii. Dar Fița l-a dezamăgit :

— „Resortul lui e el însuși. Elanul de vultur din el. Dorința și nevoia să fie de folos altora. De folos cu orice preț, sau pentru ca toată lumea să-l iubească. Are ne-voe de această iubire. E setea lui. E resortul lui. Știți cu ce-l asemuesc eu uneori? Cu omul care, întâlnind un cerșetor la capra podului, îi dă doi lei având aerul și credința că-i dă o avere și deci nenorocitul trebuie să-i fie recunoscător viața întregă.

Intr'o noapte, ne întorceam împreună dela un cinematograf. Titi era foarte acru. Fusese toată seara indispus — cam așa e când mergem cu familia — nu-i place bur-ghezia decât în casă, — sub obroc. Mergea depărtat de mine și cu un pas înainte. La un colț de drum, întâlnim însă un soldat, care se încurcase în străzi și nu știa pe unde s'o apuce spre cazarma lui. Ne-a întrebat. Titi i-a arătat drumul, i l-a spus de cinci ori și i l-a desenat pe hârtie. Apoi l-a pândit până s'a încredințat că o apucase bine. Nimica toată, cum vedeți. Dar asta i-a dat o veselie, o mulțumire de parcă ar fi adus fericire pe toată omenirea. M'a luat la braț și tot drumul până acasă a cântat și a glumit ca un licean în prima zi de vacanță“.

„Nu“, — continuă ea cu un glas mai stins și mai grav — „nu-l cunoașteți deloc pe Titi. Are păcatele lui, ca orice om, dar spre deosebire de alții, el a știut să le dea farmec până și acelora. Dela douăzeci de metri depărtare e un om urât. La jumătate de metru începe să fie frumos. Asta, cred eu, e foarte lămuritor pentru dânsul.

— „Dar, Doamnă, nimănui nu i-a trecut prin cap să conteste farmecul domnului Preda. Aș zice : tocmai dimpotrivă!“.

— „Înțeleg. Vreți să spuneți că are atâta farmec, încât începe să fie prea mult pentru o singură femeie. Mai ales când femeia aceea îi este nevastă. Ei bine, eu așa judec. Dacă asta-i adevărat, atunci nu-i drept să-l facem pe dânsul vinovat. Când eram o fată frumoasă și foarte căutată, se putea spune la fel și despre mine. Eu l-am câștigat cu frumusețea, el m'a câștigat cu farmecul. Azi, căsnicia noastră nu se mai hrănește nici din una, nici din alta. Frumusețea mea a trecut, farmecul lui — pentru mine — nu mai este farmecul domnului chipeș, viu, spiritual... E alt farmec, mult mai puternic, pentrucă acela se lipește de inima mea femeiască; omul obosit, lenș, care-și târâie papuceii, se răsfăță dimineața când îl sărut să-l trezesc, e cu ochii boboșați de somn și părul ciufulit. Sau când e bolnav... Doamne, dacă ar ști el cât mă bucur eu când e bolnav, când face nazuri la luatul doctoriilor, când e uricios și se zborșește la toată casa... și nu-i place nimic... Dar atunci e al meu... așa de al meu..., de-mi vine să plâng gândindu-mă cât de mult îl am...

„Vezi dumneata, domnule judecător, ăsta este Titi al meu, Titi cel adevărat, pe care nu-l cunoșteam câtă vreme ne-am plimbat făcând poezie în grădina publică și pe care l-am descoperit pe urmă, în casă, treptat, când ni s'au ros la amândoi măștile de îndrăgostiți și am rămas, cum se zice, goi și adevărați.

„Atunci! O! Atunci mi-am dat seama ce idioată poate să fie o femeie, care-și închipue că meseria de nevastă e învățată de la sine, prin naștere și că bucuria mă-ritişului e să ai un bărbat, care să-ți ia grija mâncării și să-ți dea câteva clipe de

amețeală trupească... Nu, domnule judecător, există, o singură bucurie cu adevărat femeiască, un singur rost: să fii mamă. Mamă pentru copiii tăi dacă-i ai și mamă pentru bărbatul tău, pentru că el poartă în tainele lui copiii care vor veni, care vor mai veni, sau cari n'or să mai vie. S'ar zice că asta este alturism, jerfă. Ferească Dumnezeu! Este cel mai crâncen, dar cel mai tonic egoism. Ești mamă și te voești mamă fiindcă mama e una singură și nu o mai poți schimba. Un bărbat poate să aibă zeci de mii de amante, nu are decât o mamă... Vai de soția care nu poate să fie mama bărbatului.

„Pentru aceea căsnicia e silă și datorie acră. Acolo bărbatul fuge de acasă să-și caute liniștea și mama în altă parte.

„De ce crezi dumneata că așa de rar se înțelege o soacră cu nora ei? Pentru simplul cuvânt că aceea e singura concurență crâncenă între femei. Nu-i rivalitate de amante trecătoare, este rivalitate de viață.

„Vezi, dumneata, în ziua când am descoperit în mine că femeiușca ușuratecă și fără grijă care eram, ascundea o mamă adevărată și că această „mamă” trebuia vieții lui Titi, viața a căpătat alt înțeles. N'am mai avut nevoie nici de zeci de rochii, nici de zeci de pălării ori pantofi. Am lăsat să mârâie în legea lor croitoreasa, modista și cismarul. Aveam oameni mai importanți de împăcat: zarzavagiul, băcanul, măcelarul, tapițerul, librarul... Iar uneori tinichigiul, zidarul și stolerul. Cu un cuvânt, — și ca să lămuresc tot — singura mea oglindă mare din casă am instalat-o pe ușa cămării de provizii. Bine înțeles, am scos-o de pe șifonierul cu rochii“.

— „E înduioșător, Doamnă și e minunat tot ce spuneți. Dar de ce oare numai din partea dumneavoastră atâtea sacrificii?”

— „Sacrificiu? Sacrificiu înseamnă suferință, domnule judecător. Aici n'a fost nici o suferință. E la mijloc o faptă simplă și firească de mamă. Atâta tot.”

— „Dar el?”

— „El? Ce?”

— „El vede măcar această faptă, de vreme ce e simplă și firească?”

Fița a stat o clipă în cumpănă. Aplecându-și ușor capul și ridicând ochii pe geam, a privit undeva, departe spre golurile cenușii ale cerului.

— „Dacă o vede? Cred. Adică nu știu. În orice caz, eu n'am făcut-o „s'o vadă”. Am făcut-o s'o simtă și să-i priiască“.

— „Și atunci răsplata?”

— „Răsplata?” i-a întors Fița mirată și surâzând”. Iartă-mă, domnule judecător, dar ăsta e un cuvânt de tinerețe. Sau termen comercial. În dicționarul mamei cuvântul „răsplată” e absolut necunoscut. Afară doar dacă nu socoți că floarea e și ea o răsplată pentru pământul care a nutrit buruiana...”

Zicând asta, s'a ridicat de pe scaun. Nu mai zâmbea acum. Chipul obosit și brăzdat se înegurase și era crispat. Gura ușor pungită făcea crețuri subțiri, iar ochii trăseseră parcă, peste via lor strălucire, un soi de perdea ușoară, ca o ceață. Sau poate și altceva.

Brusc, s'a scuturat de moleșeala în care o adusese șederea pe scaun, și-a umflat pieptul îndreptându-se din mijloc. Voia să se țină bine. Apoi a deschis ușor buzele, ca și când avea să spună ceva. Vorba s'a sfiit să vie numai decât. Dar după o clipă a spus:

— „Mărturisind crud lucrurile, chiar și acest sentiment de mamă e foarte animalic. Înăbușă judecățile și logica.”

Judecătorul a prins gândul din zbor și l-a întors cu alte vorbe:

— „...din fericire, uneori...”

La care Fița a răspuns firesc, încetișor, dar prelungit și fără margini sunetelor, ca un ecou :

„... din... fericire... poate...”

Apoi a râs dintr'odată. Ochii i s'au făcut iar frumoși, mari și senini.

A strâns din umeri, copilărește, încheind:

— „Asta-i !...”

Dar judecătorul, care bătea încet toba pe birou, cu degetele ușor săcăite, a încercat încă odată să stârnească furtuna.

— „In concluzie, Doamnă, soțul dumneavoastră are din parte-vă atâtea libertăți, încât domnul Saicu n'ar fi avut pricină să-i impute ab-so-lut ni-mic...”

— „Ab-so-lut ni-mic...”

Țintind-o nemilos, cu o privire seacă și greu de îndurat, adăugi :

— „...nici chiar faptul că se folosește de aceste libertăți, cu atât mai mult cu cât dumneavoastră ajungeți din dragoste pentru dânsul mai aproape de — cum să-i zic eu ? — *anularea* feminității, care l-a câștigat odinioară ?”

Fița a răspuns dulce și oarecum întristată de atâta stăruință. Ai fi zis că voește să-i dea o lecție blajină :

— „Feminitatea mea, scumpe domnule judecător, nu e anulată. Dimpotrivă. Devreme ce sânt „mamă” înseamnă că am intrat în rosturile mele cele mai adevărate.”

Zâmbind, a înclinat ușor capul, dând bună ziua și a plecat foarte stăpână pe ea și foarte liniștită. Spatele ei drept — mai exact: îndreptat — mărturisea trufie.

*

După ce și-a aprins o țigară, pe care o netezise prelung între degete, greu confundat între gânduri și nemulțumit, judecătorul a sunat odăiașul :

— „Trebuia să vină o Doamnă...”

— „A fost Dom' judecător, dar acum vre-un sfert de ceas a venit Dom' Preda și-au plecat împreună...”

— „Păi, o chemasem eu...”

— „Știu, dar Dom' Preda mi-a spus să vă spui și dumneavoastră de asta. Că adică o ia 'mnealui, să nu care cumva să iasă vre-o neplăcere cu Dom' Saicu”.

— „Saicu era și el aici ?..”

— „Nu. Cică așteaptă afară. Dar s'au întâlnit pe scara mare... S'au făcut chiar că nu se văd.”

— „Și-acum unde e Saicu ?”

— „A plecat adineauri, cu coana lu' Dom Preda, s'o liniștească...”

— „S'o liniștească ? De ce ? A eșit de aici foarte liniștită”.

— „Da. Am văzut. Dar după ce a închis ușa, a dat sărăcuța într'un hohot de plâns de fi se rupea inima. Și-a astupat gura cu amândouă palmele, chip să n'o auziți 'mneavoastră. Și Dom' Saicu a dus-o aproape leșinată pe scară...”

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

NICOLAE PAULESCU APOLOGET CREȘTIN

În ziua de 19 Iulie se vor împlini zece ani dela moartea d-rului N. C. Paulescu, savantul profesor de fiziologie medicală dela Facultatea de Medicină din București, pe care d. profesor Nichifor Crainic îl socotește pe drept cuvânt ca „fundatorul naționalismului creștin“ (*Ortodoxie și Etnocrație*, pp. 146—158). Țin să amintesc din vreme acest fapt, cu nădejdea că presa românească va folosi prilejul ce i se oferă pentru a înfățișa cum se cuvine vieța și doctrina unuia dintre cei mai aleși fii ai neamului nostru.

În cele ce urmează, vreau numai să prind liniile mari ale filosofiei spiritualiste și ale apologeticeii d-rului Paulescu. Fiindcă, deși sunt mulți savanți credincioși, puțini dintre ei și-au formulat atât de limpede credința și încă mai puțini și-au apărat-o cu atâta temeinicie, cum a făcut el. Vastul său *Tratat de Fiziologie medicală* se încununază cu câteva capitole pe care orice apologet creștin le-ar putea subscrie cu cea mai mare bucurie. Și când aceasta vine dela un savant — dela cel mai apropiat colaborator al ilustrului profesor și medic Lancereaux — valoarea sa crește în chip considerabil.

Dela început trebuie să subliniem însă faptul, că Nicolae Paulescu a ridicat stindardul spiritualismului creștin în numele științei acum patruzeci de ani, adică atunci când filosofia materialistă făcea încă din plin ravagii printre oamenii de știință, printre biologi, fiziologi și mai ales printre medici. Un savant care ar fi ținut cu orice preț să vorbească despre finalitate în biologie și fiziologie ar fi fost acuzat de erezie. Universul întreg ședea pe vremea aceea, cum spunea Eminescu, în degetul cel mic al savantului materialist, care îți putea spune cu precizie, că esența ultimă a lumii este materia; că din materia cosmică primordială a apărut viața pe pământ prin „generație spontană“, adică prin combinația întâmplătoare a

unor elemente chimice (C.H.O. Az. S.); că odată apărută pe scoarța pământului, viața s'a dezvoltat apoi neconținut și speranțele s'au „transformat“ unele într'alte, ajungându-se astfel la infinita varietate și complexitate a ființelor pe care le vedem astăzi.

„Generația spontană“ și „transformismul“ erau deci cele două coloane de susținere ale edificii materialiste. Meritul lui Paulescu a fost acela de a nu se fi lăsat ispitit de simplitatea filosofiei materialiste, în a cărei capcană a căzut chiar și profesorul său, marele fiziolog A. Dastre. Paulescu a arătat că explicația materialistă este pe cât de simplă și seducătoare, pe atât de eronată și vătămătoare. „Ca orice eroare, spune el, materialismul înseamnă ignoranță, fie prin lipsă de cultură, fie prin lipsă de inteligență... fie prin pasiune. La șaptesprezece ani, eram materialist, pentru că nu aveam decât un număr foarte restrâns de cunoștințe asupra Naturii brute; pentru că rațiunea mea nu era încă dezvoltată, neavând spirit critic, credeam tot ce auzeam și citeam; pentru că alunecasem în cursa acelei perfide afirmații, că oamenii de știință sunt toți materialisti“. În urmă însă Paulescu a constatat că „adevărații savanți resping sistemul materialist“ și că materialismul este o „șesătură de erori“, o „doctrină funestă pentru știință“, un „parazit“ care „corupe știința, o paralizează și-i oprește progresul“. (*Traité de Physiologie médicale* vol. III, pp. 886, 887, 913 și 924). El și-a dat seama că analogiile dintre materia vie și materia moartă, care au indus în eroare pe mulți savanți—inclusiv fiziologul A. Dastre — sunt simple analogii, din care nu este îngăduit a se ajunge la concluzia că materia moartă posedă toate însușirile materiei vii: sensibilitate, mobilitate, păstrarea formei specifice, înmulțirea prin germeni preexistenți, diviziune celulară, creștere, etc. Între materia vie și materia

moartă nu este deci numai o diferență de grad, cum susțin materialistii, ci una de sență și prin urmare analogiile între materia vie și materia moartă nu duc la concluzia monismului materialist sau la vreun altfel de monism. (In treacăt fie zis, criticile aduse de Paulescu materialismului se potrivesc de minune și pentru cursurile ținute de d. profesor P. P. Negulescu la Facultatea de Filosofie din București, în care d-sa caută să arate că între materia vie și materia moartă nu este în fond nicio deosebire).

În ce privește ipoteza „generației spontane” și a „transformismului”, acestea sunt astăzi învechite și părăsite. Acum patruzeci de ani însă ele erau încă un fel de dogme științifice, împotriva cărora Paulescu a trebuit să ducă o luptă aprigă. El a arătat că „generația spontană” nu este decât o „generalizare nejustificată de experiență a modului formării substanței brute la modul formării substanței viețuitoare” (*Traité...*, vol. I, p. 48). Într-adevăr, cu toate încercările stăruitoare ale oamenilor de știință, nu s'a ajuns până astăzi la obținerea vieții de cale artificială și nici în natură nu s'a putut constata vreun caz în care să se fi produs materie vie prin întâmplătoare combinații fizico-chimice. Experiențele lui Pasteur au dovedit în mod definitiv că orice ființă viețuitoare iese numai din germeni preexistenți. Tot asemenea, în ce privește ipoteza „transformării speciilor”, susținută mai ales de Darwin. Potrivit acesteia, diferitele specii de viețuitoare au apărut în mod succesiv pe pământ, derivând unele dintr'altele. Paleontologia, anatomia comparată și embriologia ar fi venind în sprijinul acestei afirmații. Paulescu a ajuns însă la constatarea că transformismul nu este decât o „formă travestită a materialismului”. În natură nu s'a observat niciun caz de transformarea unei specii în altă specie și prin urmare Linné a avut dreptate când a spus: Tot numeramus species quot ab initio creavit infinitum Ens”. Și dacă ipoteza transformării speciilor a fost acceptată de marea majoritate a naturaliștilor, aceasta se datorește faptului că ea „a fost acaparată de niște retori materialisti, cari au ridicat-o de pe terenul liniștit al științei și au aruncat-o pe terenul agitat al luptelor filosofico-religioase; cauza este că s'a crezut un moment, că ea ar fi capabilă să dea acelei admirabile armonii ce constatăm în lumea organică, o explicare pur mecanică, din care ar fi fost exclusă intervenția cauzelor finale”! (*Traité...*, vol. I, p. 64).

Dar, cum era și firesc să avem și noi... transformiștii noștri, afirmațiile lui Paulescu au umplut de mânie pe d-rul N. Leon, profesor de zoologie la Facultatea de Medicină din Iași,

fost elev și prieten al marelui zoolog german Ernst von Haeckel, susținătorul cel mai de seamă al generației spontane și transformismului și făuritorul faimoasei „religii moniste”. De asemenea, afirmațiile lui Paulescu au supărat pe d-rul D. Voinov, profesor de zoologie la Facultatea de Științe din Eucurești. Discuția Paulescu-Leon-Voinov formează un interesant episod în istoria științei românești, din care atât știința cât și apologetica creștină au de folosit. Dar, pentru a urmări, cum am spus, numai liniile mari ale apologeticii lui Paulescu, nu ne vom opri asupra numeroaselor răspunsuri la răspunsuri pe care și le-au dat între ei învățații noștri beligeranți. Este destul să spunem că cercetările mai noi au dus la concluzii favorabile tezei lui Paulescu. Un Rémy Collin, un L. Cuénot și mai ales un Louis Vialleton au dat lovituri de moarte transformismului. Cel din urmă, Louis Vialleton, profesor de embriologie la Facultatea de Medicină din Montpellier, spune lămurit: „Transformismul este o teorie ispititoare la prima vedere dar care nu suportă examenul” (*L'origine des êtres vivants. L'illusion transformiste*. Paris, Plon, 1929, p. 377). De aceea el cere să fie părăsit cuvântul „transformism”, ca unul ce designează o teorie eronată, și să se revie la cuvântul „creație”, de multă vreme alungat din biologie (*Ibidem*, p. 365).

Cum era și firesc însă, d-rul Paulescu nu se putea mulțumi numai cu înlăturarea ipotezelor generației spontane și transformismului. Aceasta este partea, ca să spunem așa, negativă, a sistemului său apologetic și care ne interesează mai puțin. Partea ce ne interesează mai mult este cea pozitivă, în care Paulescu răspunde la marile întrebări: Ce este viața? Care este cauza vieții? Întrebări cu care se deschide marea sa *Tratat de Fiziologie medicală*.

Împreună cu Claude Bernard, Paulescu definește fiziologia: *cunoașterea fenomenelor vitale prin cauzele lor eficiente și prin cauzele lor finale* (*Traité...*, vol. I, ed. II, p. 19). Prin urmare, de la început se declară adeptul finalității în biologie. În științele fenomenelor neînsuflețite ne putem mulțumi numai cu determinarea cauzelor eficiente imediate ale fenomenelor. În științele fenomenelor vitale trebuie să căutăm a determina și *cauzele finale* ale fenomenelor. Adică, fenomenele vitale, morfologice și fiziologice, nu stau într'o înlanțuire absolut întâmplătoare și nici nu se cauzează reciproc în chip mecanic, fără a tinde către ceva, către o țintă, către un scop. Dimpotrivă, cu cât pătrundem mai adânc în lumea vieții, cu atât ne dăm mai bine seama că aici totul se petrece cu o rânduială, într'o armonie pe care niciodată nu

ne-o va explica filosofia materialistă. Niciodată filosofia materialistă nu ne va explica de pildă activitatea atât de complexă uneori și totuși atât de precisă a instinctelor. Și cu atât mai puțin va reuși cândva filosofia materialistă să explice activitatea spirituală a omului. Singura ipoteză care explică totul și împotriva căreia nu stă niciun fapt, este ipoteza *suflet*.

Ce este sufletul? Este „cauza imediată a finalității morfologice și fiziologice a ființei vii“ (*Traité...*, vol. I, p. 908). Sufletul este adică principiul imaterial și unic pentru fiecare ființă viețuitoare, care coordonează toate activitățile morfologice și fiziologice ale viețuitoarelor, în vederea anumitor scopuri. Ipoteza aceasta nu numai că explică întreaga evoluție a organismelor vii — începând dela divizarea celulelor vii și până la moartea organismelor: suprimarea finalității vitale — dar ne dă putința să înțelegem și imposibilitatea generației spontane și a transformării speciilor. „Ipoteza sufletului, — deși neprobată direct, — explică toate faptele vitale și, nefiind în contradicție cu niciunul dintre ele, — împlinește în chip satisfăcător condițiile cerute de știința experimentală. Este deci o teorie care poate fi introdusă în știință“ (*Traité...* vol. III, pp. 909—910).

Existența sufletului este așa dar și pentru Paulescu numai o ipoteză, cum ar fi de pildă ipoteza existenței eterului, dar o ipoteză care explică în mod mulțumitor caracterul finalist al fenomenelor vitale, morfologice și fiziologice, fără să fie în desacord cu vreunul dintre ele. Generația spontană și transformismul sunt și ele ipoteze, dar ipoteze care vin în contradicție cu numeroase fapte pe care vor să le explice și de aceea trebuie înlăturate. Știința nu are ce face cu astfel de ipoteze. Știința lucrează cu *teorii*, iar teoriile, deși sunt în fond tot ipoteze, explică toate faptele fără să se opună vreunui dintre ele. O astfel de ipoteză, cerută de logica științifică, este ipoteza *suflet*. Și astfel existența sufletului devine pentru Paulescu o realitate de care n'are niciun motiv să se îndoiască. „In ce mă privește, spune el, eu afirm sus și tare, că sunt tot atât de SIGUR de existența sufletului, cât de nu importă care adevăr stabilit de știința experimentală. Și nu este vorba aici de o simplă credință, — ci de o convingere adâncă, dobândită în mod științific“ (*Traité...*, vol. III, p. 911).

Să mergem însă ceva mai departe. Ființele viețuitoare nu trăiesc izolate, ci alcătuiesc societăți naturale: familii, triburi, națiuni, ce urmăresc anumite țeluri. Ele trăiesc într'o gigantică simbioză, care leagă între ele toate ființele viețuitoare. Finalitatea ce am văzut că se ob-

servă în morfologia și fiziologia indivizilor luați aparte o găsim și în grupurile lor naturale și în totalitatea ființelor viețuitoare. Această minunată armonie ce domnește în lumea vieții, această minunată adaptare a mijloacelor la scopuri, ce domnește în ansamblul ființelor viețuitoare, poate ea să fie opera sufletelor acționând individual? Nu. Ea trebuie să fie opera *Cauzei prime*, cauză inzestrată cu înțelepciune în cel mai înalt grad. „A demonstra existența unei Cauze prime a vieții, — imaterială, unică și infinit înțeleaptă, — iată sfârșitul sublim la care ajunge fiziologia. Această cauză primă este DUMNEZEU. Omul de știință nu poate deci să se mulțumească a spune: „Credo in Deum“. El trebuie să afirme: „Scio Deum esse“ (*Traité...*, vol. III, p. 916). Prin urmare, la întrebarea: Care este cauza vieții? Paulescu răspunde: „*Vieța este efectul a două cauze imateriale: una, cauza secundă sau SUFLETUL, — unic pentru fiecare ființă viețuitoare, cealaltă, cauza primă sau DUMNEZEU, — unică pentru totalitatea ființelor viețuitoare*“ (*Traité...* vol. III p. 917).

Iată prin urmare o admirabilă apologie științifică a existenței sufletului și a existenței lui Dumnezeu, întemeiată pe biologie și fiziologie. Dar Paulescu nu se oprește nici numai aici, la aceste două adevăruri fundamentale ale creștinismului. El aduce mărturie și în favoarea divinității Mântuitorului. Și nu mărturia simplă a unui suflet credincios, ci temeinicirea, științifică am putea spune, a acestui mare adevăr creștin: cel mai mare dintre toate. Dacă finalitatea ce domnește în morfologia, fiziologia și relațiile dintre ființele viețuitoare ne duce la existența sufletului și a lui Dumnezeu, extraordinara adevăre a remediilor propuse de întemeietorul creștinismului pentru prevenirea și înfrânarea patimilor ne duce la divinitatea Mântuitorului și în consecință la adevărul creștinismului.

Ce sunt patimile? Sunt alterații calitative ale instinctelor. Prin firea lor, instinctele sunt legi divine, puse de Dumnezeu în ființele viețuitoare. Funcția lor esențială este aceea a conservării și reproducerii. Ele funcționează cu o precizie uimitoare. Sunt adevărate minuni. Împlinindu-se fără conștiința scopului, actele instinctive sunt în afara criteriului binelui și răului. Numai la om funcțiunea instinctelor devine conștientă și numai omul înlocuește uneori scopul firesc al instinctului prin plăcerea produsă de funcționarea lui. Această intervertire de scopuri, această deviere a instinctelor dela scopul lor firesc se chiamă patimă. „Patima este căutarea exclusivă a plăcerii ce rezultă din satisfacerea unei trebuințe instinctive, al cărui scop nu este

cunoscut sau este contrariat“ (*Fiziologie filosofică*, vol. I, p. 102). „Această explicare a patimilor deviate din instincte e tot ce s'a spus mai adânc în filosofia științifică în legătură cu problema morală“, spune d. profesor Nichifor Crainic (Op. cit., p. 150).

Iată acum și argumentul apologetic tras din definirea patimilor ca devieri ale instinctelor dela funcția și scopul lor normal. Instinctele fiind legi divine puse de Dumnezeu în ființele viețuitoare, acea morală va fi adevărată, care va conține în sine principiile capabile să prevină și să remedieze devierea instinctelor în patimi. Cercetând orânduirile morale și religioase ale popoarelor din cea mai adâncă vechime și până la ivirea creștinismului, Paulescu ajunge la convingerea că acestea nu numai că nu conțin remediile cele mai potrivite pentru suprimarea patimilor, dar uneori ele împing chiar funcționarea firească a instinctelor spre devierea lor în patimi. În schimb, doctrina creștină cuprinde o morală științifică, cea mai înaltă morală, adevărata morală și singura în stare să ne mântue de patimi. Cunoșcând adânc firea omenească și știind cât de puternic este instinctul de proprietate, Mântuitorul a îndreptat ochii muritorilor spre cer, spre bunurile veșnice. Știind câte rele decurg din devierea instinctului de dominație, el a poruncit celor cari vor să fie mai mari între oameni să le fie lor slugi. Și tot astfel, știind că societățile naturale: familia, tribul, nația, se constituiesc și se mențin pe temeiul sentimentului puternic al iubirii (iubire conjugală, părintească, familială, filială, frățească, tribală, națională), a proclamat iu-

birea ca poruncă supremă. Impărăția lui Dumnezeu se va întrona pe pământ prin iubire. Trebuie să iubim pe oricare om ca pe însuși Dumnezeu. Să trecem asupra semenului nostru grațitudinea pe care o datorăm lui Dumnezeu. Iubirea, supremă lege naturală, este și supremul remediu al patimilor care fac cu neputință viața oamenilor împreună. Din toate acestea, cine nu vede limpede că Mântuitorul n'a putut să fie un om ca oricare altul? Cine nu înțelege că creștinismul nu este o doctrină ca oricare alta?

Trebuia oare ca Paulescu să meargă încă mai departe și să aducă mărturie și pentru alte adevăruri ale creștinismului? Pentru un savant ca el era destul atât. Și totuși a mers mai departe prin viața sa, prin care a trecut „ca un sfânt, în cea mai strictă accepțiune a cuvântului“. (Docent dr. V. Trifu, *Profesorul dr. N. C. Paulescu*, 1869—1931. București, 1931, p. 1) și prin lupta sa neobosită împotriva dușmanilor creștinismului: iudaismul și francmasoneria. Și a mers mai departe prin mărturisirea sa de supus fiu duhovnicesc al Bisericii creștine ortodoxe, atunci când a fost învinuit pe nedrept de prea mare simpatie față de romano-catolicism.

Singura durere este numai aceea că excepționalele sale merite apologetice au trebuit să fie recunoscute și apreciate mai degrabă în afara Bisericii noastre, tot așa cum meritele sale științifice au trebuit să fie judecate la adevărata lor valoare mai mult în străinătate, verificându-se astfel odată mai mult tristul adagiul, că „nimeni nu este profet în țara sa“.

EMILIAN VASILESCU

PUȘKIN VĂZUT DE DOSTOIEVSKI.

Aderența lui Dostoievski la crezul poetic al lui Pușkin e veche. Ea datează din anii copilăriei și, dintre toate evenimentele de atunci — foarte multe la număr —, rămâne cea mai roditoare pentru el.

Convertirea se înfăptui prin intermediul mamei sale, ea însăși o admiratoare a nefericitului poet. Acest fapt mărește puterea de atracție a lui Pușkin și, Dostoievski deveni dintr'odată adeptul ei. El atrăgea frumusețea versurilor, bogăția ideilor și, mai ales, acei ceva ascuns, rusesc în toată structura lui, pe care nu-l mai întâlnise și de al cărui farmec nu se mai sătura.

Fără îndoială, Pușkin e cel dintâi mare scriitor rus, Jukovski și Lermontov, cei doi contemporani ai lui, rămân cu mult în urma sa. Deși influențat de străini — Parny, Chénier, Byron—

poesia lui se rezimă în întregime pe specificul național.

Vom vedea că la Ruși, specificul național cuprinde altceva decât ce suntem ispițiți a crede. O interpretare sui generis a lumii, o dorință de a suferi pentru aproape, o sete de mântuire și purificare spirituală, acestea sunt trăsăturile firii rusești. Ele apar în germen la Pușkin și marea lui însemnătate într'asta constă. Firește Dostoievski era prea mic ca să-și dea seama de ele. Ceva însă tot îi izbi: Jukovski și Lermontov nu-i desvăluiau atâta milă, cum îi desvăluia Pușkin, și operele lor nu-i stărneau atâtea întrebări. De aceea, nici nu prea se opri asupra lor.

Inrâurirea lui Pușkin se greșa așa dar pe afinități spirituale. Amândoi purtau în suflet lumina geniului rusesc și amândoi erau sortiți să contribuie la răspândirea lui.

Dostoievski va rămâne totdeauna credincios scrisului lui Pușkin. Niciodată nu se va abate dela mesianismul său și niciodată nu se va ridica contra ideilor sale.

Prilejul de a se pronunța asupra lui Pușkin, caracterizându-i opera și integrându-l în spiritualitatea rusească, s'a ivit de nenumărate ori pentru Dostoievski. Discursul din 1880, ținut la Moscova, cu ocazia inaugurării statuii poetului, întrece însă orice manifestare din trecut. Dostoievski era acum în pragul morții și geniul lui fusese unanim recunoscut. Succesul avea să fie cu atât mai mare cu cât de față și cu idei contrare, era însuș Turghenieff, dușmanul său de totdeauna.

Interpretarea lui Dostoievski e unică în felul ei. Autorul nu pleacă, cum ne-am aștepta, dela Pușkin, ci dela el însuș. Lucrul acesta nu se vede în discurs, dar se citește printre rânduri. Analizându-l pe Pușkin, Dostoievski se analiza pe el. Nu era subiectiv, ci, *din punct de vedere rusesc, extraordinar* de obiectiv. Fiind întâia întruchipare a geniului național, Pușkin avea nevoie de un alt geniu, spre a putea fi înțeles cum trebuie. Cine altul o putea face decât Dostoievski?

Punctul de plecare al lui Dostoievski e profetismul Pușkin a fost un profet. El a prevăzut destinul spiritual al Rusiei și s'a identificat de minune cu aspirațiile poporului.

Personagiile sale nu sunt luate după Byron. Ele lucrează și gândesc rusește. Eugeniu Oneghin e rus și el sintetizează norma unei întregi clase sociale. Suferința lui are caracterul de ispășire: urmările păcatului de a se fi înstrăinat prea mult de popor. El a existat și există. Jurnălatele din intelectualii ruși — precizează autorul lui Ivan Karamazov — sunt frați buni cu el. Ei refuză să creadă în Dumnezeu și țară. Ei sunt pulberea pe care vântul o poartă în toate părțile..

Ajuns aci, Dostoievski se găsea de fapt în fața propriilor sale personaje. Vorbind de Eugeniu Oneghin, el vorbea și de Kirilov, și de Stavroghin și de Karamazov, și de mulți alții..

Istoriceste privit, Oneghin întruchipează baza preliminară a nihilismului. Răul din Oneghin e eminentamente rusesc. Indepărtat prea mult de realitatea națională, devenit „un invitat” și așa rămâne oriunde s'ar duce.

Paralel cu Eugeniu Oneghin, Pușkin a creat pe Tatiana. Inzestrată cu darul pătrunderii (în poem ea simbolizează *cumînțenia* poporului rus), Tatiana ghicește, printr'un fel de nobil instinct, unde e adevărul. Puritatea spiritului ei e inalterabilă. Ea rămâne așa cum e, în contrast cu Oneghin, care se schimbă după cum bate vântul.

Am putea, adăoga Dostoievski, s'o considerăm ca pe cea mai simpatică figură feminină din literatura rusă — de până atunci, se înțelege — dacă n'ar fi să ținem seama de eroina lui Turghenieff din *Cuibul nobililor*. Ea nu are nimic fals în ea. Din contră, suferă depe urma vieții mondene. Inșă nu ajunge la desnădejde. Aici stă tăria ei.

Tatiana e un personaj pozitiv. Oneghin — deși în capul lui încolțesc câteva idei mărețe — rămâne un erou negativ. Prin poema sa, Pușkin prezenta întreg caracterul poporului rus. El a prevăzut toată tragedia socială de mai târziu și a scos cel dintâi strigăt de alarmă.

Pan-slavismul, arată mai departe Dostoievski, își are punctul de plecare tot în Pușkin. Destinul Rusiei este pan-european. A fi, sau a deveni cu adevărat rus, înseamnă să fii, sau să devii cu adevărat fratele tuturor oamenilor. Poporul rus este singurul popor din lume care posedă, alături de caracterul și geniul său, caracterul și geniul celorlalte popoare. El se poate identifica cu oricare, fără să se uite și să se piardă pe sine. Nimeni nu se poate însă identifica cu el, fiindcă nimeni nu e capabil de atâta *milă universală* cum e capabil poporul rus. Eroul din *Figanii* — oricât ar fi de rob patimilor și oricât ar fi de pierdut sufleteste — nu caută numai satisfacerea instinctelor personale. El umblă și după fectoire și fericirea lui se deosebește de cea obișnuită. El s'ar vrea fiul unei altfel de lumi, din care să facă parte toți. Ii lipsește însă conștiința de sine. Trebuie să începem prin a înăbuși orgoliul și răutatea din noi, dacă vrem să fim fericiți. Odată scăpat de ele, sufletul va deveni liber. Abia atunci va începe puritatea și abia atunci vom putea schimba și pe alții. Armonia universală se bazează pe iubirea de aproape.

Problema iubirii universale (și deci și a pan-slavismului) nu-i de-ajuns de bine clarificată în *Figanii*. Eroul se sbate în mrejele cosmopolitismului, fără putință de salvare. Lacrimile lui sunt stoarse de nostalgia tinereții, apusă pentru totdeauna, și nu de decăderea oamenilor.

În *Eugeniu Oneghin*, iubirea universală este pusă în toată plenitudinea ei. Suferința lui Oneghin e provocată de răul din lume. Soarta lui nu-i nimic pe lângă soarta omenirii. A suferi pentru tine e frumos; a suferi pentru alții, e sublim. S'ar putea scrie o carte întreagă despre acest idealism rusesc. El nu are nicio legătură cu umanitarismul occidental. *Omenirea va fi fericită numai în ziua în care va adera integral la iubirea aproapei*. Spunând aceasta, Dostoievski nu se referea numai la crezul lui Pușkin, ci și la al lui însuș. Umanitarismul occiden-

tal tinde la sfărâmarea hotarelor geografice, crezând că prin aceasta se realizează și înfrățirea dintre neamuri. Mesianismul rusesc e mai întâi formarea *omului nou*. La ce bun distrugerea vechilor hotare, dacă în lăuntrul lor vor să-lășlui aceiași oameni? Ar fi să se lărgească doar circumscrierea răului! Trebuie să se plece, nu dela schimbarea hotarelor, ci dela schimbarea sufletului.

Opinia lui Dostoievski — fiindcă e mai mult a lui decât a lui Pușkin — e de natură creștină. Ea se găsește exprimată teoretic în *jurnalul unui scriitor*, și — literar — în mai toate romanele sale. Dostoievski n'a fost însă înțeles. Umanitarismul materialist a învins momentan. Bolșevismul e opera „occidentalilor”. Poatecă a contribuit la aceasta și Tolstoi: el vorbea de Isus — remarcă undeva Spengler — gândindu-se la Marx...

Atâta importanță atribuie însă Dostoievski panslavismului încât susține că, dacă Pușkin n'ar fi murit prematur, roadele crezului lui s'ar fi ivit imediat. Dumnezeu a vroit să se întâmple altfel. Datoria Rușilor, de acum și de totdeauna, e să ducă la împlinire geniala lui viziune

Alături de personagiile rusești, inspirate din realitatea cea mai palpabilă, Pușkin mai are și

altele, luate din mijlocul diferitelor țări. Acestea rămân cu nota lor națională. Ca și poporul rus, Pușkin are în ființa sa sufletul tuturor neamurilor. El le prezintă fără să le schimbe. Niciun alt scriitor european nu mai posedă darul acesta de identificare și de redare obiectivă. Artiștii altor țări, când se inspiră din afara hotarelor, — își transformă personagiile în oameni de ai lor. Italienii din piesele lui Shakespeare au devenit... englezi! Don Juan al lui Pușkin rămâne însă spaniol: el nu capătă nimic rusesc. Dacă n'ai ști de cine e scris, ai jura că autorul lui e spaniol.

Prin aceste numeroase calități, Pușkin atinge rangul de poet național. Unicitatea geniului său o formează profecția. El a apărut în clipa când Rușii începuseră să-și piardă conștiința de sine. Fără el, scriitorii ulteriori nu s'ar fi putut desvolta.

Interpretarea lui Dostoievski e, incontestabil, cea mai justă din câte s'au dat. Dacă e adevărat ce s'a spus, că, pentru înțelegerea unui scriitor e nevoie să fii de un neam cu el, atunci, pentru priceperea lui Pușkin se cerea, în mod special, să fii și geniu: ceeace numai Dostoievski avea.

VLADIMIR DOGARU

C R O N I C A L I T E R A R Ă

AL. DIMA: SIBIU. (Ed. Fundația regală pentru literatură).

Cartea pe care a scris-o Al. Dima despre Sibiu, depășește cadrul unei simple călăuze în interiorul unui oraș. Ea face parte dintr'o colecție unde au mai apărut până acum alte asemenea monografii asupra așezărilor noastre citadine. Atât aceea despre BUCUREȘTI cât și cea despre CONSTANȚA erau mai mult fan-tezii literare, reportagii impresionante, relatând fapte și aspecte ce puteau fi încadrate în orice alt oraș, decât acela care figura pe copertă. Scrise de altfel cu talent, plăcute cititului, ele erau lipsite de o fundamentare informativă și de un suport științific care să le dea greutate și valoare dincolo de momentul actualității. Despre monografia orașului BRAȘOV se va înțelege dela sine că nu pot vorbi, autorul ei fiind chiar subsemnatul. Atâta pot spune că am conceput lucrarea în același spirit ca și Al. Dima: mi se va permite să recunosc că SIBIUUL său este mult mai realizat decât BRAȘOVUL meu. Unele greșeli de informație și graba pe care am pus-o în încheierea lucrării fac ca să ceră o a doua ediție, mult revăzută. Astfel,

SIBIU e, până acum, cea mai bună monografie de oraș.

Al. Dima n'a vrut să facă o operă științifică. Așa cum scrie în rândurile de încheiere, încă nu s'a scris o monografie savantă asupra orașului, lucrare care face ca izvoarele, bogate de altfel, asupra acestuia, să fie greu de consultat. Pretenția de a da o privire completă asupra orașului și trecutului său nu o are autorul și nici nu o poate avea. El se poate felicita însă că a folosit toate sursele informative, extrăgând din ele ceeace era esențial pentru cunoașterea exactă a orașului și a trecutului său. De aceea SIBIU e o monografie cu temelii stabilite pe cea mai serioasă informație exactă și mai ales necesară, autorul evitând a cădea în detaliul inutil.

Un oraș nu poate fi prezentat numai pe bază de impresii. Acestea sunt valabile doar atunci când servesc la conturarea informației reale. Altfel, impresiile au un caracter de relativitate, odată pentrucă, subiective, variază după individ, a doua oară pentrucă, legate de actual, sunt trecătoare. Al. Dima a evitat impresionismul gazetăresc facil. Ceeace poate părea impresie,

pe ici pe acolo, e doar sublinierea lirică pe care autorul o aduce descrierii sau datelor sale precise.

Fiindcă meritul exactității, Al. Dima l-a împerechiat cu acela al talentului raportării datelor. În cele mai neînsemnate înșiriri de informații el a știut să pună o agreabilă formulă literară care să înalțe valoarea lor până la nivelul unei literaturi bune. Iată astfel cum descrie într-o formulă izbucită colecția de mamifere a muzeului zoologic Bruckenthal:

„Căprioare, râși, urși bruni, jderi, dihori, vidre și altele stau încremenite laolaltă împăcate deapururi în arcadia ferice a morții“ (p. 77).

Sau după ce a enumerat colecția de paseri, autorul încheie:

„Multicolora colecție te surprinde și încântă, iar imaginația te îndeamnă parcă a le cere cântecul vieții pe care nu-l mai au“ (p. 78).

Puteam să citez însă o frază chiar dela început, în care Al. Dima ne descrie dintr-o singură trăsătură de peniță Sibiu:

„Ca în jurul unor uriași păstori din alte vremi, credincioasele clădiri se strâng sub scutul Domnului, fără să-și mai amintească parcă zarva de arme ce au zăngănit de atâtea ori sub zidurile roșii“ (p. 7).

Tocmai fiindcă e scrisă cu multă grijă proza cărții sale, m'au impresionat neplăcut foarte puținele neglijențe, sau scăpări din vedere, ale lui Al. Dima, care putea ușor să le evite. Astfel sunt cacofoniile dela pag. 35: „Către El ca cea mai...“, dela pag. 97: „adevărate răscoale ca cea...“ sau dela pag. 139: „grele amenințări ca cea...“ sau mai grava eroare a citatului greșit al poziei lui Goethe, al cărui ultim vers nu este:

Ruhest auch Du

ci:

Ruhest Du auch

pentru că trebuie să rimeze cu *Hauch*.

Dar aceste mici și neînsemnate greșeli nu pot scădea întru nimic valoarea cea mare a cărții.

Al. Dima face mai întâi o descriere topografică a orașului, cu toate edificiile și instituțiile ce merită a fi vizitate, susținându-și-o și cu date istorice. Urmează o descriere a împrejurimilor,

apoi un scurt și esențial istoric al cetății și în sfârșit portretele câtorva dintre figurile cele mai interesante care au trecut prin Sibiu, legându-și de el numele lor: Gh. Lazăr, Baronul Bruckenthal, Andrei Șaguna, George Coșbuc, Octavian Goga. Într'un cuvânt, această monografie ne prezintă descrierea orașului, istoricul și figurile lui, într'o sinteză informativă literară. Ceeace se desprinde din întreaga lucrare, e caracterul specific al orașului pe care autorul a izbutit într'un chip desăvârșit să-l redea. Mai ales a reușit să scoată în evidență importanța orașului pentru viața și istoria românească. Paginile finale, privind pe Gh. Lazăr, Andrei Șaguna, G. Coșbuc și Octavian Goga sunt cele mai calde și mai vibrante. Ba îndrăznesc să afirm că în evocarea anilor sibieni ai lui Coșbuc, autorul s'a întrecut pe sine, scriind pagini valabile de istorie literară peste care nu se va putea trece atunci când se va scrie viața poetului transilvan. Sunt chiar obligat a cita, pentru desăvârșita lui putere de sugestie și superioară expresivitate, următorul pasaj:

„In burgul cu atâtea înfiripări străine, greoiu de monumentele unei culturi ce creștea din afundul unei alte vieți, ce aducea sunurile legendarului Rin și vuetul grav al pădurilor teutonice, cântecul lui George Coșbuc răsuna șagalic, sprinten, glumeț, adeseori cu o ostentativă ironie față de priveliștea cenușie în care se desfășura, sădind între ruine de cetate și pustiuri de muzeu — iarbă de poiene, răspândind freamăt de păduri românești, făcând să treacă pe străzile tăcute și măhnite ale orașului, pas sglobiu de țărâncuțe și mers apăsător de flăcău. Închegarea cântecului său în cetatea Sibiului, înseamnă fără îndoială o înaltă pecete a tinerii spiritualității românești pe pergamentul legitimității noastre culturale de aci“ (p. 198).

Scrisă cu simțire, claritate și simplitate, dar și cu un lirism firesc și bazată pe o serioasă documentare, monografia SIBIU-ului e poate tot ce a scris mai frumos Al. Dima până acum și dintre capitole, cel mai rotund încheiat, al unei mari ROMÂNII PITOREȘTI noi.

OCTAV ȘULUȚIU

C R O N I C A P L A S T I C Ă

SALONUL OFICIAL. — Orice manifestare oficială și colectivă de artă plastică este chiar prin structura ei artificială. Nu se pot grupa lucrări parvenind dela câteva zeci de artiști în așa fel, încât expoziția să prezinte o unitate ca

realizare plastică. Dificultatea fundamentală stă în arbitrarul alegerii materialului expus. Căci un „Salon Oficial“ nu poate avea în vedere doar criteriul valoric ca normă selectivă. Fiind oficial, salonul trebuie să cuprindă tot ce se poate

alege din lucrările trimise. Alegerea făcându-se însă după considerațiuni nu întotdeauna critice. Se aplică, și se poate observa aceasta, norma critică la tineret, cei maturi, prin determinante de conjunctură sentimentală sau socială, trec oarecum într'un salon oficial cu drepturi căștigat.

De aceea, și'n „Salonul Oficial“ din acest an, nu se poate găsi o reoglindire fidelă a nivelului realizărilor de artă plastică ajuns în cultura românească. Salonul nu ne prezintă o sumă a potențialului artistic, ci doar un număr de lucrări care nu au ca notă comună decât faptul că s realizate din același material plastic.

Sunt apoi, un număr destul de mare de artiști români de valoare, care se abțin de-a expune în cadrul unui „Salon Oficial“. Nu interesează motivele acestei atitudini. Faptul însă că lipsesc, nu prilejuește anual, în cadrul „Salonului Oficial“, o revizuire a valorilor și-o determinare a progresului artei naționale, ci doar o trecere în revistă a unor lucrări, aparținând unei anumite categorii de artiști.

Dacă punctul de vedere oficial nu poate fi rezolvat prin Salon, adică nu se poate ajunge la o unificare în cadrul problemei de cultură, patronată de ministerul respectiv, „Salonul Oficial“ ne dă prilejul unei atente cercetări asupra unor realizări de artă plastică, a cunoașterii unui ideal de artă și-a virtualităților unui tineret care mâine va trebui să afirme o realitate plastică românească.

* * *

Cât de fugar ar fi privitorul „Salonului Oficial“ din acest an, nu se poate să nu observe un caracter dominant al expoziției. Dela început simți că ai în față o artă comodă, o artă de burghez cuminte, care se ferește de extremele aventurii, chiar dacă o simte crescută adânc în ființa lui. Nu este în schimb o artă clasică, pe linia așezată temeinic a clasicismului, ci un compromis între acesta și-o gustare grăbită din patrimoniul larg al modernismului. Tranzacția s'a făcut, tocmai din cauza fricii de cunoașterea chinuitoare a marilor întrebări. Zărești uneori, și atât de rar, câte-un fulger, o tresărire aprigă pe culmile alpine ale artei. Un moment de amețeală, acea stare de elevație spirituală care te contopește cu forțele masive ale lumii și cu răscolitoarea problematică a crezului în ceva de dincolo de orizontul unui citadin cu ore fixe și cu sensibilitatea standardizată.

În tot „Salonul Oficial“ deabia te întâlnești cu marea întrebare a artei, care a ucis și-a chinuit în alte locuri zeci de mari artiști, și chiar la noi pe un Luchian sau Andreescu. Tuturor

le este frică de neprevăzutul și de imponderabilul care ar apărea la un moment dat într'o trăsătură de penel. Chiar dacă a scăpat-o în focul inspirației, a revenit cuminte asupra ei, împacându-se cu toată lumea, ca înainte de marea spovedanie.

Le simți limpede în lucrări cum se fereșc de propria lor originalitate. Le este teamă ca nu cumva, dacă încearcă să-și promoveze un crez nou, să nu provoace refuzul tuturor concetățenilor și-a tuturor juriilor saloanelor oficiale. Nu găsești emulația propriilor piedeci. Dacă un artist a întâlnit o dificultate, o ocolește candid, și-o rezolvă cu-o soluție de culisă sau cu o formulă care circulă ca o monedă garantată de Stat.

Aceste observații nu sunt o pledoarie pentru modernismul cu orice preț. Dar trebuie să fie lămurită problema: arta este și ea pe-o linie de evoluție, atât ca reprezentare cât și ca trăire. Dacă fiecare artist rămâne la capitalul moștenit, și-și ucide voit orice îndemn spre alte zări, desigur că arta se va învârti la infinit într'un cerc vicios, promovând doar un decadentism al unor forme prea mult întrebuințate.

Pe de altă parte, o emoționantă figură de apostol al cuminențiilor naționale, ar putea afirma, că tocmai în acest refuz de aventură găsim garanția unei arte sănătoase românești.

Dar această artă sănătoasă și caldă, bună și cuminte, morală ca un dascăl știrb și cu guler tare, nu este artă. Fiindcă arta este o experiență nouă și mereu înnoită trăire. O luptă și o biruință, o cercetare către marile adevăruri, care, chiar dacă nu ne convin sunt totuși cele autentice, fiindcă sunt cele care vin la rând în linia crescândă a evoluției cunoașterii și sensibilității omenesti. Și dece să nu încerce și artistul român, fie pentru căutarea și încadrarea precisă în coordonatele potențialului românesc de artă, fie pentru lumea mare a artei, să se străduiască spre a contribui cât de puțin la efortul general omenesc către mai bine și mai frumos ?

* * *

În lumina considerațiunilor de mai sus desigur că discuția asupra lucrărilor expuse nu poate fi decât restrânsă, atât ca număr de lucrări luate în cercetare, cât și ca realizări demne de relevat.

Eustațiu Stoenescu expune două lucrări, „portretul prof. Dr. C. Daniel“ și „Nenea Statie“. Ele nu ne aduc nimic nou, atât în problematica picturii cât și'n realizările artistului. Lucrate c'o dexteritate care a devenit manieră, sensibilizând pasta numai în măsura în care simțea ne-

voie pentru a o face expresivă ca un mijloc tehnic, aceste două picturi sunt reci fiindcă nu sunt colorate și's retorice fiindcă arabescul petelor este doar discursiv fără a avea un conținut formal. Înțelegerea psihologică, o oarecare pătrundere în lumea intimă a celui redat, adăugă o calitate de factură care nu este de disprețuit, mai ales în portretistica noastră, în care figura apare ca un simplu obiect.

Compoziția pictorului *Marius Bunescu*, concepută larg, cu intenții de-a simboliza două lumi, aceea a bătrânilor, cu decor fondal un templu de-o prea severă tradiție clasicizantă și-a tinerilor peste capetele cărora se profilează construcțiile de arhitectură modernă, nu este susținută. De-un desen rigid și aspru, o imobilitate a persoanelor încât trăiește fiecare aparte cu toată intenția de unitate, de-un cromatism sumar, necomunicativ și artificial, compoziția apare doar ca un studiu, un preliminar la ceva ce-ar vrea să facă. Singurele detalii realizate sunt figurile persoanelor, care, mai ales în autoportretul artistului, au o construcție formală masivă și promovează aspecte pitorești a unei preocupări care nu rezistă însă în ansamblul unei compoziții.

„Peisajul“ și „Natura moartă“ a *Elenei Popea*, printr'o prea mare sensibilizare a colorii, prin armonia aceea caldă și emotivă, prin nota de severă discreție formală, se pierd în compartimentul unde sunt expuse. Grămada de coloritari și brutale, panourile de dimensiuni atotcuprinzătoare, care-i înconjoară cele două lucrări, au un efect atât mare ca stridență și dorință de autodeterminare, încât dacă ai fi așezat între ele nu Cézanne și ar fi avut și el de suferit tot atât cât și picturile *Elenei Popea*.

Subliniem cu această ocazie unul din defectele Salonului: așezarea arbitrară a lucrărilor fără a ține seama de categorii formale și sensibile care nu se pot alătura fără o vehementă contradicere.

Ștefan Popescu expune o „Toamnă“ cu un puternic simț al naturii, cu o fantezie compozițională care te duce în gândul la idila liricea românești. În ea se regăsesc vechi preocupări ale lui *Luchian* și *Grigorescu*. Lupta aceea pentru promovarea sensibilului în pictură, ca un conținut ideal al forțelor de expresie ale peisajului, infiorat de-un suflet cald și emotiv de pictor.

Pe-o linie cu totul nouă, cu o atitudine plină de înțeles și în fața problematicei peisajului, c'o pastă chinuită în timpul unei concepții de nedumeriri, dar c'o realizare majoră, tocmai promovată de acest dute-vino al căutărilor, pictorul *Țuculescu* expune două peisaje. „Balta din *Vasilați*“ și „Margine de sat“ sunt două dintre

cele mai bune lucrări ale Salonului Oficial. Un vizionar tragic care depășește lumea sensibilă prin avansuri asupra unei realități mai de plein-air. Senzațiile acestui pictor devin în dialectica cromatică un delir. Plutește în peisajele lui *Țuculescu* obsesia unei alte lumi formale, pe care încearcă s'o ajungă prin incantații de culoare și de atmosferă. Totul e forță și emulație, accent pus pe viața în devenire, pe formele care se lămuresc la orizont, ca o metaforă a existențialului.

Popescu Vasile în „Vedere din București“ și în „Natură moartă“ aduce o pledoarie pentru artă ca realizare cerebrală, emoție supusă unei norme formale, unui concept plastic. În aceste lucrări, un fel de artificiu metalic, în compoziție și mai ales în culoare, o elaborare care amintește marile probleme ale decoratiunii. Roșul acela din picturile sale nu este roșul vieții, al sângelui și-al dramei, este un roșu raționalizat, de laborator, rece și calculat. Și el fiind leit-motivul tabloului, împrumută întregului cromatism aceeași gamă de sensibilizare mecanizată.

„Natura moartă“ și „Peisagiul din București“ ale lui *Gh. Vânătoru* sunt pe linia majoră a realizărilor acestui artist. Transfigurarea naturii în picturile lui *Vânătoru* se face printr'o participare spirituală ordonatoare de emoții. Natura trăiește sobru și calculat în pictura lui. O dimanizează în schimb printr'o grafică a colorii, orientată precis spre conținutul afectiv care trebuie să devină elocvent. Și această comunicare primește grandoarea unei spovedanii prin atmosfera proprie obiectului pictat. Colorile au tresăriri pline de inedit, împletite și game armonice, redate realist însă. Artistul nu uită legătura cu pământul, cu forțele lui primare și cu aderențele formale care nu te lasă să jonglezi cu lucrurile grave.

Dem. Iordache expune un „Pasaaj“ și o „Natură moartă“, ambele de-o factură abilă și mobilă. Totul pare un joc, un hazard minor de pete de culoare. Se înscriu însă undeva într'o ordine de viziune. Acolo unde hazardul e justificat, se precizează printr'o atmosferă de liniște și melancolie. Le lipsește însă puțin să nu devină doar abilități conduse de-un ochiu care ordonează totul după un tipar anumit.

„Timișul“ lui *Aurel Ciupe* este o pictură propriu-zisă. Se observă dela început conștiința clară că pictura este în primul rând culoare. Însă tocmai accentuarea acestei conștiințe, introduce în tablou o răceală de laborator. Din punctul de vedere al cromatismului pur, peisajul lui *Ciupe* este realizat cu prisosință, sensibilitatea este ascunsă însă undeva, unde nu poate fi decât bănuită.

Cele două compoziții ale lui *Nicolae Brana*, sunt, în sărăcia de compoziții din Salon, singurele care pot fi privite cu interes. Grandoarea lor emotivă distruge cadrele rigide ale legilor compoziționale, iar cromatismul inspirat și pornit mai mult din lumea artistului decât din realitatea imediată, determină pe pictorul Brana ca pe un artist original. Sensibilitatea lui are ceva pur, de abur al pământului, care-și are legile lui organice, legi ale vieții, mai mult decât ale artei.

„În fața bisericii“ a lui *D. Ghiță* face parte din familia lucrărilor în care identitatea cu factorii de creație se întâmplă, altundeva decât în lumea normelor de artă. Pasionat și grav, rece și sever, emotiv și stilizat, pictorul *D. Ghiță* este o personalitate care nu se lasă încadrată în legi severe. Umblă pe căile lui în care nu se întâlnește decât cu vedeniile lui de artă. Iar pe acestea le transfigurează cu acea gravitate pe care ne-a comunicat-o, în toate picturile sale.

Lili Pancu în „Figura“ sa ne dă un tablou cald, sensual, spontan, colorat c'o paletă sumară dar aleasă și comunicativă.

Anatol Vulpe cu două peisaje în care fragmentează prea mult culoarea pentru a nu pierde din vedere ansamblul cromatic. În „Turtucaia“, unde lumina aceea aeriană, care dă spațiu și definește formele prin materia ce se pierde în ecouri, *Vulpe* realizează un peisaj demn de subliniat. Tremurul luminii se îmbină cu culoarea care devine imprecisă, dar care se armonizează perfect într-o atmosferă proprie unei realizări de plein-air.

G. Zlotescu, într-o neînțeleasă decadentă, încearcă formule noi, neorganice însă cu potențialul masiv al acestui artist, care-și are totuși un trecut major și realizări demne de-a figura în muzee.

Merica Râmniceanu încearcă două fresce în care amestecul de primitiv și modernism evoluat dă o notă grotească lucrărilor. Nu sunt lipsite de calitate de culoare, dar spontaneitatea cromatică e frântă de-un pedantism liniar.

George Löwendal, cu aplicări de miniaturist, redă armonii reci și artificiale.

Un bun portret aduce *Alexandru Moscu* și-o sensibilă figurină de Renaștere modernizată *Aldina-Paula Moscu*.

Demetriade-Bălăcescu Lucia și *Michaëla Eleutheriade* sunt pe linie proprie. Fără evoluție și mai ales a doua, c'o insistență prea mare asupra colorilor tari scufundate în abur de azur.

Horia Damian în „Curte tristă“ dovedește un realism ciudat, plecat spre fantastic formal. Atmosfera e obsedantă și relevă tristeți atât de bine traduse în coloare.

Hrant Avachian prezintă un „Studiu de interior“ echilibrat, cu forme precise, c'o colorație sobră și c'o îngrijită factură. Este o pictură serioasă.

Tot atât de pedant, poate mai mult, ridicând nostalgii de secole, este și *Mircea Olarius* în „Doi prieteni“. Pe alt plan, *G. Negoșanu*.

„Amatorul de icoane“ al lui *Stoica Nicolae* conceput prea mare pentru a putea fi susținut de acest îndrăgostit de peisaje frumoase, în care atât de măreț ne-a obișnuit să realizeze viziuni care ies cu mult din comun.

Ionescu-Sin este același, plin de căldură, cu poze statice, expresie prin probleme de culoare, manierist în armonizare, fără adâncime, sensibil însă.

Și strădanii demne de relevat ca atare, aduc în Salon: *Nutzi Acontz*, *Deșliu Elena*, *V. Dobrian*, *Iliu Iosif*, *Ispas Th. Ioan*, *Ispir Eugen*, *Istrati Alexandru* și *Natalia O. Nichifor*, *Gh. Nichita*, *Olteanu Ion* și *Vasile*, *Petrașcu Mariana*, *Profeta Eremia*, *Sachelarie-Vladimirescu Wanda*, *Schweitzer-Cumpănă*, *Ștefan N. Vasile*, *Al. Țipoiă*.

* * *

Sculptura în Salonul Oficial este reprezentată prin aceleași lucrări ale lui *Jalea* și *C. Medrea*. Caută încă *Boris Caragea* și realizează doar *I. Gr. Popovici*, bustul *M. S. Regelui Mihai I*. De-o concepție solemnă, de-un modelaj prețios, prezentabil și inteligent, bustul se prezintă ca singura realizare majoră în afară de ale celor doi, amintiți la început.

Nici chiar *Milița Petrașcu*, cu figurina ei candidă, nu ne poate convinge că sculptura românească este în floare. Poate doar în „Maternitatea“ lui *Zoe Băicoianu*, descifrând rebusul liniilor și planurilor încâlcite, să găsim un sâmbure de sensibilitate majoră.

V. BENEȘ

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

SENSUL UNEI VIZITE ÎN BULGARIA. — Cu rectorul Universității din Sofia, protopresbiterul dr. Ștefan Țankov, mă cunosc de ani de zile. Știința teologică ne-a apropiat, tempera-

mentul său comunicativ ne-a împrietenit, idealurile ortodoxe ne-au legat în aceleași nădejdi. Nu odată am vorbit împreună de restrîștea relațiilor dintre popoarele noastre și de necesitatea

de-a începe o acțiune de ridicare a lor la semnificația frăției multisekulare, ce a existat între România și Bulgaria. Orice conștiință creștină, întrucât e creștină, trebuie să-și pună asemenea probleme.

În această perspectivă, părintele Ștefan Tan-kov mi-a făcut cinstea încă din toamna trecută, cu invitația să conferențiez la Universitatea din Sofia. Sorocul fixat pentru vizita în Bulgaria a coincis, pe neașteptate, cu ministeriatul meu la Propagandă, și astfel programul simplu al acestei vizite culturale s'a amplificat după cerințele protocolului de Stat.

Imprejurări noi, ca semnarea pactului tripartit de către România și Bulgaria, extinderea statului vecin peste granița iugoslavă și greacă de ieri, au adăugat un plus la semnificația vizitei mele.

Guvernul și Universitatea din Sofia i-au dat o strălucire rară, deslușind în ea, pe bună dreptate, solia unei ere de apropiere și de pace.

Două au fost, în aceste noi împrejurări, scopurile călătoriei mele: unul de ordin religios, iar altul de ordin mai terestru, implicat de altfel în cel dintâiu.

Scopul religios privește năzuința de reorganizare spirituală a bisericilor ortodoxe prin crearea sau învierea centrului ecumenic dela Constantinopol, ca simbol viu al unității noastre în Hristos. Sunt 17 ani de când agit această idee, iar acum ea poate fi mai actuală ca oricând. Motivarea teoretică a necesității de unitate spirituală ortodoxă și împrejurările în care s'ar putea realiza sunt expuse în eseul meu tipărit în *Gândirea* din luna Mai sub titlul „Patria noastră ecumenică”, eseu care e însuș textul conferinței, pe care am ținut-o în limba germană, la 27 Mai, în aula Universității din Sofia.

Scopul cellalt, să-i zicem politic, nu e decât o consecință practică a premizelor conferinței mele.

Apropierea spirituală, culturală, economică și politică între România și Bulgaria mi se pare o problemă ce răsare din însăși realitățile vieții noastre în această parte de lume. Dacă România a trăit o epocă întreagă cu speranțele spânzurate de utopia ajutorului occidental, cu urmările funeste pe care le îndurăm, e timpul ca pășaniiile să ne învețe câte ceva. În afară, noi n'am avut o politică activă; am primit pasiv așezarea statului nostru într'o configurație internațională, pe care, până în ultimul moment, am crezut-o statornică și atotputernică, refuzând să examinăm cu mintea și cu interesele noastre posibilitățile contrarii, care veneau vertiginos și care sunt realitățile de azi. Nu ne-am uitat cu ochii proprii în jurul granițelor să ne alegem dintre

vecini pe cei cari ar fi putut să ne fie prieteni. I-am acceptat pe cei cari ne-au fost impuși și i-am declarat dușmani, pe cei cari ne-au fost înfierăți ca atare.

O politică realistă trebuie să plece însă dela vecinătățile imediate, căci niciun stat nu poate trăi cu grija permanentă a *tuturor* granițelor sale. Ca să poți asigura pe cele mai primejdite, e necesar ca restul să fie neutralizat. Aplicând această regulă la situația actuală a României, mi se pare că singura graniță ce se poate ușor neutraliza e Dunărea. Motivarea acestei alegeri e foarte simplă: ceea ce am cedat de bună voie la Sud e incomparabil mai puțin față de ceea ce ni s'a luat la Răsărit, la Nord și la Vest. Pe noi România, cari nu suntem popor imperialist, nu trebuie să ne intereseze teritoriile ca teritorii, ci pământurile consfințite ca românești prin simfonia de două ori milenară a neamului nostru cu ele. Suspinul nostru e la Răsărit și la Nord-Vest.

Tocmai din această pricină, mai stringentă ca oricare alta, Dunărea trebuie să ducă mâine cu valurile ei cântecul prieteniei româno-bulgare.

Privind lucrurile, din partea cealaltă, situația Bulgariei nu se înfățișează altfel decât a noastră. Noile anexiuni teritoriale i-au creat atât către sârbi cât și către greci o semicentură de ură permanentă, care va fi cu atât mai înverșunată cu cât e o recrudescență a străvechilor antagonisme balcanice. Bulgaria, sărind cu privirea dincolo de România, își găsise camaraderia revizionistă într'un stat cu care noi, numai printr'un miracol al istoriei, ne-am putea împăca vreodată. Interesul vital al României este ca această camaraderie să nu se transforme într'o alianță cu obligații ce ne-ar privi pe noi ca terți. Singurul mijloc de a evita lucrul acesta e o prietenie româno-bulgară fără reticențe din vreo parte sau alta. Ea ne-ar asigura spatele și unora și celorlalți, stingând o grijă care e ceva mai lungă decât cursul comun al Dunării, și lăsându-ne brațele libere. Dacă în timpul arbitrajului vienez, bunăoară, am fi avut la îndemână acest avantaj, fără îndoială că n'am fi pierdut la Vest cât am pierdut.

Orice prietenie de asemenea natură se clădește din nevoia zilei de azi în perspectiva celei de mâine, dar ea poate fi hrănită și imputernicită de substanța trecutului. Între România și Bulgaria a existat o comunitate de glorie în Evul mediu — momentul imperiului Asăneștilor, — și apoi o lungă comunitate de suferințe — pacostea mahomedană — în timpul căreia poporul nostru a înțeles să ofere o mângâiere în-

tr'adevăr creștinească celor cari sufereau mai mult decât noi.

Sub poighița, iritată de politica dela 1913, a sufletului bulgar, zace un fond de veche simpatie pentru poporul nostru, căruia îi răspunde un ecou asemănător de dincoace de Dunăre. Intre ei și noi, Dunărea n'a fost opreliște decât în ultimele decenii. Pământul nostru generos a hrănit mii și mii de bulgari harnici, statul nostru a ocrotit întreaga generație de luptători, cari au creat Bulgaria modernă; precum istoria cultura noastră vechi e legată de cea bulgară, tot așa cultura lor modernă își are o bună parte din istoria ei desfășurată în țara noastră. Sunt lucruri ce s'au împletit împreună dealungul veacurilor, și ele durează împotriva resentimentelor din urmă, ce trebuie să dispară.

Fondul acesta tradițional, reînviat, poate constitui temelia efectivă a unei durabile și rodnice prietenii.

Domeniul cultural și cel spiritual-religios în deosebi stau deschise pentru o activitate comună de schimburi și de emulație, din care fiecare am avea de câștigat.

Condițiile dezvoltării noastre viitoare nu diferă mult unele de altele. Suntem, — precum mi-am îngăduit să-i spun M. S. Regelui Boris al III-lea în neuitata audiență, pe care mi-a acordat-o, — popoare bătrâne și tinere în acelaș timp. Bătrâne — fiindcă stăm aici din timpuri

vechi, fiecare cu originea și istoria lui; tinere — fiindcă abia în penultimul secol ne-am creat condițiile de viață liberă, singura ambianță prielnică marilor afirmații în spirit. Popoarele noastre clocotesc de vigoare încă neîntrebuințată și care deabia acum se găsește în luptă pentru aflarea formelor proprii de expresie. Suntem și unii și alții în faza lirică a creației spirituale. Lirismul e semnul tinereții. Și dacă el se găsește în agonie la popoarele occidentale, sufocate de civilizația industrială, atât în cultura și arta română cât și în cea bulgară se observă o eflorescență lirică dătătoare de mare încredere în viitor.

Nu preget să adaug că, dacă o nouă formă de cultură e vorba să răsară pe orizontul european, ea nu poate fi așteptată de altundeva decât dela aceste popoare care, prin tinerețea lor sufletească, au încă zarea deschisă spre lucrurile veșnice, singurele în stare să fecundeze puterea de creație în gândire, în artă și în literatură.

Pentru toate aceste lucruri și pentru altele, despre care nu e nevoie să pomenesc, am găsit în cele trei zile petrecute în Bulgaria nu numai o amabilitate ospitalieră egală cu a noastră, dar o înțelegere reală și o caldă dispoziție pentru fapta ce trebuie să vină odată.

NICHIFOR CRAINIC

